

TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI GÖÇÜN SOSYAL ETKİLERİ VE YABANCILARA VATANDAŞLIK

HAZIRLAYANLAR

DOÇ. DR. MUSTAFA ONUR TETİK

DOÇ. DR. NAİL ELHAN

YARIN VAKFI
ŞUBAT 2024

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ VE YÖNTEM	4
1. EKONOMİK DEĞİŞİMİN SOSYAL ETKİLERİ	8
1.1. Barınma Meselesi	9
1.2. İşsizlik Sorunu	11
1.3. Düşük Ücretler ve Kayıt Dışı Ekonomi	12
1.4. Hayat Pahalılığı - Enflasyon	14
1.5. Ekonomik Büyüme	15
1.6. Sosyal Yardımlar – Kamu Harcamaları	16
1.7. Kültür ve Güvenlik ile Ekonomi Bağlantısı	18
1.8. Zorunlu Olmayan Göç Durumları	19
2. KÜLTÜREL ETKİLEŞİM VE DÖNÜŞÜM	20
2.1. Kültürel Uyum(suzluk)	20
2.2. İslam Ortak Paydası	23
2.3. Türk Soylu Göçmenler	26
2.4. Demografi, Çokkültürlülük ve Ontolojik Güvensizlik	27
2.5. Bölgesel veya Etnik Kültürel Uyum	29
2.6. Türk Vatandaşları ve Göçmenler Arası Evlilikler	30
3. EĞİTİM ALANINDAKİ GELİŞMELER	31
3.1. Türk Eğitim Sistemine Katılım	31
3.2. Öğrenciler Arası Sorunlar	33
3.3. Öğretmenler ve Veliler	34
4. SAĞLIK SİSTEMİNİN SOSYAL ETKİLERİ	36
4.1. Türk Hukukunda Sağlık, Sağlık Sistemi ve Göçmenler	36
4.2. Göçmenler ve Sağlık Sistemi Üzerindeki Etkileri	37
4.3. Yabancılarla Vatandaşlık ve Sağlık Sistemi	41

5. GÜVENLİK KAYGILARI VE YABANCI DÜŞMANLIĞI	42
5.1. Göçün Devlet ve Güvenlik ile İlişkisinin Artışı	42
5.2. Göçmenler ve Güvenlik	44
5.3. Yabancı Düşmanlığı: Afrikalılar, Afganlar ve Suriyeliler	45
5.4. Ekonomi ve Yabancı Düşmanlığı	47
5.5. Kimlik İçi Dışlama: Türk Vatandaşı Arap Alevileri ve Suriyeli Göçmenler	49
5.6. Farklı Güvenlik Sorunları	50
5.7. Güvenlik ve Vatandaşlık	51
6. MEKANSAL DÖNÜŞÜMLER	53
6.1. Rus Göçmenler ve Mekân	53
6.2. Suriyeli Göçmenler ve Mekân	54
6.3. Mekan ve Vatandaşlık İlişkisi	55
SONUÇ	57
KAYNAKÇA	59

GİRİŞ VE YÖNTEM

Uluslararası göç son yıllarda hem Türkiye'nin hem de dünyanın gündemini işgal eden en önemli olguların başında gelmektedir. Öyle ki, yol açtığı veya açması muhtemel sosyolojik ve ekonomik sonuçların yanı sıra pek çok ülkede siyasi arenayı sarsan önemli amillerden biri olmuştur. Son dönemde Avrupa ülkelerinde hızla yükselişe geçen göçmen karşıtı sağ popülizm veya İslamofobi ile bu şiddetini arttırmış uluslararası göç hareketliliği arasında bir ilinti vardır. Göçmenlerin kalıcılık veya geçicilik noktasında akıbeti sorusu siyasal mücadelenin de ana başlıklarından birisi olmuştur. Bu noktada göçmenlerin kalıcılığını hukuken tescil eden vatandaşlık kazanma durumları bu tartışma ve mücadelenin bam telini oluşturmaktadır. Vatandaşlık kazanma hali göçmen ile yerli arasındaki en azından hukuki fark ve hiyerarşiyi ortadan kaldırarak, “eskilerle” “yenileri” kanun önünde eşitlemekte ve yeni gelenleri bu ülkenin bazı durumlarda nominal de olsa “paydaşı” haline getirmektedir. Bu durumun somut olarak çeşitli faydaları ve zararları literatürde tartışılmıştır ancak olgusal getiri ve götürülerin ötesinde bir de işin algısal boyutu vardır. Yenilerin kendilerinin olanın “paydaşı” haline gelmesi ve aradaki hukuki hiyerarşinin ortadan kalkması kendilerini ülkenin ev sahipleri olarak gören vatandaşlar tarafından pek çok kez tepki ile karşılanabilmektedir. Bu tepkilerin yanı sıra yabancılara vatandaşlık verilmesi toplum içerisinde ortaya çıkardığı müspet ve menfi sonuçlarla beraber ülkenin “yerli” vatandaşları için çeşitli sosyal etkiler doğurabilmektedir. İşte bu elinizde tuttuğunuz çalışma-rapor Türkiye'ye son yıllarda kısa süre içerisinde yoğun olarak gerçekleşmiş uluslararası göçün sosyal etkilerini konu hakkında var olan literatürün sistematik analizi vasıtasıyla ortaya koymak ve bu etkilerden hareketle yabancılara vatandaşlık verilmesinin olası sonuçlarını değerlendirmektedir.

19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başlarında göçler daha basit ve yönetilebilir olmuşlardır. Bu dönemde göçlerin sebepleri ile niteliklerini göz önüne aldığımızda gidilen ülke tarafından yönetimi nispeten daha kolay gözükmektedir. Göçmenlerin temel motivasyonu, daha iyi ekonomik koşullara sahip olarak yaşamaktır. Bu dönem süresince Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya, Güney Afrika, Yeni Zelanda ve Batı Avrupa ülkeleri, uluslararası göçün temel destinasyonları olmuştur. Zira bu ülkelerin sahip oldukları verimli topraklar ve iş imkanları, kendi ülkelerindeki yoksulluk, kıtlık ve düşük yaşam standardı gibi sebeplerle göç eden insanların temel motivasyonları olmuştur. Göç alan Batı Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri, yeni gelenlerin ülkelerinin milli hasılasına ve çıkarına sağlayacakları ekonomik katkılar ve ulus inşası projelerinin bir aracı olma potansiyeli taşımaları sebebiyle göç almaya hevesli davranmışlardır. Bu dönemde, göç alan ülkeler uluslararası göçü öncelikli olarak ekonomik bir olgu olarak görmüşlerdir. Zira bu ülkelerin ekonomileri bir yandan büyürken diğer taraftan işçi eksikliği yaşamaktaydılar. Bu nedenle göçmenleri kabul etmeye istekli olmuşlardır. Ekonomileri büyüdüğü süre boyunca da uluslararası göçü gelişmelerinin bir parçası olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda göç alan ülkeler işgücü açığına çözüm bulurken diğer taraftan göç veren ülkeler de ülkelerindeki işsizliği azaltmak için fırsat bulabilmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yeniden yapılanma döneminde işgücü ve mülteci göçünün hacminde, biçiminde ve yönünde radikal bir değişim ortaya çıkmıştır. İslam Avrupa'da önemli bir unsur haline gelmiş; Güneydoğu Asyalılar Ortadoğu'da Arap olmayan baskın işgücü olmaya başlamış; Güney Amerikalılar ise Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en büyük azınlık haline gelmiştir. Bu dönemden itibaren göç konusu, özellikle uluslararası ve iç güvenlik meseleleri ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Göç ve göçmenler, göç alan ülkelerde sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik unsurlar olarak belirdikçe bu ülkelerin kamuoyu ve politika yapıcılarının zihninde ilk kez güvenlikle özdeşleştirilmeye başlamışlardır. Bu bağlamda farklı ülkeler farklı politikalar benimsemiş ve uygulamışlardır. Belirlenen stratejiler arasında göçmenleri ulusun bütünü ile uyumlu hale getirmek maksadıyla izle-

nen asimilasyon, entegrasyon, çok kültürlülük ve çoğulculuk gibi politikalar yer almaktadır. Ancak kültürel ve etnik çeşitliliğin fazlalığı nedeniyle topluma entegre edilemeyen ya da asimile olmayan gruplar farklı etnik, kültürel ve sosyal sorunların müsebbibi olarak görülmeye başlanmışlardır.

Soğuk Savaş'ın ardından Sovyetler Birliği'nin de çöküşü ile birlikte uluslararası göç alanında daha öncekilerden farklı bir karaktere sahip yeni bir eğilim ortaya çıkmıştır. Küreselleşme, mikro etnik savaşlar ve farklı düzey ve alanlardaki çatışmalar sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik faaliyetlerdeki değişimler dünyada yeni bir hareketliliğe yol açmıştır. Geleneksel olarak göç alan ülkeler olarak bilinen bazı ülkeler, göç veren ülkeler haline gelmiştir. Örneğin Türkiye, Soğuk Savaş döneminde daha çok göç veren bir ülke profili ile ortaya çıkarken Soğuk Savaş sonrası dönemde hem varış hem de geçiş ülkesi haline gelmiştir. Türkiye'nin ülke profilinin bu şekilde değişmesini İçduygu ve Toktaş (2002, s. 25), üç bağlamda tartışmaktadır: “İlk olarak Orta Doğu komşu ülkelerinde yaşanan siyasi karışıklıklar ve çatışmalar daha iyi ve güvenli bir yaşam aramak için insanları yerlerinden etmektedir. İkinci olarak Doğu ile Batı, Güney ile Kuzeyin kesişme noktasında yer alan Türkiye'nin coğrafi konumu, Batı ve Doğu Avrupa ülkelerine ulaşmak isteyen insanlar için çekici bir geçiş bölgesi niteliği taşımaktadır. Üçüncü olarak da düzensiz göç ile mücadele ve kontrolde, Batılı ülkeler tarafından uygulanan artan derecede katı, giriş politikaları ve sınır kontrolleri Avrupa'ya olan göçü Türkiye gibi kenar ülkelere itmiştir.”

Türkiye'ye bakışa öncelikle göçmen-sığınmacı sayılarına bir göz atarak başlayabiliriz. Yıldırım, Komşuoğlu ve Özekmekçi (2018, s. 76), 29 Kasım 2018 tarihi itibarıyla Türkiye'de geçici koruma statüsü kapsamında yaklaşık 4 milyon kayıtlı Suriyelinin var olduğunu, bunların yalnızca yaklaşık olarak yüzde 4'ünün geçici barınma merkezlerinde yaşadıklarını, geri kalan büyük çoğunluğun ise Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşadıklarını belirtmektedirler. Geçici koruma statüsü altındaki en büyük Suriyeli nüfus ise dört farklı ilde varlığını göstermektedir. Bunlar, yarım milyon Suriyelinin ikamet ettiği İstanbul ve yaklaşık 1,5 milyon Suriyelinin yaşadığı Suriye'nin Türkiye ile sınır bölgesinde bulunan Şanlıurfa, Hatay ve Gaziantep gibi illerdir. Bunlara ek olarak, Bursa, İzmir, Konya, Adana, Mersin ve Ankara'da da önemli sayıda Suriyeli göçmen nüfusu bulunmaktadır. Yıldırım, Komşuoğlu ve Özekmekçi (2018, s. 76)'ye göre araştırmalarını yaptıkları sene itibarıyla Türkiye'de bulunan Suriyeli nüfusun yarısından fazlası erkektir. Erkeklerin oranı yüzde 54 iken kadınların oranı yüzde 46'dır. Bu erkek ve kadın nüfusunun hemen hemen yarısını ise 0 ile 18 yaş arasında bulunan genç nüfus oluşturmaktadır. Tengilimoğlu vd. (2021)'ne göre 2019 yılı itibarıyla 3.674.588 Suriyeli göçmen ve 2018 yılı itibarıyla 370.400 diğer ülkelerden gelen göçmen Türkiye'de geçici koruma altına alınmıştır. Türkiye'de Suriyeli mültecilerin yerel nüfusa oranla en fazla olduğu il, yüzde 81,58 ile Kilis'tir. Göçmenlerin yerli nüfusa oranlarının en fazla olduğu diğer iller ise %27,32 ile Hatay, %22,24 ile Gaziantep ve %21,04 ile Şanlıurfa'dır.

Göç İdaresi Başkanlığı resmi verileri doğrultusunda Türkiye'de 11.07.2024 itibarı ile 3.109.867 geçici koruma altında Suriyeli bulunmaktadır. Yaklaşık 2,5 milyon Suriyeli hali hazırda İstanbul (530.547), Gaziantep (430.057), Şanlıurfa (272.946), Hatay (256.502), Adana (218.332), Mersin (201.645), Bursa (171.545), Konya (122.158), İzmir (119.814), Ankara (89.854) illerinde ikamet etmektedir. Suriyeli nüfusun %52'si erkek, %48'i kadınlardan oluşmaktadır. Yaş dağılımına bakıldığında yaklaşık 1 milyonu (962.582) 9 yaş altı çocuklardan oluştuğu görülmektedir. Burada verilen sayıların sadece “kayıtlı” sığınmacılar olduğunu düşündüğümüzde Türkiye'deki çeşitli statülerde kayıtlı ve kayıtsız göçmenlerin sayısının çok daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Resmi verilere göre 11.07.2024 itibarı ile Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmen sayısı 100.027'dir. 2023 sonu itibarı ile Uluslararası Koruma başvuru yapan göçmen sayısı 19.017'dir. Bu yüksek sayı ve orandaki göçmenlerin ve onlara vatandaşlık verilmesinin Türk toplumu üzerinde ciddi sosyal etkiler yaratması beklenen bir durumdur. Bu sosyal etkilere girmeden önce raporda kullanılan bazı kavramlara açıklık getirilmesi gerekmektedir.

Yabancı bir ülkeden Türkiye'ye uzun süreli veya süresi belirsiz bir şekilde ikamet amaçlı yerleşmiş insanları tanımlamak için çeşitli kavramlar vardır. Bu kavramlar aynı zamanda bağlamı içerisinde hukuki statü de belirtmektedir. Göçmen, sığınmacı, mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma, şartlı koruma, geçici koruma, misafir gibi kavramlar (Tümtaş, 2020, ss. 115-124) hem hukuki hem de sosyal bağlamda bazen aynı manaya gelecek şekilde hem de farklı anlamlarda kullanılabilmektedir. Türkiye göçmenlere yönelik mülteci ifadesinden çok misafir ifadesini tercih etmektedir (Abdelaaty, 2019, s. 2827). Kafa karışıklığına yol açmamak için bu çalışma içerisinde kavramların nasıl kullanıldığını kısaca izah etmek gerekirse; sığınmacı ve mülteci kavramları hukuki statülerine bakılmaksızın çeşitli zorlayıcı sebeplerle ülkesini terk edip Türkiye'ye yerleşmiş insanlar için kullanılmıştır. Ancak Türkiye'de mülteci statüsü sadece Avrupa Konseyi üye ülkelerden gelen ve uluslararası koruma başvurusu yapan kişilere verilmektedir. Göçmen kavramı ile de sebebi ne olursa olsun Türkiye'de çalışma, oturma, sığınma gerekçeleriyle uzun süreli ikamet durumunda olan insanlar kast edilmektedir. Bu manada metin içerisinde göçmen kavramı sığınmacı ve mülteci ifadelerini de içeren çatı bir kavramdır. Bunun için metin içinde sık sık sığınmacı pozisyonundaki insanlar için de göçmen kavramı kullanılacaktır. Bir diğer ifadeyle burada göçmen kavramı bağlamından ve nedenlerinden bağımsız bir şekilde Türkiye'ye göç etmiş ve vatandaş olmayan herkesi kapsamaktadır. Vatandaş olmuş göçmen kategorisi de metin içerisinde ayrıca belirtilmiştir.

Türkiye göçe yabancı bir ülke değil, erken tarihlerinden itibaren göç almaya başlamış bir memleket. Bu göçler büyük oranda eski Osmanlı toprakları ve Türk soylu ülkelere gerçekleşmiştir (Polat, 2021; Akyıldız, 2022). Ancak bu göçlerin niceliği, yoğunluğu ve zamana yayılımı meseleyi bugünden ayırmaktadır. Türkiye'de bugünkü ahvale genel olarak baktığımızda, en fazla 10 yıllık kısa bir zaman dilimi içerisinde yerel nüfusun artık %5'ini de geçen sayıda göçmen gelmesi, özellikle görece daha yoğun göç alan bölgelerde toplumsal şok etkisi yaratmıştır. Fakat bu duruma rağmen büyük bir çatışmadan söz edemeyiz (Koca, 2022, s. 48, 53). Her ne kadar Türkiye'de yaşanan göç önemli sosyal etkilere yol açsa da mültecilere yönelik "toplumsal olaylar" yüksek bir düzeyde yaşanmamaktadır (Sertkaya Doğan ve Gökburun, 2021). Mersin'de gerçekleştirilmiş bir saha çalışmasına göre Türk vatandaşı katılımcıların %60'ı uluslararası göçün kentlerinde sosyal sorunlara yol açtığını, %85'inden fazlası sığınmacıların ülkelerine geri gönderilmesi gerektiğini düşünmekte ve %90'dan fazlası Suriye'den gelen göçü "olumsuz" bir gelişme olarak tanımlamaktadır (Tümtaş, 2020). 2021 Suriyeliler Barometresi (Erdoğan, 2021) araştırmasına göre araştırmaya katılan Türkiye Vatandaşı katılımcıların %40,7'si Suriyelileri "bize ileride sorun çıkartacak tehlikeli insanlar" olarak tanımlamışlardır. Katılımcıların %52,7'si Suriyelileri güvenilmez olarak tanımlamaktadır. Ancak Türkiye'ye yapılan uluslararası göç hakkındaki literatür çok büyük bir çoğunlukla göçmenlere odaklanmakta ve Türk vatandaşlarının yaşadıkları ve hissettikleri göz ardı edilmektedir (Koca, 2022, s. 48).

Elinizde tuttuğunuz bu rapor bir Türkiye'de göç üzerine bir sistematik literatür taraması ve analizdir. Geleneksel literatür taraması ve analizi standartlaştırılmış belirli bir yöntem kullanmadan belirlenmiş bir konu hakkında yazılmış literatürün öznel olarak toparlanıp, özetlenip, yorumlanmasına dayanmaktayken sistematik literatür analizi yapılacak literatür taramasının belirli bir yöntemle ve kesin olarak tanımlanmış veri tabanı veya kaynaklarda bir sistem içerisinde gerçekleştirilerek elde edilen metinlerin sentezlenerek değerlendirilmesine dayanmaktadır. (Yavuz, 2022). Bu çalışma da Türkiye'deki göç literatürünü sistematik analize uygun olarak değerlendirmeye tabi tutacaktır. Daha önce de Türkiye'de göç üzerine yazılmış eserler üzerine literatür çalışmaları yapılmıştır ancak bu araştırmalar daha çok bibliometriktir, yani içerikle ilgili derinlemesine inceleme yapılmamıştır (Alkar ve Atasoy, 2019; Aksu Kocatürk, 2021; Avcioğlu, 2020; Arslan, 2022; Katman, 2022). Bu çalışma için öncelikle taranacak veri tabanları belirlenmiştir. Türkiye'de göç üzerine yazılmış kayda değer uluslararası literatürü değerlendirebilmek için Web of Science (WOS) veri tabanı içerisinde sosyal bilimler alanlarında 2011-2023 yılları arasında "migration" ve "Turkey" etiketleri ile yapılan

taramada çıkan 938 makale dikkate alınmıştır. Çıkan bu toplam makaleler, başlıkları ve gerektiği durumlarda özetleri üzerinden elemeye tabi tutularak çalışmayla ilgili olabilecek toplam 82 makale ayrıştırılmıştır. Türkiye merkezli makaleler için DergiPark veri tabanı kullanılmıştır. “Göç” anah-tar kelimesi ile 2011-2023 tarihleri arasında sosyal bilimler alanlarında yapılan tarama sonucunda 1180 makale dikkate alınmıştır. Bu makaleler arasında da eleme süreci sonucunda 291 makale ilgili olarak ayrılmıştır. Aynı süreci Yök Tez Arşivinde de gerçekleştirdiğimizde ilk tarama sonucu 1048 teze ulaşılmıştır. Bu tezler de isimleri ve gerekirse özetleri üzerinden ayrıştırılarak 264 tez konu ile ilintili olarak değerlendirilmiştir. Tez çalışmalarında yoğun olarak siyasi ve idari araştırmalara rastlanmıştır. Bütün bu taramalarda 2011 tarihinden başlanmasının sebebi Türkiye’ye yoğun göçün başlamasına sebep olan Suriye’deki olayların başladığı yıl olmasıdır.

Bunların dışında arama motorları kullanılarak destekleyici kaynak olarak ulaşılan kitaplar ve raporlar da toparlanmış ve analiz kısmında istifade edilmiştir. Bu esnada çeşitli araştırma ve sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanan 44 rapor değerlendirmeye alınmıştır. Bu toplanan kay-naklar eğitim, sağlık, kimlik-kültür, mekan, ekonomi, güvenlik olarak sınıflandırılarak değeri-lendirilmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde toplam sayısı 700 civarında olan ilintili kaynağın tamamı kullanılmamış, sadece nitelikli ve rapor içerisinde gerekli olanlardan faydalanılmıştır. Temalarına ayrılan metinler analiz edilirken belirlenen üst başlıklar altında yüksek akademik ilgi gören konular alt başlıklar halinde (örneğin göçmen-vatandaş evlilikleri) incelenmiştir. Bu alt başlıklar önceden belirlenmemiş, metinler incelendikten sonra ortaya çıkarılmıştır. Bu da *a priori* belirlenen mesele kutucuklarına bulduğumuz verileri yerleştirmek yerine o kutuları da alanyazının kendisinden üre-terek eldeki verilerin daha doğru derlenmesini sağlamıştır. Tespit edilen sosyal etkiler bu alanyazın vasıtasıyla ortaya konduktan sonra yabancılara vatandaşlığı var olan ya da olası neticeleri de analize dahil edilmiştir. Vatandaşlığın sosyal etkileri henüz ölçülmemiş olduğundan bu olası etkiler hali hazırda göçmenliğin ürettiği sonuçlar üzerinden yorumlanmıştır.

Çalışma içerisinde göreceğiniz gibi literatürde Türk vatandaşları üzerine gerçekleştirilmiş çalış-malar istisna düzeyinde denilebilir. Bilhassa Türkler üzerine ampirik çalışma çok azdır. Eğer rapor sadece Türk vatandaşları ile görüşmelere dayanan çalışmalarla kendini sınırlı tutsaydı, kapsam çok daralmak zorunda kalacaktı. Araştırmada sadece bu tür çalışmaları kullanmakla kalınmamış, aynı zamanda literatürün ezici çoğunluğunu oluşturan ve göçmenlerle görüşmelere dayanan çalışmalarda göçmenlerin ifadeleri üzerinden de Türk vatandaşlarının üzerindeki sosyal etkileri tespit edilmiştir. Her ne kadar göçmenler mülakatlarda kendi perspektiflerinden olayları anlatsalar da bahsettikleri hususlar Türk vatandaşlarının davranış kalıpları açısından fikir vermektedir. Ulaşılan çalışmaların birçoğu saha araştırmasından ziyade ikincil kaynaklar üzerinden yapılmıştır. Yine bu metinlerin önemli bir kısmı ampirik olmaktan ziyade literatürden alınan genel önermeler içermektedir. Bilhas-sa Suriyeliler ile başlayan yoğun ve düzensiz göç sebebiyle çalışmaların 2016-2017 sonrasında yo-ğunlaşmaya başladığını görmekteyiz. 2011-2020 arasında yazılmış doktora tezleri kahir ekseriyetle Sosyoloji alanında yazılırken bunu Uluslararası İlişkiler disiplini takip etmektedir. Bu çalışmaların %60’ı çeşitli biçimlerde saha araştırmalarıyken geri kalanı doküman incelemesi-literatür taramasına dayanmaktadır (Bozkaya, 2021, s. 1025).

Türk vatandaşlarının yabancıların vatandaşlığa kabul edilmesi hususuna bakışlarına gelirse; bu husus da çeşitli araştırmalarda mevzu bahis edilmiştir. Vatandaşlık, misafirlikten çıkıp yerleşik hale gelmek anlamına geldiği için Türk toplumu tarafından pek de müspet olarak değerlendirildiği söylenemez. Göçmenlere yönelik tepkiler “misafirlik” olarak algılanma süresinin dolduğu ve artık kalıcı olacakları algısının yerleşmeye başlamasıyla artmıştır (Koca, 2022, s. 53). İnsani Geliştirme Vakfı (İNGEV) ve IPSOS Sosyal Araştırmalar Enstitüsünün raporlarına göre her dört Suriyeli sığın-macıdan üçü Türk vatandaşlığına geçmek istemektedir çünkü vatandaşlığı aldıklarında Türklerle aynı şartlar sahip olacaklarını ve dışlanmayacaklarını düşünmektedirler (Tümtaş, 2020, ss. 144-

148,243). Mim Sertaç Tümtaş'ın (2020, s. 236) Mersin'deki saha araştırmasına göre katılımcı Türk vatandaşlarının %96,6'sı göçmenlere vatandaşlık verilmesine karşı durmaktadırlar. Benzer oranlara başka çalışmalarda da rastlamaktayız (Şahin, 2016; Türkkan, 2019). Türk vatandaşları her ne kadar "misafir" olarak göçmenlerin mevcudiyetini "idare edebilseler" de yerleşikliğinin hukuki hale gelerek göçmenlerin ülkenin bir "paydaşı" olmaları Türk toplumunun kahir ekseriyeti tarafından kabul edilebilir bir durum olarak görülmemektedir.

1. EKONOMİK DEĞİŞİMİN SOSYAL ETKİLERİ

Kitlesel dış göç bir ülkenin ekonomik nizamını derinden etkileyecek potansiyele sahiptir. Türkiye'de de ekonomi yurtdışından gelen düzensiz ve büyük sayıdaki göçten en fazla etkilenen alanlardır. Uluslararası göçün bir ülkenin ekonomisine etkisi pozitif ve negatif amilleri aynı anda içerebilmektedir. Göçün ulusal iktisadi yapıda ortaya çıkardığı değişimler kaçınılmaz olarak sosyal sonuçlar da üretmektedir. Uluslararası göç, ekonomi ara değişkeni vasıtasıyla yerel toplumsal yapıları etkilemekte, olgusal ve algısal olarak olumlu veya olumsuz neticeler vermektedir. Ekonominin, merkezden düzenlenmesini de zorlaştıran karmaşık yapısı, çok çeşitli değişkenlerin etkilerini sıyırıp salt göçmen ve sığınmacıların etkilerini ölçmeyi çetin bir uğraş haline getirmektedir. Türkiye'de sığınmacı ve göçmenlerden kaynaklı olarak gözükten olumsuz sosyal etkilere yol açan ana başlıklar olarak şunlar sıralanabilir: (1) Barınma sorunu, (2) İşsizlik, (3) Kayıt dışı çalışma - Düşük ücret, (4) Kamusal harcamalar - Sosyal yardımlar, (5) Enflasyon - Pahalılık. Olumlu sosyal etki yaratan unsurlar olarak da şu hususlar tespit edilebilir: (1) Konut gelir artışı, (2) Ucuz emek, (3) Göçmen yatırımları ve (4) Büyüme. Reel ekonomik etkiden bağımsız olarak toplumun algısı sosyal etki yaratmak için yeterli olabilmektedir. Örneğin, Mim Sertaç Tümtaş (2020, s. 183) tarafından gerçekleştirilen saha araştırmasına göre Türk vatandaşı katılımcıların %80'inden fazlası Suriyeli göçünün ekonomik sorunlara yol açtığını düşünmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde, Türkiye'ye yaşanan yoğun uluslararası göçten kaynaklı ekonomik değişimin Türk vatandaşları üzerinde yarattığı sosyal etki konu hakkında yazılmış literatürün sistematik analizi yoluyla incelenecektir. Bu analizle beraber göçmenlerin vatandaşlığa geçişlerinin incelenecek başlıklarda nasıl çıktılar oluşturabileceği tartışılacaktır. Çalışma, ekonomik değişimlerin gerçekte ne ve ne kadar olduğunun ampirik iktisadi araştırma yöntemleri üzerinden ortaya koymayı hedeflemediğinden, bu varsayılan değişkenlerin toplumsal muhayyiledeki yansımalarını temel almaktadır. Bu manada takip edilen ekonomide tam olarak ne olduğu, olanların toplum tarafından nasıl algılandığıdır.

Türkiye'deki sığınmacı ve diğer göçmenler iş hayatına temel olarak dört farklı şekilde atılabilmektedir: (1) Üretim yapan şirket kurarak işveren olma, (2) beyaz yakalı veya vasıflı ücretli olarak çalışma, (3) niteliksiz işçilik pozisyonlarını yer alma ya da (4) esnaf-zanaatkarlık yapma. Bu katılımların her birinin ekonomi üzerinde ve dolayısıyla Türk toplumsal hayatı üzerinde olumlu veya olumsuz farklı sonuçları olmaktadır. Bu çeşitlilikle beraber Türkiye'deki sığınmacıların kahir ekseriyetinin vasıfsız işçi olarak ekonomiye katıldıkları gözlemlenmektedir (Sibel Çetiner, 2020, s. 102). Türkiye'deki göç Almanya'ya vasıfsız işgücü olarak giden Türk "gurbetçiler" örneğindeki gibi ekonomik açıdan planlı bir şekilde gerçekleşmediği için iktisadi olarak komplikasyonlara yol açma potansiyeli daha yüksek olmaktadır (Alpago ve Oduncu Alpago, 2021). İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin 2020 yılında İstanbul'da meskun Suriyeli mülteciler arasında yaptırdığı bir araştırmaya ve TÜİK'in raporuna göre bu toplumsal kesimden çalışma yaşında olanların yarısından fazlası bir şekilde Türkiye'deki iş gücüne dahil olmaktadır (Doğan, Rahime Süleymanoğlu-Kürüm, Bekaroğlu ve Cin, 2020, s. 51). Toplumsal algı kısmına bakıldığında, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı'nın (TÜSES) 2021 tarihli ve İstanbul merkezli araştırmasına göre Türk vatandaşlarının yüzde 66'si göçmenlerin yurttaşlardan ayrıcalık muamele gördüğünü düşünmekte ve 64'ü ekonomik olarak

yük olduklarını düşünmektedirler. Bu oran bütün parti seçmenleri için yüzde 50'nin üzerindedir (Morgül, Savaşkan ve Mutlu, 2021, ss. 24-25). Ayrıca aşağıda detaylı bir şekilde inceleneceği üzere, sığınmacılar arasında kayıt dışı küçük işletmeler açma ve bundan dolayı vergi yükümlülüğünden azade olmanın yaygınlığından dolayı Türk işletmelere karşı var olan rekabet ve gelir avantajı durumu Türk vatandaşları tarafında ciddi bir tepki üretmektedir. İşte bu bölümde kitlesel uluslararası göçün Türkiye'de hem olgusal hem de algısal açıdan nasıl ve hangi sebeplerle sosyal etkiler ürettiğini inceleyerek vatandaşlık meselesine bakacağız.

1.1. BARINMA MESELESİ

İnsanoğlunun beslenme gibi en temel ve ertelenemez birkaç ihtiyacından biri barınmadır. Ulus-aşırı göç yaşayan insanların da varış noktalarında ilk aradığı şey barınma ihtiyacını karşılayacakları bir mekandır. Barınma ihtiyacını karşılayan evlerin üretilerek kitlesel bir göç anında ihtiyacı çabuk bir şekilde karşılanması kolay değildir. Bundan dolayı kitlesel göç öncelikle var olan konut stoğundan karşılanacağı için arz ve talep dengesizliğinin, bilhassa göçün ilk dönemlerinde yaşanması kaçınılmazdır. Hızlı talep artışı ve onu karşılayamayan arz neticesinde sorunlar ortaya çıkmakta bu da yerel halkın hayatı üzerinde sosyal sonuçlar üretmektedir. Kitlesel ve düzensiz göçün barınma talebini kısa süre içerisinde dramatik bir şekilde arttırması konutlarda ciddi kira artışlarına sebebiyet vererek ve yerel halkın iktisadi dengesini bozarak toplumsal huzursuzluk yaratmakta ve barınma sorunlarına yol açabilmektedir (Aktaş, 2021, s. 103; Çalışkan, 2022, s. 102; Çelik, 2022, s. 84, 91; Orhan ve Senyücel Gündoğar, 2015: s. 8; Arık, 2020, s. 67).

Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye göç ettikten sonra öncelikle yaşadıkları iki temel sorun kültürel farklılık değil ekonomi ve barınmadır (Balcı, 2017, s. 89). Bu durum özellikle Türkiye ile akrabalık ilişkileri olmayan gruplar için geçerlidir çünkü Bulgaristan Türkleri örneğindeki gibi Türkiye'de yakınları olan topluluklar geçici barınma sorununu yakınları üzerinden çözebilmektedirler (Er Savaş, 2011, s. 135). Kitlesel olarak gelen sığınmacılar ilk geldiklerinde ev bulmakta zorlanabilmektedirler çünkü Türk vatandaşları evlerini bu tür göçmenlere kiralamamayı tercih edebilmektedirler. Bu noktada göçmenlerin barınmalarından kaynaklı Türk vatandaşları üzerinde yarattığı bir sosyal etki kaynağı olarak kiraladıkları evlerde kalabalık gruplar olarak ya da birden fazla aile olarak kalmalarıdır (Selami Kariman, 2023, s. 64; Uludağ, 2016, s. 124). Gerçekleştirilen bir saha araştırmasına göre her 4 Suriyeli aileden biri diğer bir veya daha fazla aile ile ev paylaşmaktadır (Tümtaş, 2020, s. 134). Mülteciler evlerde çok kalabalık şekilde kalarak masrafları paylaşmaktadırlar (Doğan, Rahime Süleymanoğlu-Kürüm, Bekaroğlu ve Cin, 2020, s. 159).

Ev kiralayan sığınmacıların evi kötü kullanmaları, fatura ödememeleri, temiz olmadıkları ya da evden gerektiğinde çıkmak istememeleri gibi düşünceler Türk ev sahibi vatandaşlarda rahatsızlık yaratmakta ve bundan ötürü zaman zaman sığınmacılara ev kiralamamaktadırlar (Uludağ, 2016, s. 123). Türk vatandaşları sığınmacılardan gelebilecek olası bir etkilenmeyi bu şekilde sınırlandırmayı denemektedirler. Eğer kitlesel göç yaşanmasa göç eden topluluklar hakkında oluşmayacak olan negatif sosyal algı ev kiralamaları neticesinde oluşabilmektedir. İkinci bir husus olarak, muhatabının kimliğinden ötürü evini kiralamama gibi dışlayıcı bir davranışı daha önce sergilememiş insanlar üzerinde bu tür bir davranışın ortaya çıkması gibi bir sosyal etki gözlemlenebilir hale gelmektedir. Bu durum ev sahiplerinin varsayımsal algıları, kendi yaşadıkları veya başkaları tarafından şahit olunup aktarılmış tecrübelerinden dolayı ortaya çıkmasından ötürü sosyal bir sonuç olmakla birlikte başka durumların da nedeni olabilmektedir. Örneğin, bu durum neticesinde Türk vatandaşlarının göçmenlerle iktisadi münasebet kurma, karşılaşma veya sosyalleşme imkanı azalmaktadır. 2021 Suriyeliler barometresine göre Türklerin Suriyelilerle sosyal mesafesi %41,4 çok uzak %26,6 uzak olarak ortaya çıkmaktadır. (Erdoğan, 2024) Göçmen veya sığınmacılara vatandaşlık verilmesinin

kısa sürede Türk halkındaki bu algı ve tutumu değiştirebileceğini öngöremeyiz. Vatandaşlık hukuki bir statü değişikliği olduğu için bu davranış kalıbındaki olası değişim ancak sosyolojik süreçlerin bir ürünü olabilir. Vatandaş olmuş sığınmacıların refah düzeyinin artması, ana akım kültüre intibakı veya vatandaşların bu gibi kültürel farklılıklarla yaşamaya alışması bu gibi durumları ortadan kaldıracabilecek değişimlerdir.

Göçmen ve yerel halk arasında sosyalleşmeye engel olan ve Türk vatandaşlarının sosyal davranışlarında değişiklik üretebilen bir durum da sığınmacılarla aynı yaşam alanlarını paylaşmama isteğidir. Yapılan araştırmalara göre, Türk vatandaşları göçmenlerin yaşadığı apartmanlarda ya da mahallelerde yaşamayı tercih etmeyebilmektedirler (Mehmet Emin Sarıkaya, 2019, s. 67; Kahya Nizam, 2019, s. 252). TÜSES'in araştırmasına göre katılımcı Türk vatandaşlarının yüzde 50'den fazlası Suriyeli mültecilerle aynı mahalle ya da apartmanda yaşamak istememektedirler (Morgül, Savaşkan ve Mutlu, 2021, s. 54). Başka bir saha araştırmasına göre de Mersin'deki Türk vatandaşlarının %80'i Suriyelilerle aynı mahalle, site veya binada yaşamaktan rahatsızlık duyacaklarını belirtmişlerdir. Bunun da en büyük sebebi yaşam tarzı farklılığı olmuştur (Tümtaş, 2020, ss. 206-208). Özellikle güvenli ve kapalı sitelerde sığınmacılara ev satılması veya kiralanması daha zor olmakta ve site sakinleri evlerini göçmenlere kiralamayacağına dair taahhüt isteyebilmektedirler (Tümtaş, 2020, s. 133). Bu durum, Suriyeli sığınmacılar örneğinde görülebileceği gibi, sığınmacıları sadece Suriyelilerin yaşadığı apartmanlara, mahallelere yönlendirerek Türk toplumu ile sosyal karşılaşma ve karşılaşma durumlarını azaltmakta ya da yurttaşlar üzerinden kiralamaları gerçekleştirerek meri hukuk dışına çıkma gibi pratikler üretebilmektedir (Akdemir Kurfalı ve Özçürümez, 2023; Mehmet Emin Sarıkaya, 2019, s. 64). Bu, ev kiralama aracı olan Türk vatandaşlarını kanuna aykırı hareket etmeye itmektedir.

Bu yaşam alanı ayrışması sadece sığınmacıların mecburen başka apartman ve mahallelere taşınması şeklinde zuhur etmemektedir. Aynı şekilde Türk vatandaşları da imkanları elverdiği ölçüde güvenli alan olarak kodladıkları kapalı sitelere çekilebilmektedirler. Güvenli sitelere çekilme gelişmesi kendini şehirden ve göçmenlerden soyutlama gibi bir sosyal sonuç doğurmakla beraber aynı zamanda toplumsal olarak da izole ve bireyselleşmiş bir yaşam tarzına yol açabilmektedir. Bunun yanı sıra iktisadi bir etki olarak da tüketici tercihlerinden ötürü inşaat sektörünü de yönlendirebilmektedir. Sığınmacılara sağlanacak vatandaşlık da ilk etapta bu tavırda bir değişiklik üretemez. Çünkü vatandaşların sığınmacılarla mekan paylaşmama isteğinin temelinde bu kişilerin hukuki tabiiyetleri değil yaşam tarzları yatmaktadır. Burada sosyal bir kültürleşme, entegrasyon veya asimilasyon süreci yaşanmaması durumunda bu olguda ciddi bir dönüşüm beklenmemelidir. Burada üzerine düşünülmesi gereken husus sığınmacıların hukuki statülerinden ziyade sosyal adaptasyonudur.

Kitlesel göçün Türk toplumunu iktisadi anlamda belki de en derinden etkileyen yönü konut kiralama veya alımında gözlenen enflasyondur. Suriye'den yoğun göçün başladığı 2011 yılından beri barınma fiyatlarda sürekli bir artış gözlemlenmektedir. Bunda göçün etkisi reddedilemese bile tek değişken olarak değerlendirilemeyeceği de iddia edilmiştir (Çetiner, 2020, p. 107). Fakat istatistiklere bakıldığında konutta enflasyon göçün yoğun olduğu illerde daha yüksek seyretmektedir (Çelik, 2022; Orhan ve Senyücel Gündoğar 2015, s. 18). Şanlıurfa'da gerçekleştirilen bir saha araştırmasına göre vatandaşlar tarafından Suriyeli göçünün yol açtığı en büyük sorun kira ve ev fiyatlarındaki artış olarak tanımlanmıştır (Mustafa Enes Aktaş, 2021, s. 104). Yine İzmir'de gerçekleştirilen bir saha araştırmasına göre Türk vatandaşları satılık ve kiralık ev fiyatlarındaki artışı öncelikle sığınmacı akınına bağlamaktadırlar (Kahya Nizam, 2019, ss. 188-189).

Konut arzının kitlesel dış göç sebebiyle hızla artan talep karşısında zayıf kalması kaçınılmaz olarak fiyatlara yukarı doğru bir etki yapmıştır. Bu alanda yaşanan enflasyonun tek sebebi olarak zorunlu göç ile gelen sığınmacılar değil aynı zamanda konut satın alma karşılığı vatandaşlık verilmesi gibi uygulamalar veya bireysel yatırımlar sebebiyle yurtdışından ve özellikle Müslüman coğrafyadan

yapılan konut alımları sorumlu tutulabilmektedir. Bilhassa büyükşehirlerde fiyatlardan kaynaklı barınma sorunu yaşayan Türk vatandaşları tersine göç yapabilmekte, ev sahipleri ile ciddi sorunlar yaşayabilmekte, yaşam standartlarını düşürmek zorunda kalmakta ya da paylaşımlı evlere yönelebilmektedirler. Ayrıca bu sorundan göçmenlerin sorumlu tutulması toplumdaki göçmen karşıtlığı hissi güçlendiren bir etki yaparak toplumsal kabulü zorlaştıran bir amil olmaktadır. Bu sosyal etkilerin ileriye dönük ve uzun vadede ne tür sonuçlar doğurabileceği kamusal alanda tartışılması gereken önemli bir konudur. Göçmenlere sağlanacak olan vatandaşlık hakkı ile konut enflasyonu arasında bir bağ ancak bu hakkın tanınmayıp, göçmenlerin ülkelerine dönmeleri neticesinde kurulabilir. Geri dönüşün talebi düşürmesi beklenene için, konut fiyatlamalarında normalleşmeler gözlemlenebilir. Konut arzının stabil seyrettiği durumlarda süreçleri daha da hızlandıracağından yabancılara vatandaşlık verilmesi ya da konut alımı karşılığı olarak bu hakkın sağlanması mevzu bahis sıkıntının artarak devam etmesi anlamına gelmesi ve buradan kaynaklı sosyal sorunları büyütmesi beklenebilir.

Mülk sahibi olmayan vatandaşların aleyhine işleyen konutlardaki enflasyon süreci masanın diğer tarafındaki Türk vatandaşı kesim için bir avantaja dönüşebilmektedir. Ev sahibi Türk vatandaşları açısından göçmen sayısındaki artış barınma talebini arttırmasından ötürü iktisadi faydaya dönüşebilmektedir. Vatandaş olan ev sahipleri mülklerini ederinin üzerinde göçmenlere kiraya vererek veya satarak bu durumdan kar elde edebilmektedirler (Selami Kariman, 2023, s. 143; Çelik, 2020, s. 87; Arık, 2020, s. 67). Suriyeli sığınmacıların yüzde doksandan fazlası kamp dışında yaşadıklarından vatandaşlar kötü durumdaki evlerini dahi yüksek fiyatlardan göçmenlere kiralayabilmektedirler (Şimşek, 2018, s. 379). Bu durum sadece göçmenlere pahalıya ev kiralama ya da satma durumunda geçerli değildir. Aynı zamanda ortalama olarak fiyatların yükselmesi de oturduğu evin dışında da ev sahibi olan vatandaşlara ciddi düzeyde bir gelir artışı olarak yansımaktadır. Kitlesel göçün kira gelirleri arttırması veya mülklerinin değerlenmesi neticesini verdiğini düşünen toplumsal kesimlerin uluslararası göçe daha tahammüllü yaklaşması beklenabilir. Oturduğu evin dışında gayrimenkul sahibi olmakla uluslararası göçe toleranslı yaklaşma arasında bir nedensellik bulunup bulunmadığına dair bir saha çalışması bu soruya bir yanıt verebilecektir. Ancak Suriye sınırındaki şehirlerde yerel halkın nüfusu kadar yeni bir nüfus eklenmesine rağmen istisnai sayılabilecek hadiseler dışında sosyal krizlerin veya şiddet olaylarının patlak vermemesinin nedenleri arasında bu durumdan iktisadi olarak faydalanıldığı spekülasyonu da yapılabilmektedir. Yabancılara sağlanan vatandaşlık birden fazla ev sahibi olanlar için bu avantajı sürdürecektir ancak yukarıda bahsettiğimiz sosyal adaletsizlik durumundan ötürü sorunları da büyütme potansiyeli taşıyabilecektir.

1.2. İŞSİZLİK SORUNU

Kısa sürede yaşanan kitlesel göçün iktisadi hayatta görülmesi beklenen ilk yansımalarından biri yaygınlaşacak işsizliktir. Diğer ülkeye göç eden insanlar hayatlarını sürdürebilmek için iş bulmak zorundadırlar. Bu da kaçınılmaz olarak emek piyasasında arzı arttıran bir etki üretecektir. Gelen göçmen ve sığınmacıların mevcut sınırlı iş imkanlarına ortak olmaları yerlilerin işlerinden olmalarına veya iş imkanlarının kısıtlanmasına neden olma potansiyeli taşımaktadır. Ülkenin makro göstergelerine göre değişiklik arz etse bile göçün artmasının Türkiye’de işsizliği ve/veya enflasyonu tetiklediğini iddia eden bilimsel araştırmalar olmakla beraber (Kureyşibahadurı, 2022, s. 54; Mutlu, 2022; Nurdoğan ve Şahin, 2019) Türkiye’deki enflasyon ve işsizliğin dış göç ile herhangi bir nedensellik taşımadığı argümanına sahip çalışmalar da bulunmaktadır (Mutlu, 2022, s. 57; Değer, 2019). Kitlesel göç emek konusunda arzı arttırsa bile talebi de büyüttüğü için diğer etkenlerden sıyrarak reel karşılığını tam olarak bulmak zor olabilmektedir. Ancak sahadaki gerçek yansımalarının dışında sığınmacıların Türkleri işsizliğe ve fakirliğe sürüklediği fikri güçlü bir algı olarak Türk toplumunda mevcut bulunmaktadır (Kahya Nizam, 2019, ss. 180-185; Mutlu, 2021, s. 71; Çevik, 2022, s. 132). İşlerini kaybeden yerel halktan kişiler Suriyeli Sığınmacılara yönelik daha katı bir tavır sergilemektedir (Çelik, 2022).

2016 yılında Aydın ilinde gerçekleştirilen bir alan araştırmasına göre Türk vatandaşlarının yüzde sekseninden fazlasına göre Türkiye'ye yaşanan yoğun Suriyeli göçü işsizliği arttırmakta ve Türk ekonomisine çeşitli biçimlerde zarar vermektedir (Şahin, 2016, s. 88). 2022'de yayınlanan TÜSES'in raporunda görüşülen Türk vatandaşlarının bir kısmının da bireysel işsizlik durumlarını Suriyeli göçmenlere bağlamaları onlara karşı tepkiselliği tetiklemektedir (Deniz Yüksek, Taşkın ve Tekin, 2022, s. 33). Yine Mersin'deki bir saha araştırmasına göre katılımcı vatandaşların %85'den fazlası Suriyelilerin işlerini ellerinden aldığı algısına sahiptir (Tümtaş, 2022, s. 212). İşsizliğin doğrudan yoksulluğa yol açması bundan kaynaklı sosyal sorunların da temelini oluşturmaktadır. İşsizlik, suç oranlarında artıştan boşanmalara varan toplumsal düzeni bozucu sosyal etkilere sebebiyet verebilmektedir. Buradan ortaya çıkan toplumsal huzursuzluğun temelinde göçmenlerin görülmesi bu kesime yönelik nefreti de körükleyen bir unsur olmakta ve sosyal gerilimlere ve zaman zaman şiddet olaylarına dahi yol açabilmektedir. Bu gerilimin yükselmesinde en önemli sebeplerden bir tanesi de zorunlu göçle gelen insanların vasıfsız işçi statüsünde olduklarından alt gelir grubundan ve mülksüz vatandaşları işlerinden ettiği algısıdır.

Türkiye OECD ülkeleri içerisinde nitelikli göçmen tercihinde son sıralarda yer almasından ötürü vasıfsız göçmen stoğu ülkede istihdam sorunu yaratarak sosyal sonuçlar doğurmaktadır (Kureyşbahadı, 2022, s. 59). Göçmenler daha çok az eğitilmiş yurttaşlar arasında istihdam sorunu yaratmaktadır (Bağır, 2018, s. 139). Bilhassa sınır şehirlerinde vasıfsız işlerden çalışan yurttaşların önemli bir bölümü gelir ve iş kayıplarından düzensiz kitlesel göçü sorumlu tutmaktadır (Çalışkan, 2022, s. 102; Orhan ve Senyücel Gündoğar, 2015; Al-Kinani, 2022, s. 57). Sığınmacılar ucuz işgücü olarak düşünüldüklerinden Türk toplumunun bir bölümü tarafından işsizliğin sorumlusu olarak algılanmaktadır (Çetiner, 2020, s. 103; Salur, 2018, s. 75; Çevik, 2022, s. 132). İktisat alanında bu algının doğruluğuna dair çalışmalar da mevcuttur. Nitelikli iş gücü sayılabilecek sahalarda çalışan vatandaşlar, hem bu işlerde emek arzı artışının daha düşük olması hem de niteliklerinin onlara daha fazla istihdam imkanı kazandırmasından ötürü bu etkileri düşük gelir grupları kadar hissetmeyebilmektedirler. Bu sebeple işsizlik temelli sosyal etkilerin bu grupta gözlemlenmesi daha düşük olabilmektedir.

Bunun yanında göçmenlerin Türkiye'nin niteliksiz iş gücü açığını kapattığı da iddia edilmektedir. Türk vatandaşlarının dikey sosyal hareketlilik beklentileri bu işlere olan taleplerini düşürebilmektedir. Bu da emek gücünde düşüşe yol açarak ekonomiye makro düzeyde zarar verme potansiyeli taşımaktadır. Örneğin, geçici tarım işçiliğinde Suriyelilerin Türk vatandaşlarından daha fazla istihdam edildiği iller mevcuttur (Cento ve Bahşi, 2022). Bu bakışa göre Türk vatandaşlarının tarımsal üretimin bel kemiği olan bu gibi işlerde çalışmayı tercih etmemesi ve bu açığın göçmenlerden karşılanması ülke ekonomisine makro düzeyde olumlu bir etki yaparak genel refaha pozitif etki yapmakta ve bu durum da olumlu sosyal etkiler üretebilmektedir. Yabancılar vatandaşlık verilmesi olgusal olarak da algısal olarak da işsizlik sorununa kısa vadede bir çözüm anlamına gelmemektedir. Vatandaşlık sağlanmadan yaşanacak tersine göç eğer işsizlik reelde vaki ise bunun azalmasına katkı sağlayacaktır. Eğer bir vaka değil sadece bir algı, yani yanılısma ise bu durumda göçmenlerin sağladığı iş gücü stokunun erimesi ekonomik daralma ve ekonomide diğer bazı semptomlara yol açabilecektir. İşsizlik ve emek düzleminde baktığımızda vatandaşlık verilmesi tercihlerinin ülke ekonomisinin ihtiyaçların ince bir şekilde hesaplanmasına dayanması genel refah ve bunun yaratacağı sosyal etkiler açısından zaruri olmaktadır.

1.3. DÜŞÜK ÜCRETLER VE KAYIT DIŞI EKONOMİ

Kitlesel göçün emek piyasasına etkisi sadece işsizlik olarak değil aynı zamanda emek arzının talebe göre daha fazla yükselmesinden ötürü ücretlerde düşüş ve bilhassa sığınmacıların çalışma izni gibi sorunlarından dolayı ortaya çıkan kayıt dışılıktır. Pek çok örnekte düzensiz göçmenler yaşamlarını sürdürebilmek için düşük ücretli, yüksek saatli ve kayıt dışı çalışmak zorunda kalmaktadırlar (Kariman, 2023, s. 114; Örmeci-Güney ve Cengiz, 2023; Gözümlü, 2017, s. 93; Vesek, 2020, ss. 135-137). Bunun dışında sığınmacılar arasında kayda değer bir çocuk işçi oranı olduğu da tespit

edilmiştir (Bahadır ve Demiral, 2019). Kayıtlı ve kayıtsız emekte ücretlendirme farklı asgari ücret baz alındığında 1/5 oranına kadar düşebilmektedir (Kıvrak, 2019, s. 91). Vasıflı iş gücü kabul edilecek göçmenler Türk çalışanlarla benzer seviyede ücretlerle çalışmaktadır (Çelik, 2022, 87). Bazı çalışmalar sığınmacıların kayıtlı istihdamı ciddi bir sorun teşkil etmemekle beraber kayıt dışı olarak iş gücüne katılımın olumsuz etkisini vurgularken (İlgazi, 2019, s. 137), bazı bilimsel çalışmalar Suriyeli göçünün kayıt dışı istihdamı dikkate değer bir şekilde arttırmadığını da iddia etmektedir (Çetiner, 2020, s. 106). Ayrıca yabancıların kaçak çalışması kayıt dışı iş piyasasındaki Türk vatandaşlarının sayısını azaltıcı bir etki yapmıştır (Aksu, Erzan ve Kırdar, 2022, s. 8).

Kayıt dışılık ucuz iş gücü kullanmaya imkan vermesinden ötürü devletin vergi gelirlerinde düşüş ve hukuka aykırı iş ortamlarını genişleterek hem hukuksal hem de iktisadi sonuçlar doğurmaktadır. Kayıt dışılığın ortaya çıkardığı işsizlik ve ortalama ücretlendirmede düşüş Türk vatandaşları açısından iktisadi sorunlara ve yoksullaşmaya yol açmaktadır. Yoksullaşmanın ortaya çıkardığı sosyal sorunlar ve yoksulluğun kaynağı olarak görülen göçmenlere yönelik öfke bu durumun neticeleri olarak karşımıza çıkabilmektedir. Göçmenlerin düşük ücretle iş piyasasına girmeleri Türk vatandaşları arasında huzursuzluk yaratmakta (Morgül, Savaşkan, ve Mutlu, 2021, ss. 34-35) ve sosyal çatışma potansiyeli de taşımaktadır (İlgazi, 2019, s. 140; Sarıkaya, 2019, s. 66). Mersin’de gerçekleştirilmiş bir saha araştırmasına göre katılımcı vatandaşların %80’den fazlası düşük ücretle ve güvencesiz çalışmalarını Suriyeli sığınmacılara bağlamıştır (Tümtaş, 2020, s. 220). Bir diğer saha araştırmasına göre de yoğun göçmen alımının bölgesel olarak Türk toplumundaki gelir dağılımını da etkilediği gözlemlenmiştir (Akkaya ve Şentürk, 2023).

Sığınmacıların kayıt dışı ekonomiye katılımları sadece iş gücü olarak olmamakta, sığınmacıların kurdukları iş yerlerinde de kayıt dışılık tercih edilebilmektedir. Sınır dışı edilme kaygısı, kaçak işçi çalıştırma isteği, resmi olarak iş yeri kurmanın maliyetleri ve ödenecek vergiler sığınmacıların işveren olarak da kayıt dışı kalmayı tercih etmelerine neden olmaktadır (Badalić, 2023, s. 979). “Vergi algıdan habersiz olmak” olarak ifade edilen sığınmacıların kayıt dışı olarak işveren olmaları Türk esnaf ve üreticileri arasında ciddi rahatsızlıklara yol açmaktadır (Kahya Nizam, 2019, ss. 186-187; Çevik, 2022, s. 132; Koca, 2022, s. 56). Nitekim, 2021 yılında gerçekleştirilmiş bir saha araştırmasına göre katılımcı Türk vatandaşlarının yarısı mültecilerin Türkiye’de iş sahibi olmalarını doğru bulmamaktadır (Mutlu, 2021, s. 71). Çeşitli meslek ve esnaf odaları sığınmacıların vergiden kaçtıkları için Türk işverenlerle haksız rekabete girmelerinden kaynaklı olarak Türk esnafın kepenk kapattığını düşünmekte (Tümtaş, 2020, s. 87) ve ticaretin sığınmacıların eline geçmekte olduğunu iddia etmektedir (Karaman, 2022, s. 39). Bu durum Türk ve göçmen işverenler arasında gerilimlere yol açmakta, sosyal uyuma zarar vermekte ve Türk vatandaşları işverenleri de rekabet edebilmek için kayıt dışılığa, yani hukuk dışına çıkmaya özendirilmektedir.

Bunun dışında sadece Arapça tabela kullanan, Türkçe bilmeyen sığınmacı esnafının müşterilerinin de sadece göçmenler olmasından kaynaklı zaman zaman mikro düzeyde sadece göçmenlere ait bir kapalı iktisadi ekosistem de yaratılabilmektedir (Sarıkaya, 2019, s. 84). Bunun yanı sıra, Türk vatandaşların dikkate değer bir kısmı sığınmacılardan duydukları rahatsızlık sebebiyle onların açmış oldukları iş yerlerinden alış veriş yapmamayı tercih edebilmektedirler (Kahya Nizam, 2019, s. 272; Koca, 2022, s. 57; Altınoluk ve Tunç, 2022, s. 86). Bir saha araştırmasına göre göçmenlerden alış-veriş yapmama tercih oranı %70’lerin üzerine çıkabilmektedir (Tümtaş, 2020, s. 223). Bu durumda sosyal uyumu güçlendirmesi gereken iktisadi etkileşim azalarak aynı toplum içerisinde birbiriyle kopuk adalar şeklinde sosyal ve iktisadi örgütlenme yaşanmaktadır. Bu durum da toplumsal hayat içerisinde çeşitli arazlara yol açabilmektedir.

Kaçak işçi çalıştırma, iş verenler için hem düşük ücretli emek hem de sosyal sigorta, çalışma izni gibi ek maliyetlerden kurtulma anlamına geldiği için olumlu gözükken bir hareketlilik de olmuştur (Mancak, 2019, s. 70; Siviş, 2021, s. 196). Bundan dolayı kayıtsız işçi çalıştırmak Türk Devletinin

kayıt altına almak adına yaptığı düzenlemelere rağmen Türk vatandaşı işverenler tarafından daha karlı gözükmüştür (Siviş, 2021, s. 197). Düzensiz göçmenlerin ucuz işçi ithalatı işlevi görmesi işverenler açısından maliyet düşürücü etkisi sebebiyle olumlu karşılanırken, maaşların işçi arzının fazlalığından kaynaklı olarak azalması özellikle düşük gelir seviyesindeki Türk vatandaşları için olumsuz olmuştur (Aydın, 2022, s. 37, Çelik, 2022, ss. 84-86). Türk firmaları emek maliyetinin düşmesinden dolayı memnundur (Altındağ, Bakis ve Rozo, 2020). Emek maliyetlerindeki bu düşüşün Türkiye’deki ekonomik büyümeye pozitif etki ettiği ve küresel işgücü arzı sorununu çözdüğü iddiaları da bulunmaktadır (İlgazi, 2019, ss. 51-52). Bir taraftan da toplam tüketici talebinin artmasıyla beraber sermayedarlar malların fiyatlarını da yükselterek çift taraflı olarak göçten kar edebilmektedirler (Tümtaş, 2020, s. 91). Ancak bu durum toplumsal gelir adaletini son derece bozarak sınıfsal gerilimi arttırma potansiyeli taşımakta, bir taraf yüksek karlar elde ederken diğer taraf yoksullaşmaktadır. Son dönemlerde Türkiye’de gelir dağılımında ortaya çıkan geçmişe göre dramatik farklar sadece vatandaşlarla göçmenler arasında değil iş sahipleri ile emeği ile geçinen insanlar arasında da çelişkiyi yükseltici bir etki yaparak negatif sosyal sonuçlar doğurma potansiyeli taşımaktadır.

Göçmenlerin iş piyasasında yarattıkları sonuçlar daha önce “ucuz işçi” olarak görülen Türk vatandaşı olup iç göçe katılmış Kürtler gibi farklı etnik gruptan insanlar tarafından da özellikle tepki görmektedir (Morgül, Savaşkan, Mutlu, 2021, ss. 34-35, Tümtaş, 2020, s. 246). Bu anlamda kitlesel göç madun grupları daha fazla iktisaden etkilemekte ya da etkilediği algısı yaygınlaşmaktadır. Ayrıca, sığınmacıların yaşadıkları bölgelerde yoksullaştırıcı bir etki yaptığı bunun da kendini sosyal hayatta yerel halk ile göçmenler arasında bazen kültürel semboller üzerinden gerginlik olarak gösterdiğine şahit olunmaktadır (Çelik, 2022, s. 88). Aslında iktisadi sıkıntılardan kaynaklı öfke göçmenlerin kimliklerine yönelerek gerilimin eksenini ekonomiden kültüre taşıyabilmektedir. Yurttaş olmak o ülke içerisinde önceliğe sahip olmayı ve daha iyi yaşamayı gerektirdiği düşüncesi ile Türk vatandaşları kendileri ile mukayese ettikleri sığınmacılara kimlikleri üzerinden tepki verebilmektedirler. Tüm bu sorunlar göz önüne alındığında yabancılara Türk vatandaşlığı verilmesinin kayıt dışılık konusunda olumlu bir etki yaratması beklenebilir. Öncelikle vatandaş olarak sınır dışı edilme tehlikesi ortadan kalkan sığınmacılar sosyal hakları ve ücretleri konusunda daha talepkar olabilirler. Bu durum işverenlerin sığınmacıların hukuki korunmasız durumu sömürme imkanını azaltacak ortalama ücretlendirmeye pozitif bir katkı yapabilecektir. Emek içi rekabet legal sahada gerçekleşeceğinden çalışan Türk vatandaşları için olumlu bir adım olabilecektir. Aynı şekilde vergi vermeyen ve kaçak iş yerleri açan sığınmacıların da vatandaşlığa tabi olmaları kontrol mekanizmalarını güçlendirerek pozitif sosyal katkı yapabilir. Ayrıca bu iki durumda da devletin vergi gelirleri artacaktır. Bu olumlu potansiyelle beraber bu emek gücünün geri dönmeyip kalıcılığı legal emek stokunu arttıracığından yine rekabet gereği ücretlerin istenen seviyelere çıkmasına engel olabilir. Yine burada da kamu otoritesi iktisadi parametreleri göz önüne alarak seçici bir şekilde vatandaşlık meselesine yaklaşabilir. Ayrıca legal sisteme dahil olarak Türk vatandaşları ile emek piyasasında eşit şartlarda rekabete girmeleri algısal olarak da pozitif bir sosyal etki üretebilecektir.

1.4. HAYAT PAHALILIĞI - ENFLASYON

Kitlesel dış göçün yol açması beklenen bir diğer sorun da hayat pahalılığı ve enflasyondur. Üretimde dramatik bir artış olmadan tüketim talebinin süratli bir şekilde artmasının tüketim mallarının fiyatlarında artışa neden olacağı beklenecek bir durumdur. ORSAM ve TESEV (Aktaş, 2021, s. 105) raporuna göre Suriye’den gelen kitlesel ve düzensiz göç genel olarak hayat pahalılığına yol açmıştır. Hayat pahalılığının suçu bir kısım Türk vatandaşı tarafından sığınmacılarda bulunmuş bu da göç kaynaklı sosyal huzursuzluk olarak kendini ortaya koymuştur. Türkiye’de son dönemde yaşanan pahalılık sorununun göç ötesinde sebepleri olsa bile kitlesel göçün bunda etkisi olduğu da toplum tarafından düşünülmektedir. Göçmenlerin çoğunluğu düşük gelir seviyesinde olduğu için

talep daha çok zorunlu mallara olmuş ve etki kendisini daha çok burada göstermiştir (İlgazi, 2019, s. 50). Kitlesele göçün Türkiye'deki genel gıda tüketiminin yükseltmesi talebe bağı gıda enflasyonunda artışa neden olarak Türk toplumu üzerinde kaliteli gıdaya dengeli bir maliyetle erişim noktasında olumsuz neticeler verebilmekte bu da sosyal sorunlara yol açabilmektedir (Çalışkan, 2022, s. 102; Orhan ve Senyücel Gündoğar, 2015; Çelik, 2022, s. 84). Temel ihtiyaç maddelerine ulaşımında yaşanan sorunların ortaya çıkardığı sosyal sorunlar ve toplumun buna göre kendi tüketim alışkanlıklarında değişikliklere giderek uyum sağlama çabasının yanı sıra, gıda noktasında yaşanan enflasyonist sıkıntı Türk vatandaşlarının beslenme alışkanlıklarında da değişikliklere yol açabilmekte ve bundan kaynaklı yetersiz beslenme ve sağlık sorunlarının ortaya çıkması söz konusu olabilmektedir.

Bu negatif sosyal etkilerin yanı sıra bir diğer araştırmaya göre ise ucuz kayıt dışı göçmen işçi çalıştırılan sektörlerde tüketici fiyatlarında düşüş meydana gelmektedir (Balkan ve Tumen, 2016). Buradaki mantığa göre işçi maliyetinin düşmesi enflasyonda da düşüşe yol açacak bir etkiye yol açmaktadır. Ancak son dönemde ülkede gözlemlenen yüksek enflasyon hesaba katılması bu etkinin meşruiyetini sorgulamaya yol açmaktadır. Bununla beraber göçmenlerin ihtiyaçlarının büyüttüğü iç talep neticesinde Türk firmalarının bu durumdan karlar elde ettiği yönünde de araştırma mevcuttur (Orhan ve Senyücel Gündoğar, 2015, s. 9). Ancak tıpkı konut piyasasında ev sahibi – kiracı ilişkisinde olduğu gibi bu durumdan işveren kar elde ederken bu topluma negatif olarak yansımakta ve aynı zamanda sosyal adalet dengesini de bozucu bir etki yapmaktadır. İktisadi kaynakların son derece adaletsiz dağılımı olumsuz ve bir süre sonra krize dönüşebilecek sosyal etkilere yol açma potansiyeli taşımaktadır. Peki vatandaşlık hakkının tanınması bu konuda nasıl etkiler üretebilir? Arz-talep dengesi orta ve uzun vadede yerine oturabilecek olsa dahi kısa vadede bu sorun ve bu sorunun türevi sosyal sorunlar noktasında vatandaşlık hakkının tanınması herhangi bir değişim üretebilecek potansiyele sahip gözükmemektedir. Tüketim talebini arttıran göçmenlerin vatandaşlığa da katılarak belki daha geniş imkanlara sahip olması talebi daha da arttırarak halkın üzerindeki enflasyon baskısını yükseltebilir. Bu durumun sürdüreceği geçim sıkıntısı Türk toplumu açısından yoksulluğun getireceği hukuksuzluklardan asayiş sorunlarına çeşitli sorunlar üretebilecektir. Ancak uzun vadede ülkenin büyümesi neticesinde genel refah artışı sayesinde olumlu sosyal etkilerden söz edilebilir. Bunun gerçekleşebilmesi de sürecin nasıl idare edildiğine bağlıdır.

1.5. EKONOMİK BÜYÜME

Türkiye'ye yaşanan kitlesele göçün ekonomik büyümeye ciddi katkı sağladığını ortaya koyan çalışmalar da literatürde mevcuttur. Bu bakış açısına göre sığınmacıların Türkiye'ye gelirirken yanlarında getirdikleri birikimleri ülke ekonomisine tüketim veya doğrudan yabancı yatırım olarak katılarak ülkeye kaynak girişi sağlamaktadır (Demirhan İnciceliler, 2019, s. 61; Özaydın ve İlgazi, 2019, s. 58; Çetiner, 2020, s. 110). Göçmenler vasıtasıyla sağlanan sıcak para girişinin ekonomik büyümeye katkı sağladığı düşünülmektedir. Göçün böyle bir kapital akışına yol açmasının ekonomik büyümeye yol vereceği, bunun da Türk toplumunda olumlu bir sosyal etki yaratacağı beklenmektedir. Türkiye'ye gelen Suriyeli tüccarların Orta Doğu bağlantılarından yerli tüccarlar da faydalanmış ve bu ülkelerle ticari ilişkiler geliştirilmiştir. (Çelik, 2022, s. 85; Aktaş, 2021, s. 109; Orhan ve Senyücel Gündoğar, 2015). Bu anlamda da bilhassa ihracat vasıtasıyla ülkeye döviz girişi sağlanmış ve büyümeye katkı verilmiştir. Bununla beraber uluslararası göçün Türkiye'nin dış ticaretine ilişkin etkisine bakılınca bazı sektörlerde ithalatı ihracata göre daha fazla arttırdığı gözlemlenmektedir (Demirtaş ve Turan, 2020). Bu gibi durumların makro göstergelerde olumlu etkileri olmakla beraber Türk toplumsal hayatı üzerinde direkt olarak olumlu etki yarattığını iddia etmek güçtür. Öncelikle makro göstergelerde gelişme bu gelirin adil dağıtıldığı anlamına gelmemesi, ihracatın enflasyon olarak dönebilmesi, mültecilerin Türkiye içerisinde servetlerini arttırarak yerli firmaları zorlamaları gibi yansımalar bunun örneklerinden sayılabilir. Müspet açılarından baktığımız zaman yabancılara

vatandaşlık verilmesi bu girdileri arttırabilecek ve Türkiye'nin dış ülkelerde ticaret hacmine de katkı sağlayabilecektir. Konut karşılığı vatandaşlık uygulaması bu nakit girdisi ile ilişki noktasında somut bir örnektir. Fakat göçlerin negatif boyutları düşünüldüğünde bu olumlu gözükken gelişmelerin tera-zide ne kadar ağır bastığı üzerine düşünülmesi gereken bir konu olacaktır.

Bunun dışında yapılan araştırmalara göre Suriyeli firmaların kurdukları küçük ve orta ölçekli iş-letmeler ülke ekonomisinin büyümesine katkı sağlamıştır (Orhan ve Senyücel Gündoğar, 2015, s. 9). Uluslararası göçün Türkiye'de ekonomik büyümeye ve bölgesel kalkınmaya olumlu katkı sağladığı da çeşitli bilimsel çalışmalar ile ortaya konulmuştur (Mutlu, 2022, s. 57; Göv ve Dürri, 2017; Engin ve Konuk, 2020; Demirtaş, Çakırca ve Aksel, 2021). Ancak bu büyüme tarzı ücretli çalışanın gelir düzeyinde yarattığı düşüklük sebebiyle eşitsiz bir büyüme olarak Türk toplumunun genel refahına ve bundan dolayı memnuniyetine yol açmamaktadır (Nurdoğan ve Şahin, 2019, s. 2215). Ayrıca bu işletmelerin kayda değer bir kısmının kayıtsız olarak vergi vermemesi haksız rekabete yol açarak Türk vatandaşı muadillerinin tepkisini de ortaya çıkarmıştır (Çelik, 2022, s. 85; Gözüm, 2017, s. 94). İşveren olarak Türkiye'de ticarete dahil olan sığınmacılara karşı yerli girişimciler tarafından zaman zaman sosyal dışlamayı içeren bir direniş gösterilmektedir (Nazlı Kazanoğlu, 2023, s. 216). Her ne kadar bir ülkeye yaşanan kitlesel göç neticesinde ekonomide bir büyüme yaşanması beklenebilecek bir olgu olsa bile, mikro düzeyde bunun insanların ekonomik durumuna, ülke içerisindeki iktisadi dengelere yansımaları olumsuz olabilmektedir. Göçmenlerin zenginleşmesi hem düşük gelirli Türk vatandaşları arasında "ev sahibi" olmanın getirdiği sosyal psikolojinin bir sonucu olarak rahatsızlık yaratırken, Türk işverenlerinde de pastalarına ortak çıkması algısı da rahatsızlığa yol açabilmektedir. Ancak bunun dışında kendisi sermaye sınıfından olmamakla ve bu durumdan istifade etmemekle beraber yaşanan yoğun göçün ülke ekonomisine olumlu katkıda bulunduğunu düşünen Türk vatan-daşları da mevcuttur (Morgül, Savaşkan ve Mutlu, 2021, s. 35-36). Özellikle göçmen sermayedarlara vatandaşlık verilmesi büyümeye pozitif katkı sağlayabilecek ve makro göstergelere olumlu yansıyabi-lecek bir durumdur ancak sosyal entegrasyon olmadan gerçekleşecek bu "tepeden inme" vatandaşlık meselesi sadece iktisadi adaletsizlikler kaynaklı sorunlar yaratmayacak aynı zamanda bu sorunların etnik meselelere de tahvil edilmesi toplumsal bütünlüğe de zarar verme potansiyeli taşıyacaktır.

1.6. SOSYAL YARDIMLAR – KAMU HARCAMALARI

Zorunlu olarak göç etmek durumunda kalan sığınmacılar gittikleri yerlerde, bilhassa ilk ulaştık-ları dönemlerde birçok açıdan muhtaç durumda kalmaktadırlar. Ağırlayan devletler veya sivil toplum kuruluşları bu durumda olan sığınmacılara yönelik sosyal politikalar üretebilmektedirler. Türkiye Cumhuriyeti Devleti de ülkesine gelen sığınmacılara yönelik büyük meblağlarda sosyal yardımlar gerçekleştirmektedir. Ancak bu sosyal yardımlar zaman zaman vatandaşlar tarafından tepki gö-rebilmektedir. Sığınmacıların aldıkları yardımlar da Türk vatandaşları arasında huzursuzluğa yol açabilmektedir. (Seyidov, 2021, ss. 118-119). Türk vatandaşlarının bir kısmında kendilerine ayrılan sosyal yardımları Suriyeliler ya da Afganlar gibi sığınmacıların aldığı algısı mevcuttur (Canpolat, 2020b, s. 67; Mutlu, 2021, s. 71) ancak verilere bakıldığında kitlesel ve düzensiz göçün başladığı yıllardan bugüne Türk vatandaşların aldıkları yardımlarda bir azalma söz konusu olmadığı da iddia edilmektedir. (Aydın, 2022, s. 37; Kahya Nizam, 2019, ss. 190-196; Uludağ, 2016, s. 106). Bilhassa uluslararası kuruluşların direkt olarak sadece göçmenlerle ilgilenip yardımda bulunması bu düşüncüyü kuvvetlendirmekte, Türk yoksulların yardımlara ulaşmakta sığınmacılara göre daha zorlandıkları göçmenler tarafından dahi zaman zaman ikrar edilmekte, hatta göçmenler vatandaş olmaları durumunda yardımların kesileceğinden endişe etmektedirler (Tekten Aksürmeli, 2019, s. 183). Mersin'deki bir saha araştırmasına göre katılımcı vatandaşların %85'den fazlası sığınmacılara yapılan kamu harcamalarını içlerine sindirememektedir (Tümtaş, 2020, s. 231). Türk yoksullar da bu durumu kendilerine hem de kendi yurtlarında ayrımcılığa uğramak olarak görmektedirler. Bu-

nun dışında Türk vatandaşları yardım kuruluşlarının sığınmacıları öncelediği bunun da yerel halktan ihtiyaç sahiplerini zorda bıraktığı algısı yer yer egemen olmuştur. Bu durumda haliyle özellikle düşük gelirli Türk vatandaşları arasında öfke ve bu gruplarla gerginliğe yol açmaktadır (Çelik, 2022, s. 85). Bununla beraber bazı çalışmalar sığınmacılara yönelik söz konusu yardımların kamuoyunda algılandığı kadar büyük bir düzeyde olmadığını iddia etmektedir (Arslan ve Yıldız, 2019).

2019’da yapılan bir tez çalışmasındaki ankete göre Türk vatandaşlarının yarısından fazlası Suriyeli sığınmacıların durumunun fakir Türk ailelerinden daha iyi olduğunu düşünmektedirler. Yine bu ankete göre sadece yaklaşık beş yurttaştan biri Suriyelilerin devletten yardım almalarını doğru bulmaktadır (Türkkan, 2019, s. 80, 85). Eğitimden, sağlığa ve ulaşım kadar hizmetlerden sığınmacıların ücretsiz olarak yararlandığı düşüncesine Türk vatandaşları arasında rastlanmaktadır. Türk vatandaşlarının bir kısmı ekonomik ve sosyal hayatta göçmenlere göre önceliğin kendilerinde olması gerektiği kanısına sahiptirler (Yakup Azak, 2021, ss. 944-945). Türkiye’ye gelen uluslararası maddi desteğin yeterli olmaması sebebiyle bilhassa Suriye’den gelen kitlesel göç Türk Devletinin üzerindeki maddi külfeti arttırmıştır (Çalışkan, 2022, s. 102). Türkiye’nin sığınmacılara ciddi miktarda kaynak aktarımı vaki olmakla birlikte bu durum muhalif siyasetler tarafından da kamuoyunun gündeminde negatif olarak tutulmaktadır (İlgazi, 2019, s. 52). Bir yandan Türkiye’deki Suriyeli sığınmacıların kamu maliyesine ve harcamalarına olumsuz etki ederek bütçe açığına neden oldukları iddia edilirken öte yandan göçmenlerin iş gücüne katılım ve yatırım faaliyetlerinin devletin vergi gelirlerini arttırdığı öne sürülmektedir (Çetiner, 2020, s. 97). Ancak toplumsal algı düzeyinde bu destekler kamuoyunun tepkisiyle karşılaşmakta Türkiye’nin kalkınmasına harcanacak paraların göçmenlere verildiği yaygın bir şekilde düşünülmektedir (İlgazi, 2019, s. 138). Bu durum kaçınılmaz olarak düşük gelirli Türk vatandaşları arasında sığınmacılara yönelik öfkeyi tetiklemektedir.

Öte yandan, Türk şirketlerinin Türkiye’deki sığınmacılara gelen uluslararası yardımların tedarikçisi olması Türk üreticilerine olumlu yansımıştır (Çelik, 2022, s. 84). İnsani yardım faaliyetleri bilhassa göçmenlerin yoğun yaşadığı bölgelerdeki Türk firmalarına katkı sağlayarak bölgesel ekonomik canlanma yaratmıştır (Aktaş, 2021, s. 105; Nurdoğan, Dur ve Öztürk, 2017, s. 232) Avrupa Birliği gibi uluslararası kurumların sağladığı destekler ve projeler Türk ekonomisine dış kaynaklı girdi sağlayarak hareketlilik yaratmaktadır. Bu destekleri alan, desteklere tedarik sağlayan ve proje yürütücüsü olan Türk vatandaşları için Türkiye’deki göç iktisaden olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Ancak bu durumdan istifade eden vatandaş sayısı son derece kısıtlı olduğu için bu memnuniyet durumunu genele teşmil ederek sosyal etki sonucu çıkarmak güçtür. Sosyal yardımlar ve kamu harcamaları başlığında bütün bu etkileri göz önüne aldığımızda vatandaşlık hakkı tanımının bazı olumlu gelişmeleri tetiklemesi söz konusu olabilir. Öncelikle yabancılara vatandaşlık halinde Türk vatandaşlarından daha avantajlı görülen sığınmacı imgesi sürdürülemezdir. Ayrıca olgusal olarak da yurttaşlık durumu devletin göçmenler üzerine görev ve sorumluluk verebilmesini sağlayacağı için de devletin yükümlülüklerini hafifletebilecektir. Göçmen “bakılması gereken” “edilgen” bir “nesneden”, sorumluluk sahibi, “etken” bir “özneye” (vatandaşa) dönüşmüş olacağından hem algısal hem de olgusal olarak fayda sağlanabilecektir. Devletin sığınmacılıktan kaynaklanan sorumlulukları azalacak, toplumun algısı da bu açıdan normalleşebilecektir. Ayrıca yaşadığı ülkedeki ödevlere de ortak olma durumu (örneğin, askere alınma, zorunlu sosyal sigorta ücreti ödeme vb.) ortaya çıkacağından yararlı olabilecektir. Tabi bu olumlu varsayımlar, göçmenlerin geri dönmeme durumu üzerine inşa edilmiştir. Güvenli ve insan onuruna yakışır bir geri dönüş halinde zaten sorun olarak görülen durumlar ortadan kendiliğinden kalkacaktır.

1.7. KÜLTÜR VE GÜVENLİK İLE EKONOMİ BAĞLANTISI

Sığınmacı ve göçmenlerin gittikleri ülkede ekonomiye katılım biçimleri, seviyeleri, zorlukları ve ekonomi kaynaklı üretebilecekleri sosyal etki gittikleri ülkenin ya da bölgenin kültürüne olan yakınlık veya uzaklıktan etkilenebilir. Türkiye’de örneğin, Suriye’den gelen göçmenlerin Siirt gibi günlük iktisadi hayatta Arapça ve Kürtçenin yoğun olarak kullanıldığı yerlere göç etmeleri iş hayatına katılımlarını ve bu alanda toplumsal kabullerini kolaylaştırmaktadır. Bu gibi örneklerde toplumun göçmenlere destek oranı yükselebilmektedir. Ancak bu örneklerde dahi göçmenler diğer göçmenlerle bir arada yaşayacakları mahallelerde yaşamayı tercih etmeyebilmektedirler (Toprak, 2018, s. 48, 60, 74). Kamusal alanda örneğin Arapça veya kendi yerel dilini kullanan sığınmacılar Türk vatandaşlarından tepki görebilmektedirler (Sait Vesek, 2020, s. 130; Canpolat, 2020b, ss. 59-60). Bu Türkçe eksikliği durumu zaman zaman Türk esnaf tarafından kandırılmalarına da yol açabilmektedir (Demirtaş, 2019, ss. 178-180). Suriyelileri “din kardeşi” olarak görmek de onları ekonomik olarak yük görme oranını azaltsa bile bu düşünüş çok yüksek değildir. Aynı kültürden gelmeseler bile göçmenler için ekonomiye katılımı kolaylaştıran en önemli unsurlardan ikisi dilsel yeterlilik ve ana akım kültürü benimseyebilme yetisidir.

Her ne kadar ilk geldiklerinde yaşadıkları en büyük sorunlar ekonomik de olsa Ahıska Türkleri örneğindeki gibi Türkiye’deki ana akım kültüre yakın topluluklardan göç edenlerin iş gücüne katılımındaki sorunlar arasında dışlanma ve ayrımcılık değil genellikle diploma denkliği gibi bürokratik prosedürler göze çarpmaktadır (Feyzullah, 2020, s. 46; Özer, 2015, s. 90). Türk vatandaşlarının göçmenlerin iş gücüne katılımına verecekleri sosyal tepkilerin belirlenmesinde göçmenlerle olan kimliksel ortaklık önemli bir yere sahiptir. Aynı şekilde Afganistan gibi ülkelerden gelse dahi Türk soylu göçmenler kültürel aidiyetleri ve dil becerileri sayesinde girişimcilik alanında da toplum tarafından daha kabul edilebilir ve başarılı olmaktadır (Shahab, 2022, s. 72). Kültürel ortaklık geldikleri ülkeye bakılmaksızın Türk soylulara iktisadi hayatta da avantaj sağlamaktadır (Shahab, 2022, s. 72). Türk soyluların iş gücü piyasasıyla entegrasyonu yasal olarak da daha olanaklı kılınmıştır (İslamoğlu ve Öztürk, 2020, s. 38). Bu manada kültürel entegrasyon ve sosyal uyumun kolaylığı ile ekonomiye katılım arasında bir bağıntı mevcuttur. Ancak bu demek değildir ki Türk soylular göçmenlerin yaşadığı ekonomik sıkıntılardan bütünüyle korunmaktadırlar. Aksine Türkiye’ye yerleşmiş Türkmenlerin yaşadıkları sıkıntılarda da göreceğimiz gibi onlar da düşük maaş, işten çıkarılma, ekonomik dışlanma gibi çeşitli ekonomik ve sosyal sıkıntılara diğer göçmenler gibi maruz kalabilmektedirler (Mohammed, 2019; Önder Bozkurt, 2020, ss. 113-115, Karataş, 2020). Kültür ve ekonomi bağıntısı açısından vatandaşlığın kısa vadede bir çözüm üretmesini beklemek doğru olmaz. Çünkü hukuki değişiklik kültürel entegrasyon veya asimilasyonu otomatik olarak getirmeyecektir. Burada belirleyici olacak şeyler devletin uyum kanallarını sağlaması, toplumun kabullenmesi ve göçmenlerin de ana akıma uymaya gönüllü olmalarıdır. Vatandaşlık bunların gerçekleşmesine yardımcı olabilir ancak direkt olarak bu hukuki statü değişikliği kültürün iktisadi hayat üzerindeki etki ile ürettiği sonuçları temelden değiştirebilecek bir potansiyel taşımamaktadır.

Ekonomi kaynaklı sosyal etkilerin en dramatiklerinden biri güvenlik sahasında ortaya çıkabilmektedir. Düzensiz göçle gelen kitlelerin iktisadi yoksulluğu toplumdaki uyuşturucu kullanımından şiddet içeren kriminal vakalara kadar suç oranlarını yükselterek toplumu etkileyebilmektedir. İktisadi yoksunluğun sosyal ahlak ve sorumluluk duygularını zedelemesiyle kabul eden toplumun da geleceği zarar görebilir (Kariman, 2023, s. 114). Kaçak göçmen çocukların yoksulluktan kaynaklı olarak yasadışı işlerde çalışması gibi kriminal vakalar kaçınılmaz olarak yerel halkta huzursuzluğa sebep olmaktadır (Çalışkan, 2022, s. 97; Orhan ve Senyücel Gündoğar, 2015, s. 16-17). Hem göçmenlerin iktisadi sorunlarından dolayı bizi kendilerinden kaynaklanan güvenlik sorunları oluşmakla beraber, göç kaynaklı Türk vatandaşları arasında yaygınlaşabilen ya da öyle algılanan işsizlik, düşük ücret ve barınma gibi sorunlar hukuk dışına çıkmalara ve asayiş meselelerine yol açabilmektedir.

Ekonomi kaynaklı güvenlik endişelerinin de temelde yabancılara vatandaşlık verilmesi ile doğrudan bir ilişkisi bulunmayabilir. Sığınmacılar ülke içerisinde iktisadi durumlarını düzeltebilirlerse bu negatif nedensellik (Yoksulluk Güvenlik) daha az görünür hale gelir. Yabancılara vatandaşlık sadece iktisadi durumları düzenlemeye katkı sağlayabildiği ölçüde bu ilişki ile ilintili olacaktır. Bu da bu hukuki düzenleme ile ilgili değil, ekonominin iyi idare edilebilmesiyle ilgilidir.

1.8. ZORUNLU OLMAYAN GÖÇ DURUMLARI

Türkiye’de göçün ekonomik etkisi sadece savaştan kaçan Suriyeli göçmenler örneğinde olduğu gibi zorunlu göç durumlarından değil Gürcistan örneğinde olduğu gibi salt ekonomik nedenlerle de gerçekleşmektedir. Ancak araştırmalara bakılırsa bu tarz göçün kapsam, nitelik ve niceliğine bakıldığında yarattığı olumsuz sosyal etki daha düşük seviyede kalabilmektedir (Güzel, 2019). Bu tür göçlerde yukarıda anlatılan iktisadi müspet (büyüme vb.) ve menfi (düşük ücret vb.) etkileri yansıtılabilmekle beraber kitlesel sığınmacı göçünden farklı olarak, örneğin kamu kaynaklarına erişim, sosyal yardımlardan istifade gibi konularda olgusal ya da algısal olumsuzluklar fazla gözlemlenmemektedir. Hatta bu tarz göçmenler zaman zaman ülkenin iktisadi ihtiyaçlarını karşılama anlamında olumlu sonuçlar da doğurabilmektedir.

Zorunlu olmayan göç türlerinden biri de Türkiye’deki yaşamını sürdürme isteği ile gönüllü gelen ve ekonomik durumu yerinde olan insanların gerçekleştirdiği göçlerdir. Bu tip göçler çok yoğun olmamakla beraber ekonomi temelli sosyal etki üretebilmektedir. Batılı göçmenlerin bilhassa Türkiye’nin güney şeridindeki gayrimenkul talepleri yerli mülk sahipleri için olumlu olmak ile beraber yol açtığı konut enflasyonu ve hızlı betonlaşma yurttaşların memnuniyetsizliğine yol açabilmektedir (Yıldırım, 2021). Türkiye’de mevzuatın da konut alımı yoluyla oturma izni veya vatandaşlık almaya imkan sağlayan durumu da bu yolla Türkiye’ye gelen göçmenlerin sayısını arttırmakta ve barınma sorunu yoluyla oluşan sosyal meselelere etki etmektedir (Ghanbarlou ve Sığın, 2022).

Bu tür göçlerin olumlu sonuçları olduğu da iddia edilmiştir. Örneğin, genellikle emeklilik yaşlarında Türkiye’nin sahil kentlerinde mülk edinip yerleşen Batılı göçmenler de ülkeye doğrudan döviz girdisi sağlamaktadır (Yıldırım, 2021). Ayrıca ileri yaşlarında Türkiye’nin tatil kentlerinde mülk edip yerleşen Batılı göçmenler de ekseriyetle iş hayatına Türk vatandaşlarıyla çatışacak düzeyde katılmadıkları için Türkiye’deki istihdam sorunundan kaynaklı bir sosyal etki üretmemektedirler (Yıldırım, 2021). Bu sebeplerle bu tarz göçlere daha tahammülü bir bakış söz konusu olup sosyal etki düzeyi daha düşük olabilmektedir. Tabi bu düzeyin düşüklüğünde bu kategoriye yerleştirilebilecek olan göç örneklerinin nicel büyüklüğünün zorunlu göçle gelen insan sayısına göre son derece düşük olmasıdır. Bu tarz göçmenlere, özellikle sayıları göz önüne alındığında sağlanacak vatandaşlık hakkı toplumun geneli üzerinde büyük bir etki yaratabilecek potansiyele sahip değildir. Hatta kontrollü ve sınırlı bir şekilde gerçekleştiğinde ülkenin emekten sermaye girişine farklı iktisadi ihtiyaçlarını da karşılama olanağı da sağlayabilmektedir. Nicelik olarak azlık Türk toplumu açısından da algılardan neşet eden olumsuz olarak nitelenebilecek sosyal etkileri de düşüreceğinden bu tür yabancılara sağlanacak vatandaşlık görece daha olumlu gözükmemektedir.

2. KÜLTÜREL ETKİLEŞİM VE DÖNÜŞÜM

Suriyeliler gibi Türk toplumunun genelinden önemli kültürel farklılık gösteren toplulukların bil-hassa göç ettikleri ilk dönemde uyum sorunu yaşama oranları yüksektir. Müslüman kimliği Suriye-liler örneğinde olduğu gibi sığınmacıların Türkiye’ye entegrasyonunda ve toplumsal kabulleri nokta-sında katalizör görevi görebilmektedir (Çevik, 2022, s. 135). Türk vatandaşlarının büyük çoğunluğu Suriyeli sığınmacılara dini veya mezhebi bir ayrımcılık göstermemekte, Suriyelilere gösterilen farklı muamele daha çok etnik ve dilsel farklılığın kamusal alana çıkış biçimlerinden kaynaklanmaktadır (Balci, 2017). Türk vatandaşları Türk soylulara ve Türkçe bilenlere de belirgin bir biçimde daha olum-lu yaklaşmaktadırlar (Uludağ, 2016, s. 114; Yıldırım, 2017, s. 111; Kahya Nizam, 2019, ss. 211-212). Türk soylular, örneğin Irak veya Suriye Türkmenleri, diğerlerinden ayrı görülerek daha çok olumlu karşılanabilmektedirler (Çevik, 2022, s. 141). Türkler sığınmacı olarak gelen farklı etnik gruptan insanlarla kendi yurttaşı olunan bu etnik gruptan insanlar arasında ciddi bir ayrıma da gidebilmek-tedir (Suriyeli Arap/Kürt-Türkiyeli Arap/Kürt). Ancak yakınlık ve hatta akrabalıklara rağmen Türk vatandaşları ile göçmenler arasında ayrıma da gidilebilmektedir (Koca, 2022, s. 52). Örneğin, “Türk Arabı”, yani Türk vatandaşı Araplar ile diğer ülkelerden gelen Araplar arasında da gözle görülür bir “medeni” hiyerarşi kurulabilmektedir (Altınoluk ve Tunç, 2022, s. 104). Bu sayede Türk vatandaşlığı ile geliştirilen ortak milli kimlik ve kültür etnik aidiyetlerden önemli hale gelebilmektedir.

Her ne kadar göçmenler kendi ülkelerindeki kültürel alışkanlıklarını geldikleri ülkeye taşımada sorunlar yaşasalar da Suriyeli sığınmacıların dil, kültür ve yaşam farklılıkları Türk toplumu tarafın-dan kabulleri zorlaştıran bir amildir (Kariman, 2023, s. 129, 138). 2021 yılındaki bir saha araştır-masına göre Türk vatandaşlarının güvenlikten sonra sığınmacılardan kaynaklı gördükleri en büyük tehdit yol açabileceğini düşündükleri kültürel bozulmadır (Mutlu, 2021, s. 71). Kültürel farklılıklar sosyal hayat içerisinde ciddi sonuçlar üretme potansiyeli taşımaktadır. Göç alan toplum ile göç eden toplum birbirleriyle etkileşerek kültürleşebilir, göç edenler gittikleri yerlerdeki ana akıma entegre veya asimile olabilir veya tamamen izole düzenler kurulabilir. Bu bölümde Türkiye’ye uluslararası göç literatüründe kültür unsurunun Türk vatandaşlarını etkileme biçimlerini ihtiva eden metinler incelenerek sosyal etkiler ortaya konmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte yabancılara sağlanacak va-tandaşlığın kültür kaynaklı sosyal etkiler üzerinde ne gibi değişikliklere yol açabileceği de tartışıla-caktır.

2.1. KÜLTÜREL UYUM(SUZLUK)

Uluslararası kitlesel göçün en olası sonuçlarından biri göç eden topluluklarla kabul eden halkın kültürleri arasında yaşanabilecek kültürel uyumsuzluktur. Bu tür sosyolojik durumlar uyumlaştırma politikaları ile giderilmeye çalışılabilir, sosyal kompartımanlaşmaya yol açabilir hatta zaman zaman gruplar arası gerilimle de sonuçlanabilir. Türkiye örneğinde de benzer durumlarla karşılaşılma-ktdır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin 2020 tarihli raporuna göre İstanbul’daki Türk vatandaşları-nın yüzde 78’i Suriyeli mültecilerin Türk toplumuna uyumsuz olduğunu düşünmekte ve bu uyum-suzluğun ilk iki sebebi olarak kültür ve dili görmektedir. (Doğan, Süleymanoğlu-Kürüm, Bekaroğlu ve Cin, 2020, ss. 92-104). TÜSES’in 2021 tarihli alan araştırmasına göre katılımcıların ancak yüzde 32’si Suriyelileri kültürel olarak kendilerine benzeyen insanlar olarak tanımlamışlardır. Muhafaza-kar katılımcılar dahi milli kültürel farklılıkları dini ortaklıkların önüne koyabilmiştir. Bu kültürel farklı görmede Suriyeli sığınmacıları “geri kalmış” görmeleri de etkilidir (Morgül, Savaşkan ve Mut-lu, 2021, ss. 28-30). Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırma Merkezi’nin 2014, 2017 ve 2019 tarihli araştırmalarına göre Türk toplumu genel olarak Suriyeli sığınmacılar ile arasına kültürel bir mesafe koymuş ve Suriyelilerle kültürel olarak benzeşmediklerini belirtmiştir (Aktaş, 2021, s. 97).

“Suriyeliler Barometresi” araştırmalarında da Suriyeliler ile kültürel olarak benzer değiliz fikri Türk vatandaşları arasında %80 civarlarında gözlemlenmektedir (Koca, 2021, s. 51; Erdoğan, 2021). Aynı şekilde Mersin’de gerçekleştirilen bir saha araştırmasında da Türk vatandaşı katılımcıların %85’i Suriyeliler ile sosyokültürel olarak benzeşmediklerini belirtmişlerdir (Tümtaş, 2020, s. 199). Dil, kültür ve yaşam tarzı farkları önemli bir çizgi olarak yeni gelenler ve yerliler arasında durmaktadır (Al-Kinani, 2022, s. 56). Türk vatandaşları iş hayatında da bu kültürel farklılıklar üzerinden sığınmacılarla aralarına sınır çizmektedirler (Ağlargöz ve Yardımcı, 2019, s. 543).

Türk vatandaşları arasında yaygın olan düşünceye göre Suriyeli “misafirlerin” kültürel farklılıklardan dolayı Türk ana akım topluma entegre olmaları zordur. Nitekim bundan dolayı şehirlerde gettolaşarak kendi “kolonilerini” kurmaktadır (Seyidov, 2021, s. 120). Göçmenlerin gündelik hayat içerisinde ana akımdan farklı belirli tutum, davranış, hal ve hareketleri yerel halk içinde rahatsızlıklara sebebiyet verebilmektedir (Çelik, 2022, s. 98). Türk vatandaşları zaman zaman kültürel farklılıkları olumlu bir tecrübe olarak görerek sığınmacılarla kaynaşmayı tercih ederken bazı durumlarda da bu farklılıklardan ötürü göçmenlerle arkadaşlık etmeyi tercih etmeyebilmektedirler (Canpolat, 2020b, ss. 60-61). Bu kültürel uyumsuzluk hissini yaratarak onları aynı toplum içerisinde ayrıık topluluklar olarak bir arada yaşamaya iten farklılıklar arasında dil, giyim kuşam, yaşam tarzı vb. konular gelmektedir. Göçmenlere sağlanacak vatandaşlık hakkı doğrudan bu kültürel uyumsuzluk meselesine bir çözüm getirmemektedir çünkü buradaki mesele sosyolojik dönüşüm gerektirmektedir. Her ne kadar Göç İdaresi Genel Müdürlüğü bu konuda entegrasyon ve asimilasyona yönelik değil göçmen odaklı ve muğlak bir “gönüllülük temelinde bir harmonizasyon” amaçlayan bir program uygulandığını belirtse de (Önür, 2021, s. 380), bu plan ancak vatandaşlık verilmesinin öngörülmediği geçici haller için mümkündür. Vatandaşlık durumu gibi zaman kısıtı olmadan beraber yaşama bağlamında bu sosyolojik dönüşüm karşılık kültürleşme, entegrasyon ya da asimilasyon şeklinde olabilir. Vatandaşlık verilmesi durumu göçmenlerin kalıcılığını teyit eden bir hukuki eylem olmasından ötürü belirsizliği giderici bir etken olacağından dolayı bu uyum sürecine pozitif katkı sağlayabilir. Vatandaş olan kişi artık belli bir süre sonra ülkeyi terk edecek olan bir “yabancı” değildir. Kalıcılığın teyidi toplumu yeni durumu kabule icbar edeceği için bir arada yaşamayı öğrenmeyi zorlayıcı bir faktör olacaktır. Aynı şekilde kalıcılık hissini edinen göçmen de kendini içinde yaşadığı topluma daha uyumlu hale sokma ihtiyacı hissedecektir. Böyle düşünüldüğü zaman vatandaşlık iki yönden de sosyal uyumlaşmaya iten bir etmendir. Ancak vatandaşlık verilmesi bir sihirli değnek gibi bir anda ortak yaşamı ve kültürü inşa edemez. Özellikle Türkiye örneğindeki gibi aynı ülkeden kitlesel ve kısa zaman içerisinde göçmüş insanlar vatandaş olsalar bile sosyal gettolaşmayı tercih ederek bu uyumlaşma ihtimalini zayıflatırabilir. Bu sebeple kamu otoritesinin sadece vatandaşlık vererek böyle bir sosyal etki beklemesi anlamsız olacaktır. Sosyal hayatı bütünleştirecek ve göçmenleri ana akıma uyumlaştıracak önlemlerin vatandaşlığı muhakkak takip etmesi veya vatandaşlığa bir şart olarak öncelenmesi de gerekmektedir.

Ortak dil bir iletişim aracı olarak toplumsal uyumun tesisi için olmazsa olmaz bir şarttır. Kabul eden toplum ne kadar çokkültürlülüğe, göç edenler de ne kadar entegrasyona açık olsalar bile ortak bir dil olmadığı zaman iletişim ve etkileşim imkânsız hale gelmekte, sosyal ayrışma ve bundan neşet edecek sosyal etkiler kaçınılmaz hale gelmektedir. Göçmenlerin dil bilmemesi veya öğrenmemesi Türk toplumunun onlarla kültürel bağ kurarak içlerine almasını da zorlaştırmaktadır (Kariman, 2023, s. 129). Türkçe’nin bilinmemesi etkileşimi engellediği için uyumu zorlaştırmakla birlikte (Aktaş, 2021, s. 99), Türkiye’nin Arap dilinin yoğun olarak kullanıldığı bölgelerde Suriyelilerin kültürel uyumun daha kolay sağlandığı göze çarpmaktadır. Türkiye’nin genelinde ise komşuluk kurularak kültürel temasa girilen aileler genelde dil sorunu yaşanmayan ve kimlikssel olarak yakınlık hissedilen Türk soylu gruplardır (Tekten Aksürmeli, 2019, s. 175). Türkçe’nin kullanımının göçmenler arasında yaygınlaşması toplumsal uyum ve kabulü kolaylaştırmaktadır. Türkçe’nin öğrenilmesi Türk vatandaşları tarafından sadece ülkede uzun süre kalınması ya da vatandaşlık alınması hususunda olumlu

olarak görülmemektedir. Sığınmacılar ülkelerine dönseler bile Türk dilini ve kültürünü öğrenerek kimliklerinin bir parçası haline getirmelerinin Türkiye'nin uzun vadede lehine olacağı düşüncesine Türk vatandaşları arasında rastlamaktayız (Salur, 2018, s. 81). Vatandaşlık hususunda resmi dilin öğretimi olmazsa olmaz bir şart olarak gözükmektedir. İletişim ve etkileşimin temeli olan ortak dil kurulamazsa toplumsal kompartımanlaşma ve bunun neden olduğu sosyal sorunlar engellenemez hale gelebilecektir.

Kültürel uyumsuzluğun kendini toplumsal hayatta ortaya koyduğu bir diğer husus giyim-kuşam, yeme-içme, yüksek sesle konuşma, topluluk halinde gezme gibi günlük hayat pratikleridir (Bayram Koca, 2022, s. 55; Yılmaz, 2017). Suriyeli göçmenlerin yoğun yaşadıkları yerlerde giyim-kuşam konusunda ilk başlarda yerliler rahatsızlık hissetse bile zaman geçtikçe karşılıklı etkileşim olabilmektedir. Göçmenler bir süre sonra yerleştikleri bölgenin giyim kuşam pratiklerine uyarken, yerli halktan da özellikle dini referans üzerinden başörtü tarzı gibi Arap göçmenlerin giyim tarzına özenme örnekleri oluşabilmektedir (Sarıkaya, 2019, s. 70). Bazı durumlarda ironik bir şekilde Suriyeli kadın ve erkek sığınmacıların giyim-kuşam tarzları ve "süslenmeleri" Müslümanlığa ya da erkekliğe yakışır bulunmayarak Türk kültürünün giyim-kuşam algısının dışında kalmalarından ötürü tepki çekebilmektedir (Kahya Nizam, 2020, ss. 232-235, 238; Çevik, 2022, s. 137). Aynı şekilde yeme-içme, temizlik pratikleri, kadınlara bakışları, sosyal hayata karışma biçimleri de kültürel farklılıklardan kaynaklı olarak Türk vatandaşlarında sosyal olarak olumsuz bir etki yaratabilmektedir. Bu gibi günlük yaşamı ilgilendiren hususlarda Türk vatandaşları kendi kültürlerini gelenlerinkinden üstte görmektedirler (Çevik, 2022, ss. 127-128, 152-155). Göçmenlerin şehir hayatına uygun olmayan tavırları ya da farklı addedilen davranış kalıpları da Türk toplumu tarafından göçmenlerin kültürel farklılıklarına yorularak sosyal tepki oluşturabilmektedir (Sarıkaya, 2019, s. 68; Kahya Nizam, 2020, s. 237). Göçmenler giyim-kuşam ve yemek alışkanlıkları gibi günlük yaşam pratikleri konusunda geldikleri kültürlerini de koruyup aynı zamanda Türk toplumunun pratiklerini de aynı anda benimseyerek bir denge ve senkretik bir kültür oluşturmaktadırlar (Kan, 2022, s. 98). 2020 yılında Suriyelilerle gerçekleştirilen mülakatlarla hazırlanan bir teze göre Suriyeliler kültürün parçaları olarak yaşam tarzı, yeme-içme, giyim-kuşam tarzları konusunda çok büyük farklılık görmemekle beraber; kültürel adaptasyon gelen Suriyelinin kendi ülkesindeki alt kültür ve yaşam alanına bağlı olarak Türkiye'deki sosyal uyumunu değiştirebilmektedir (Adak, 2020, ss. 69-73). Vatandaşlık hakkı, kalıcılığın teyidi olarak bu tarz günlük yaşamı ilgilendiren konularda uyumu zorunlu veya gerekli hale getirip ivme kazandırabilir. Tabi bu ivme ancak sosyal etkileşimin mümkün olduğu şartlar için geçerli olacaktır. Bu olmadan verilecek vatandaşlık hakkı toplumsal gerilimleri tırmandırma potansiyeli taşıyacaktır. Sosyolojik süreçlerin kamu otoritesi tarafından başarılı bir şekilde yönlendirilebilme ihtimalinin zayıflığı ve hatta yönlendirilmeye kalkılmasının normatif olarak olumsuz bir hareket tarzı olarak algılanması özellikle kitlesel ve düzensiz göç durumlarında vatandaşlığın olumsuz neticeler vermesi ile sonuçlanabilir.

Kültürel farklılıkların sosyal etkilerinden biri de kadının toplumsal hayattaki yeri ve kamusal alana çıkış biçimleriyle ilgilidir (Sittiddar, 2021, s. 51). Türkiye'ye göç eden toplumlarda kadının sosyal hayattaki yerinin Türk toplumuna göre "geri" olması ve sosyal hayata karışan kadın hakkındaki olumsuz algılar Türk toplumu içerisinde rahatsızlık yaratabilmektedir. Sığınmacıların Türk vatandaşı kadınlara yönelik de gözlemlenen ve zaman zaman Türk toplumu tarafından ahlak dışı olarak algılanan algı ve tutumları şiddete varan örneklerle yol açabilmiştir. Şiddete varmayan örneklerde de Türk vatandaşı kadınların özellikle büyük şehirlerdeki günlük hayatta tedirginlik yaşamalarına neden olarak günlük hayat pratiklerinde (yol değiştirme, güvenlik için alet taşıma vb.) değişikliklere gitmelerine yol açacak bir sosyal etki üretebilmektedir. Bununla beraber, Afganistan örneğinde olduğu gibi bilhassa kadınların sosyal hayatta görece az yer alması önündeki engellerin Türkiye'ye göçle beraber kalkması durumu onların sosyalleşebilmekle topluma uyum sağlamasını daha olanaklı kılmaktadır (Kan, 2022, ss. 94-96). Sığınmacı kadınların Türkiye'de görece özgürlük alanı bularak sosyalleşmeleri Türkiye'deki kültüre intibak ve sosyal uyum için olumlu olabilmektedir. Kadının

sosyal hayata katılımı birinci nesil göçmenler açısından sindirilmesi zor bir alan gibi olsa da Türkiye’de doğmuş ve büyümüş yeni nesillerin Türkiye’nin görece seküler kültürüne daha fazla intibak etmesiyle zamanla Türk toplumunun standartlarına yaklaşabilmektedir. Bu manada örneğin Suriyeli sığınmacı nüfusu arasında çocukların önemli bir yekun tutması kültürel uyum açısından olumlu addedilmektedir çünkü insanlar erken yaşlarda bu toplum içerisinde yaşamaya başladığı zaman toplumsal ve kültürel uyumlaşma daha olası hale gelmektedir (Çelik, 2022, s. 98).

Ankara’da gerçekleştirilen bir saha araştırmasına göre, Suriyeli sığınmacılar kültürel olarak kendilerini yine Suriyeli göçmenlere yakın hissetmekle beraber büyük oranda kendilerini Türk toplumuna entegre olmak zorunda olduklarını hissetmektedir (Balcı, 2017, ss. 90-95). Yine aynı araştırmaya göre Türk vatandaşlarının çoğunluğu Suriyelileri tanımak adına kısmen bir çaba göstermekte ve yine Suriyeli göçmenlere kısmen saygı duymaktadırlar (Balcı, 2017, ss. 98-99). Ortalamaya baktığımız zaman Türk toplumu kültürel uyumsuzluğu sorun etmekle beraber sığınmacıların Türk kültürünü benimsemeleri ve kültürel olarak ana akım topluma asimile olmaları sosyal uyum ve kabulü en olana kıl kılan değişim olarak gözükmektedir. Sığınmacılar da kendi kimliklerini sürdürmekle beraber kalıcı olma isteğine sahip olanlar Türk kültür unsurlarını benimseme noktasında görece daha istekli olduklarından sosyal uyum meselesinin en derinlikli çözümü bu olarak gözükmektedir. Literatür içerisinde şu da görülmektedir ki göçmenler kendileri içine göç ettikleri kültüre benzerken özellikle sık etkileşim içerisinde oldukları yerel kültürü de etkileyebilmekte ve bilhassa lokal düzeyler de Türk toplumu da yeni gelenlerden belirli kültürel öğeler transfer ederek sosyal etkiye maruz kalabilmektedirler. Vatandaşlık ancak doğal sosyal dinamiklerin uygun ve kamu politikalarının sosyal hayatı uyuma doğru yönlendirmede efektif olduğu durumlarda bir anlam taşımaktadır. Bunların olmadığı durumlarda sorun üretmeye daha teşne bir atmosfer yaratacaktır.

2.2. İSLAM ORTAK PAYDASI

Türkiye’de sığınmacı olan göçmenlerin ezici çoğunluğu başta Suriye olmak üzere Müslüman çoğunluklu ülkelerden gelmektedirler. Türkiye’nin de Müslüman çoğunluklu bir ülke olduğu düşünüldüğünde İslam’ın kültürel etkileşim ve sosyal uyum açısından önemli bir katalizör olması beklenebilir. Müslümanlık Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan beri göç meselesinde etkili bir belirleyici kültürel unsur olagelmıştır. Türkiye Cumhuriyeti laikliğin yerleştirilebilmek için görece katı bir şekilde uygulandığı erken dönemlerinden beri Müslüman göçmenleri kabul ve entegrasyon konusunda gayri-Müslim topluluklara göre daha olumlu olmuştur (Ay, 2022). Bunun sebeplerinden biri olarak Türk milli kimliğinin oluşumunda Müslüman olmanın önemli bir sacayağı olması durumunu değerlendirebiliriz. Bundan dolayı Yunanistan ile yapılan mübadelede de şahit olunabileceği gibi, Türk soylu olmasa bile Müslüman olan insanlar bu kimliğe ve topluma dahil edilirken, Gagavuzlar gibi Türk soylu olup Müslüman olmayan topluluklar dışarıda bırakılabilmektedir (Saygılı, 2022). Bununla beraber Türk vatandaşlığının diğer ülke vatandaşlarına verilirken Türk soylu olmak hukuki olarak kolaylaştırıcı bir unsur olurken, Müslüman olmanın böyle bir statüsü yoktur.

Göç olgusu İslam tarihinde de Mekke’den Medine’ye hicretten mülhem bir şekilde sembolik bir değere sahip olmuştur. Bu minvalde bilhassa Türk hükümetinin göçmenlere yönelik olası sosyal tepkilerin önüne geçmek ve onlarla iyi geçinmeyi dini bir görev olarak çerçevelemek için kullandığı “ensar-muhacir” söylemi Türk toplumunda da belirli düzey ve zamana kadar da karşılık bulmuştur (Salur, 2018, ss. 79-80). Dini kimlik ortaklığına vurgu sosyal tepkiyi yumuşatan ve toplumsal kabulü kolaylaştıran bir amil olmuştur (Ülker ve Efe, 2021). Dini ortaklık ve Osmanlı bakiyesi olmak aynı zamanda Müslüman ve eski Osmanlı bölgelerinden göç edenler için önemli bir sosyal uyum ve sermaye katalizörü görevi ifa etmiştir (Safak-Ayvazoglu, Kunuroğlu ve Yagmur, 2021, s. 108; Coşkun, 2019, s. 153). Türk vatandaşlarının kahir ekseriyeti de alan araştırmalarında sosyokültürel benzer-

liği “din kardeşliğinde” bulunmaktadır (Tümtaş, 2020, s. 201). “Osmanlı tebaası” olma durumu tıpkı Türk soylu veya Müslüman olma gibi kültürel bir uyumlaştırıcı kimlik vasıtası haline gelebilmektedir (Çevik, 2022, ss. 145-147). Müslümanlık Türk vatandaşları için gelen göçler karşısında aşırı tepki verilmemesini sağlayan amillerden biri olmuştur. Bu husus sadece sığınmacı Arap kitleleri için geçerli değildir. Boşnaklar gibi Balkanlardan Türkiye’ye göç etmiş gruplarda da Müslüman kimliği katalizör olmuştur. Balkanlardan göçen gayri-Türk unsurların Türk kültürü ve kimliğini benimsemeleri etnik farklılığa rağmen Araplardan daha kolay ve hızlı olmuştur çünkü bu insanlar bulundukları bölgelerde de “Türklüğün” bir uzantısı olarak algılanmaktaydılar. Kimlik adaptasyonunu kolaylaştıran bir diğer unsur da yurt kaybetmiş olmanın verdiği kaygı ve yeni “vatanlarına” dair olan uyum isteği olmuştur. Kültürel entegrasyona son derece gönüllü olan bu tip gruplara eski kimliklerini hatırlatan yerel halkın bu gruplarla kurduğu ilişki olmuştur. Bunlarla beraber, Türk vatandaşları için aradaki kültürel farklılıklar bir süre Bosna göçmenleri içinde aralarına mesafe koyma gerekçesi olarak görülebilmektedir. Yaşam tarzı, dış görünüş ve dil farklılıkları kültürel entegrasyonu etkileyen amiller olmuşlardır (Celep, 2019).

Arap ülkelerinden gelen göçmenler ile Türk vatandaşları arasında her ne kadar kültürel benzerlikler, dini kimlikteki ortaklık uyum ve entegrasyonu görece kolaylaştırıcı etmenler olarak dursalar da, dini pratiklerdeki nüanslar ve yaşam tarzı düzeydeki bariz farklılıklar kültürel uyumlaşmayı ve entegrasyonu zorlaştıran ve zaman zaman gerginliklere yol açan amiller olarak önümüzde durmaktadır (Vesek, 2020, ss. 105-110). Bunun dışında Türk vatandaşları Müslüman sığınmacıların İslam dinini yaşama biçimlerini de beğenmeyebilmekte, Türklerin dini pratiklerini, örneğin Suriyelilerin Müslümanlığından üstün görebilmektedirler (Çevik, 2022, ss. 137-138). Din özellikle Arap sığınmacılar açısından bir katalizör görevi görmekle beraber Türk Müslümanlığı ile Arap Müslümanlığı arasında da kalın çizgiler çizilebilmektedir (Kahya Nizam, 2019, s. 223). Bazı Türkler dinlerini Araplardan farklı şekilde yaşadıklarına inanmaktadırlar (Bayram Koca, 2022, s. 54). Türk vatandaşlarının örneğin Suriyelilerle kültürel benzerlik olarak kodladıkları şeyler genellikle din temelli pratikler olarak temayüz etmektedir. Türkiye’de toplumsal kabulü düşük olan çok eşlilik ve Türk halkının ekseriyeti tarafından çocuk istismarı olarak görülen erken yaşta evlilik gibi bazı İslami yorumlarca münasip görülen uygulamaların kendi ülke ve şehirlerine taşınması yerel halkta rahatsızlığa neden olmaktadır (Gizem Çelik, 2022, s. 96).

Bu uygulamalar kültürel pratikler oldukları gibi İslam dininin Türklerin genelinden farklı yorumlarına intisaptan da kaynaklanabilmektedir. TÜSES’in saha araştırmasına göre dindar Türk vatandaşlarının bir kısmı din anlayışlarının farklı olduklarını vurgulayarak bu açıdan da farklı gördüklerinin altını çizmişlerdir (Morgül, Savaşkan ve Mutlu, 2021, s. 31). Dinin katalizör rolü vatandaşlıktan bağımsız olarak etki üreten bir dinamiğe sahiptir. Türk vatandaşlığını kazanmanın bu minvalde doğrudan bir etki üretmesi beklenemez. Bu ancak bir devlet dini benimsemesi durumlarında anlamlı olabilir. Laik Türkiye Cumhuriyeti açısından dinin sonuç üretmesi vatandaşlıkla değil toplumsal yapı ile ilintilidir. Göçmenler Türk toplumundaki ana akım dini pratiklerden etkilenebilecekleri gibi bu yapıyı da etkileyebilirler. Müslüman sığınmacıların büyük bir kısmının Arap oldukları da hesaba katıldığından gelen grubunda Türk toplumunu etkileme potansiyeli İslamiyet’in nitelikleri sebebiyle olası görülebilir. Vatandaşlık durumu toplumun din anlayışında bir heterojenlik üretebileceği gibi senkretik sonuçlar da üretmeye katkı sağlayabilir.

Türk Devleti hutbeler aracılığı ile birlikte yaşama kültürü hakkında farkındalık oluşturmaya çalışmış ve Müslümanlık ortak paydasını kültürel ortaklığın temeline oturtarak sosyal uyumu teşvik etmiştir (Can, 2017). Sığınmacıların çocukları dini eğitimlerini aileden almakla beraber Türkiye Cumhuriyeti’nin kurumları (Kuran kursları, İmam Hatipler) üzerinden de aldıkları için (Bayrak, 2023) dini algıları Türk toplumunun anlayışına yaklaşabilmektedir. Türk soylu Müslümanların entegrasyonu konusunda da dini eğitim bir kültürel vasıta olarak kullanılmıştır (Koyuncu ve Şimşek,

2020). Ancak din kardeşliği ortak paydası bulan insanların çoğunluğu maddi çıkarları gereği göçmenlere tepki göstermekte, kültürel kimliğin uyumlaştırıcı sosyal etkisinin ekonominin dışlayıcı etkisi karşısında zayıf kaldığı görülmektedir (Morgül, Savaşkan ve Mutlu, 2021, ss. 26-27). Dindar vatandaşlar arasında Suriyeli-Müslüman göçmenlerin Türk vatandaşlığına alınmasında destekleri ülkenin genel ortalamasına göre daha yüksek olmakla beraber bu destek yine de çoğunluğu oluşturmamaktadır (Morgül, Savaşkan ve Mutlu, 2021, ss. 26-27).

Kamuoyunda devletin Suriyelilere pozitif ayrımcılık yaparak vatandaşların faydalanması gereken imkanların onlara aktarıldığına dair algı devletin dini ortaklık üzerinden gelişmesi öngörülen entegrasyon ve kültürel uyumlaşma sürecini sekteye uğratmıştır (Aydın, 2022, s. 39). Bazı çalışmalar ise göçmenlerin dini pratikleri uygulamada gevşemeler olmakla beraber ana akımın dini pratiklerine uyum konusunda bir direniş yaşandığı gözlemlenmiştir (Çırnık ve Şahin, 2023). Devletin Diyanet İşleri Bakanlığı veya Milli Eğitim Bakanlığı gibi aygıtları ile dini uyumlaştırma çabası kitlesel bir vatandaşlık geçişi için toplumsal harmoni açısından gereken bir unsur olabilir. İslami ortak aidiyetin kendisi kaçınılmaz olarak bir sosyolojik uyum üretemeyeceğinden vatandaşlık olasılığı çeşitli devlet araçları ile tahkim edilmeye ihtiyaç duyacaktır. Ancak dini inanış gibi bir toplumsal olguya devlet araçları ile yukarıdan etki ne kadar başarılı olur sorusu da karşımızda durmaktadır.

Türk milletinin yüzyılı aşkındır geçirdiği modernleşme ve sekülerleşme süreci kültürel pratiklerini de etkilediğinden kimlik ve kültür açısından da sonuçlar doğurabilmektedir. Türkiye’deki din pratikleri açısından özgür ortam ve Türk toplumunun görece sekülerleşmiş bir kültüre sahip olması sığınmacıların da ana akıma uyum kaygısıyla birleşince göçmenlerde sekülerleşme ve dini pratiklerde zayıflama gözlemlenmiştir (Akkır, 2019; Tanrıverdi ve Ulu, 2020). Türkiye’de seküler yaşam tarzına sahip yurttaşlar Arap ve Müslüman ülkelerinden yaşanan yoğun göçü ülkenin laik kimliğine ve kendi yaşam tarzlarına-kültürlerine ciddi bir tehdit olarak algılayabilmektedirler (Morgül, Savaşkan ve Mutlu, 2021, ss. 38-40). Türkiye’ye yönelen göçlerin ağırlıklı olarak Türkiye’den “geri” kabul edilen Müslüman ülkelerden gerçekleşmesi bilhassa İzmir gibi ülkenin Batı bölgelerinde kültürel yozlaşma olarak algılanmıştır (Kahya Nizam, 2019, ss. 204-206). Bu da bu bölgelerde özellikle kültürel etkileşim olasılığını son derece zayıflatmıştır. Türk vatandaşları “medeni” veya “kültürlü” gördükleri göçmen gruplarına karşı sosyal olarak daha tahammüllü ve kabul edici davranabilmektedir (Morgül, Savaşkan ve Mutlu, 2021, s. 52). Bu anlamda dindar Müslümanlık ve bunun Türkiye’de alışılmış şekillerinin dışında yaşanması dini bir ortak paydadın ayrıştırıcı bir unsura çevirebilmektedir. Ancak Türk toplumu üzerinde dışlayıcı temayülleri tetikleyen sosyal etkilerle beraber geldikleri Afganistan gibi ülkelerde sıkı bir dini baskı altında olan göçmen gençler Türkiye’deki özgürlük ortamının kıymetini takdir ederek ana akıma uyum sağlama konusunda daha istekli olabilmektedirler (Kan, 2022, ss. 85-89). Ancak bu olası dönüşümün kısa vadede gerçekleşmesinin zor olması hasebiyle bu kültürel farklılığın çatışma noktaları üretmesi daha olası gözükmektedir. Vatandaşlık durumu bu çatışma noktalarının çözümü adına bir cevap değildir. Farklı vasıtalarla bu meselelere eğilmeden yabancılara vatandaşlık verilmesi toplumsal çatışma olasılığını arttırma potansiyeli taşıyacaktır.

Türk vatandaşları açısından zaman zaman gelen göçmenin belirli etnik gruptan olması özellikle sorun yaratabilmektedir. Bunu 2011 sonrası yüksek düzeyde gerçekleşen Arap sığınmacı göçü ve zengin Körfez Araplarının yaşam alanlarına sahip olması üzerine verilen tepkilerde gözlemleyebiliyoruz. Bunda Arapları birçok açıdan Türk vatandaşlarından geride görülmesinin etkisi de vardır (Ceylan, 2021, ss. 93-96). Ayrıca Türk vatandaşları zaman zaman tarihsel olarak “Türkleri arkadan vuran Araplar” söylemi sebebiyle Arap kökenli sığınmacılara tepki gösterebilmekte ve ilerleyen dönemlerde onların Türkiye’yi bölmeye çalışma ihtimallerinden çekinmektedirler (Çevik, 2022, ss. 126-127). Ancak burada tepkinin Türk vatandaşı otokton Araplara yönelmeyip dışarıdan gelenlere yönelmesi meselenin bir ırkçılık meselesi değil göçle ilgili olduğunu göstermektedir. Hatta Suriyeli bir Arap’ın kendini Iraklı veya Filistinli Arap olarak tanıttığında Suriyeli olarak tanıttığında aldığı

tepkiyi almadığı örnekleri düşünülünce (Çevik, 2022, s. 129) meselenin yaşanan yoğun göç ile ilgisi olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Bu gibi örneklerde Müslümanlığın bir ortak payda unsuru olarak uyumlaştırıcı bir sosyal etki yaratamadığını görebiliyoruz. Ayrıca İslam'ın ortak paydalığı üzerine kamusal olarak fazla vurgu Müslüman olmayan sığınmacılar açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin, Ezidiler gibi gayri-Müslim göçmenler dinlerinden kaynaklı olarak hissettikleri olumsuzluklardan ötürü Türkiye'den Avrupa'ya göç etmek isteyebilmektedirler (Günel-Yılmaz ve Ertürk, 2017, s. 209). Buradan anlaşılabileceği üzere Türk vatandaşlarının Müslüman olmayan sığınmacılara karşı tavrı Müslüman olanlara göre farklı olabilmektedir. Hülasa edecek olursak, İslami ortak payda kısa vadede gerilimi azaltıcı ve çatışmaları önleyici bir sosyal olgu olarak değerlendirilebilse de her durumda bu sonucu üretememekte, yine dinden kaynaklı çekişme noktaları oluşabilmektedir. Bu sorunlu noktaları ortadan kaldıracak çözümler üretmeden tanınacak vatandaşlık hakkı toplumsal huzursuzluğu arttıracak potansiyeli daha fazla taşımaktadır.

2.3. TÜRK SOYLU GÖÇMENLER

Yapılan saha çalışmalarına göre, Türk soylu olmanın ve Türk kültürünü paylaşmanın kendisi Türkiye'ye göç etmenin en önemli sebeplerinden biridir (Betül Ok Şehitoğlu ve Murat Şahin). Suriye Türkmenleri gibi Türk soyluların göç hedefi olarak seçmelerinde ortak Türk kimliği önemli bir rol oynamaktadır (Kaya, 2019, s. 81). Aynı şekilde Türk soylu olma kültürel birliktelik dolayısıyla ülkeye kabul noktasında da kolaylık sağlayıcı bir unsur teşkil etmektedir (Delioğlu ve Kalaycı, 2022, s. 262). Bulgaristan Türkleri gibi Türk soyluların Türk vatandaşlığı oranları da görece daha yüksek seyretnmektedir (Er Savaş, 2011, s. 131). Türk soylular çeşitli ekonomik ve sosyal sorunlar yaşasalar bile kültürel uyum dolayısıyla geri dönüşü çoğunlukla düşünmemektedirler (Yılmaz ve Mustafa, 2014). 2018 yılında Zeytinburnu'ndaki Doğu Türkistanlılara yönelik gerçekleştirilmiş bir saha çalışmasına göre katılımcıların yaklaşık yüzde biri sosyal ortamlarda dışlandıklarını belirtmişler aynı şekilde katılımcıların yüzde doksan altısı Türkiye'de yaşamaktan memnun olduklarını söylemişlerdir (Biçen, 2018, ss. 73-75). Ahıska Türklerinin de kültürel ortaklık sebebiyle ana akım topluma daha rahat intibak ederek etnik ayrımcılığa maruz kalmaları daha düşük görülmektedir (Feyzullah, 2022, s. 42). Her ne kadar geldikleri ülke ve bölgeler üzerinden de kendilerini ifade etseler bile Ahıska ya da Bulgaristan Türkleri gibi örneklerde ortak kültürel kimlik entegrasyonda ve Türk toplumunun onları kabullenmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Ortak kültür ve tarih algısı bu uyumu güçlendirmektedir (Er Savaş, 2011, s. 137, 158; Karakusheva, 2012). Bu durum Türk vatandaşları arasında Türk soylu göçmenlerden kaynaklı sosyal etkinin düzeyini düşürmektedir. Türk soylular kendi lokal kültürlerini sürdürmekle birlikte Türkiye'de yaşanan Türk kültürüne gönüllü asimile olarak katılmakta daha az sorun yaşamaktadırlar. Nitekim yerel halkla Türk soylular arasında sosyal uyum daha yüksek seyretnmektedir.

Bulgaristan Türkleri gibi ana akım ile kültürel benzerlik gösteren göçmen gruplarının sosyal uyumu daha kolay olsa da Türk vatandaşları ile göçmenliklerinden kaynaklı sorunlar yaşamaktadırlar. Aynı şekilde Türk soylu göçmenlerin kayda değer bir kısmı kendi lokal kültürlerini Türk vatandaşlarının genelinden farklı görmektedirler. Aynı şekilde yerli Türkler de bu tür göçmenleri de kendilerinden farklı algılayabilmektedirler. Bu noktada, örneğin, Türk vatandaşları Türkiye'ye yerleşen Bulgaristan Türklerini özellikle gelenek, kültür, eğitim ve din açısından kendilerinden farklı algılamaktadırlar. Dini algılayış ve yaşayış biçimindeki farklılıklar bilhassa muhafazakar Türk vatandaşlarında bu göçmenleri tekfir etmeye ya da onlara "Bulgar" diyerek geldikleri ülke ile ilintilemeye kadar götürülmüştür. Türk soylular ve diğer göçmenlerde yaşanan uyum sorunları sadece kimliksel bir mesele değil aynı zamanda köy hayatından şehir hayatına geçme gibi geleneksel yaşam biçimlerinin kaçınılmaz olarak terk edilmesini gerektiren sosyolojik süreçler olabilmektedir (Üstün, 2018, s. 100). Her ne kadar ana akım toplumla kültürel olarak büyük bir farklılık göstermeseler bile

Türk soylular öncelikle kendi alt kültürlerinden olan insanlarla aynı bölgelerde yaşamayı, arkadaşlık etmeyi ve evlenmeyi tercih etmektedirler (Er Savaş, 2011, ss. 142-143). Ancak bu oranlar Türk toplumundan ciddi anlamda kültürel farklılık gösteren gruplardan daha düşük seyretmektedir. Türk soylu olup ancak Anadolu Türklerinden daha farklılaşmış Kırgızistan Türkleri gibi örneklerde ise, her ne kadar Türkiye'ye Türk ve Müslüman kimliği sebebiyle göç etmeyi tercih etseler bile (Keleş, 2017, s. 68), ana akıma kültürel uyum da görece zor gerçekleşebilmektedir.

Bunlarla beraber her ne kadar Türkiye'de yaşanan Türk kültürüne en uzak diye tanımlanacak Türk coğrafyalarından gelseler bile kültürel entegrasyon diğer sığınmacılara göre daha kolay olmaktadır. Bununla beraber Kazak ve Kırgız Türkü göçmenler örneğinde görülebileceği gibi ana akımla bütünleşmeler bile kendi kültürel unsurlarını nesiller arası sürdürme eğilimi de güçlü olmuştur (Gabbasova, 2017). Büyük topluma katılım genel normlar üzerinden olurken grup içerisinde lokal kültürel unsurları korumaya çalışılmıştır (Keleş, 2017, s. 69). Ancak sayıları çok fazla olmadığı için ana akım üzerinde çok ciddi bir değişime yol açmamaktadırlar. Ulupamir Kırgızları örneğinde olduğu gibi farklı etnik grupların arasında yerleştirilmiş Türk soylularla etnik temelli çatışma noktaları da oluşmuştur (Urmanbetova, 2015). Türk soylu göçmenler ve yerliler arasındaki bu gerilimler uzun sayılmayacak bir süre sonra ortadan kalkarak, yerli Türklerin göçmenlerin yaşam tarzı ve kültürünü kanıksamasıyla sonuçlanmaktadır. Bu da Türk soylu göçmenlerin ilk geldiklerinde sorun yaşasalar bile Türkiye'ye aidiyet hislerini zamanla güçlendirmiştir. Öyle ki artık vatandaş haline gelmiş Bulgaristan Türkleri Türk kimliğine eskisinden fazla bağlanarak Türkiye'deki toplumun ortalamasından daha Türk milliyetçisi siyasi refleksler göstermiştir (Er Savaş, 2011, ss. 145-164; Özer, 2015, ss. 75-99; Üstün, 2018, s. 96; Özet, 2018). Yapılan çalışmaların sistematik değerlendirilmesi bize göstermektedir ki uluslararası göçmenler arasında Türk soyluların Türk toplumuna intibakı birçok açıdan en sorunsuz olanlarıdır. Bu verilere göre vatandaşlık meselesinin en sorunsuz işleyeceği gruplar Türk soylu göçmenlerdir diyebiliriz. Türkiye'deki ana akıma asimilasyon Türk soyluların çoğunluğu tarafından bir kimlik kaybı olarak algılanmadığından bu daha rahat gerçekleşebilmektedir. Bu minvalde, zaman zaman diğer göçmenlerde önce vatandaşlık kazanıp sonra sosyolojik uyum gerçekleşebilirken, Türk soylular da vatandaşlık sosyal uyumlaşmayı takip edebilmektedir. Bu sebeplerle Türkiye'nin vatandaşlık vererek göçmen ihtiyacını karşılaması adına kültürel anlamda en az olumsuz sosyal etki üretecek gruplar Türk soylu gruplar olabilmektedir.

2.4. DEMOGRAFİ, ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE ONTOLOJİK GÜVENSİZLİK

Kültürel olarak büyük oranda mütecanis bir topluma farklı kültür havzalarından gerçekleşecek kitlesel göçler ve göç eden insanların kalıcı hale gelmeleri veya bu potansiyeli taşımaları demografik değişim ve çokkültürlülük tartışma ve kaygılarını beraber getirebilmektedir. Farklı kültürlerle sahip göçmenlerin Türkiye'ye yayılmış şekilde düzensiz göçü Türk toplumunu da pratik olarak çokkültürlülüğe doğru iten bir kuvvet vazifesi görmektedir. Türk vatandaşlarının çokkültürlü bir topluma evrilme potansiyeline verdikleri tepki büyük oranda menfi olmaktadır. Türk halkının bir kısmı da yoğun göç neticesinde yaşanacak demografik değişimin neticesinde oluşacak çokkültürlü ortamın "Türklüğe" zarar vereceğinden hareketle sığınmacıların kalıcı hale gelmelerine karşı çıkmaktadır (Ceylan, 2021, s. 103). Hatta çokkültürlülük durumu Türk vatandaşları tarafından bir "istila" ve "işgal" hali olarak da görülebilmektedir (Morgül, Savaşkan ve Mutlu, 2021, s. 52). Sığınmacılar Türk vatandaşları tarafından toplumsal dokuyu bozmakla da suçlanabilmektedirler (Koca, 2022, s. 63). Sınır şehirlerinde yerel halkın bir kısmı kendini artan Suriyeli sığınmacı sayısı karşısında azınlık durumunda hissetmeye başlamıştır (Karaman, 2022, s. 37). Bu tepkisellik Türkiye'deki alt kültürlerle göre de değişebilmektedir.

Dinlerin ve İslam'ın evrensel karakteri inananlar arasında çokkültürlülüğü kabullenme açısından

aracılık yaptığı için Türk toplumu içerisinde de dindarlıktaki artış Müslüman sığınmacıların kabul edilmesine pozitif etki yapmaktadır. Ancak bununla beraber dini kimliklerin aynı zamanda dışlayıcı karakteri de zaman zaman tam tersi bir sosyal tepki de üretebilmektedir (Koçak, 2021). Türk toplumunun göç meselesine görece olumlu bakan bir kısmının da sığınmacı meselesindeki beklentisi topluma katkı sağlayabilecek yabancıların seçilerek alınmasıdır. Çok kültürlülükle sorunu olmayan vatandaşlar da göçün kontrollü olarak belirli eğitim ve kültür düzeyindeki ve sosyal olarak adapte edilebilir insanlarla sınırlandırılmasını tercih etmektedirler (Ceylan, 2021, s. 83). Yapılan çalışmalara bakılırsa, belirli şartlar altında Türk vatandaşlarının çokkültürlü bir yapıya dönüşüme şedit bir şekilde karşı çıkmadıkları gözlemlenmiştir. Ancak buradaki parametre genel olarak toplumsal fayda sağlayacak nitelik ve kültürel dönüşümü zorlamayacak bir niceliktir.

Her ne kadar milli eğitimde dahi göçten kaynaklı düzenlemeler yapılsa bile, gerçekleştirilmiş bir araştırmaya göre Türkiye Cumhuriyeti bir milli devlet olarak ülkeye yaşanan göçlerin üzerine yeni bir çokkültürlü kimlik inşasına girmek yerine gelenleri ana akım kimlik ve kültüre uyumlaştırmaya çalışmaktadır (Kabakuşak, 2018). Bu durum yurttaşların çoğunluğunun beklentisi ile uyumludur çünkü Türk toplumu da devlette temsil edildiğini düşündüğü milli kimliğin göçlerle çözülmesini istememektedir. Türklerin bir kısmı vatandaşlığı kültür, değer ve dil ortaklığı ile özdeşleştirdikleri için bu konuda farklılaşan sığınmacıların Türk vatandaşı olmalarına kesin bir şekilde karşı çıkmaktadırlar. Örneğin Suriyelilerin Türk kültürünü benimseyemeyeceği varsayılarak vatandaş olmamaları gerektiği düşünülmektedir. Buradaki kaygı sadece fiziksel sebeplerden neşet etmemektedir. Demografik dönüşümlerden kaynaklanacak kültürel ve kimliksel olası dönüşüm de düşünsel bir sorun olarak Türk vatandaşlarının önünde durmaktadır ve buna tepki vermelerine neden olmakta, kendi kimliklerine daha çok sarılarak milliyetçi bilinç düzeyini yükseltici bir sosyal etki yapmaktadır. Türk vatandaşlarının birçoğu için yabancılar Türk vatandaşlığı ancak kültürel asimilasyon şartı ile kabul görmektedir.

Suriyeli sığınmacıların yüksek doğum oranları sebebiyle uzun vadede Türk kültürünü değiştirebilecekleri kaygısı Türk yurttaşlar arasında ciddi bir ontolojik güvensizliğe yol açmaktadır (Kahya Nizam, 2019, ss. 280-287). Ayrıca yüksek doğum oranları ile nicelik olarak çoğulluk durumu ileride belediye başkanlıkları ve benzer idari pozisyonların da göçmenlere kaptırılabilmesi kaygısı yaratmaktadır (Koca, 2022, s. 64). Ontolojik güvensizlik birey veya toplumların fiziksel bütünlüklerini korusalar bile kimliklerini kaybetme kaygılarından neşet eder. Bu manada TÜSES'in 2021 tarihli saha araştırmasına göre Türk vatandaşları arasında göçmenlerdeki yüksek doğurganlık oranlarından dolayı demografik gerekçelerle bir ontolojik güvensizlik hissi ortaya çıkmaktadır (Morgül, Savaşkan ve Mutlu, 2021, ss. 36-38). Kimlik dönüşüm korkusu kaynaklı ontolojik güvensizlik hissini tetikleyen unsur yaşanan ya da yaşanabilecek olan demografik değişim baskısıdır (Salmaşur ve Şahin, 2020). Örneğin, Kilis'te yapılan bir saha araştırmasında vatandaşlar şehirlerinin bir Türk şehri olmaktan çıkarak bir Arap şehri haline gelmeye başladığı kaygısını vurgulayabilmişlerdir (Karaman, 2022, s. 42). Mersin'de yapılan bir araştırmaya göre katılımcı Türk vatandaşlarının %65'inden fazlası sığınmacılardan kaynaklı olarak şehirlerinde artık yabancı olarak hissetmeye başladıklarını belirtmişlerdir (Tümtaş, 2020, s. 188). Aynı hislere ulusal düzeyde de rastlanabilmektedir. Bunun dışında göçmenlerin yerel ana akım kültüre değil Türk vatandaşlarının gelenlerin kültürel unsurlarını benimseyerek asimile olma kaygısından türeyen bir ontolojik güvensizlik türüne de rastlanmaktadır (Koca, 2022, s. 66). Türk vatandaşları fiziksel mevcudiyetlerini sürdürseler bile yoğun göçün yol açtığı sosyolojik dönüşüm süreçleri nedeniyle böyle bir kaygıya sahip olabilmektedirler. Bu kaygı da göçmenlere karşı sosyal tepki olarak yansıyabilmektedir. Yine bu kaygı milliyetçi hisleri arttırarak kimlikleri keskinleştirebilmektedir. Kültürel uyum sorunları çözülmeden yabancılar Türk vatandaşlığı verilmesi bu ontolojik güvensizlik hislerini besleyici bir etmen olacaktır.

2.5. BÖLGESEL VEYA ETNİK KÜLTÜREL UYUM

Türkiye'ye göç sırasında öncelikli olarak sosyalleşmeye akrabaları üzerinden başlayan sığınmacıların Türk toplumuna intibakında tanıdıkları bir katalizör görevi görmektedir. Ayrıca göçmen sosyal ağları da süreci kolaylaştıran bir unsur olmaktadır (Adak, 2020, ss. 62-65). Bunun yanı sıra göç eden insanlar eğer ülkede çoğunluk olmasalar bile kendi etnik veya dini grubunun çoğunluk olduğu yerlere taşınırlarsa veya kendi gruplarından birileri ile akraba olmasalar bile temasa geçerlerse ülkeye intibak süreci daha sorunsuz olmaktadır. Örneğin, Türk vatandaşı etnik Arap ve Kürt nüfusun yoğun yaşadığı Mardin ve Şanlıurfa gibi illerde de toplumun sığınmacı Arap nüfusu kabullenmesi ve kültürel uyumun sağlanması daha kolay olmaktadır (Boz, 2020, s. 88; Ağlargoç ve Yardımcı, 2019, s. 539; Keçecioglu, 2020; Gülerce ve Demir, 2021). Etnik olarak karışık olan yerlerde Kürt ve Arap sığınmacılar aynı etnik gruptan Türk vatandaşlarının yaşadıkları mahallelerde hayatlarını sürdürmeyi tercih etmektedirler (Bilbay, 2020, s. 37). Ortak kültür ve akrabalık bağları sığınmacılara bir korunma alanı yaratmaktadır. Bu durum sığınmacıların Türk toplumunun genelinde bir kültürel etki yaratma düzeylerini azaltırken kendilerinin ana akıma uyumunu da yavaşlatmaktadır.

Ancak bununla beraber Suriye Çerkezlerinin Türk toplumu ile kültürel entegrasyonunda Türk vatandaşı Çerkezlerin oynadığı katalizör görevi, ana akımdan farklı kültürel gruplarla beraber hareket etmenin entegrasyonu zaman zaman hızlandırıcı bir amil haline geldiğini de göstermektedir (Akbulat, 2018). Suriyeli Çerkezlerin Türkiye'ye gelmelerinden sonra aynı anadil ve kültüre sahip bulundukları Türk vatandaşı Çerkezler gelenlerin topluma intibakları açısından önemli bir görev ifa etmişlerdir (Akbulat, 2018). Ermenistan'dan Türkiye'ye çalışma amacıyla göç eden Ermeniler için de Türkiye Ermenilerinin varlığı bir tercih sebebi ve entegrasyon açısından bir katalizör olmuştur (Körükmez, 2012). Örneklerden anlaşılacağı üzere, ortak etnik köken ve din-mezhep toplumsal kabulü hızlandırmaktadır (Aktaş, 2021, s. 98). Bu anlamda azınlık durumunda olan etnik gruplar üzerinden entegre olan göçmenler bu toplulukların sınırlarını aşmadan mevcudiyetlerini sürdürürlerse vatandaşlık hakkı kazanmaları sosyal harmoni açısından olumlu bir sonuç üretemeyebilecektir. Bu gruplar vasıtasıyla topluma dahil başlangıç açısından olumlu olarak kodlanabilirse de vatandaşlık alındıktan sonra büyük toplumla iletişim olmazsa bu olumlu durum geçici olacaktır.

Dini benzerlik ve farklılığın kültürel uyum konusunda etkisi bölgeden bölgeye değişiklik gösterebilmektedir. Turizm kaynaklı yabancıların mülk satın alıp yerleştikleri ülkeler arasında Türkiye ön sıralarda gelmektedir (Üngüren ve Kaçmaz, 2021). Genel olarak "atipik göç" olarak tanımlanan emekli/konut/konfor/hayat tarzı göçleri olarak da sınıflandırılan Türkiye'ye yönelik bu göçlerin dinamikleri yoğun şekilde yaşanmakta olan iktisadi veya zorunlu göçlerden ayrılmaktadır (Tamer Görür, 2018, s. 208). Görece daha iyi durumdaki ülkelere gelen ve daha iyi bir yaşam düşüncesiyle hareket eden bu tür göçmenlerin kültürel uyum ve sosyal etki süreçleri sığınmacıların yaşadıklarından farklı olmaktadır. Örneğin, Akdeniz bölgesindeki Alman ya da Rus göçmenler büyük oranda ciddi bir uyum sorunu yaşamadan Türk sosyal hayatına karışmakta ve zamana yayılmış bir şekilde olsa da Türk toplumu tarafından çatışmasız bir şekilde içselleştirilmektedirler (Özgür ve Deniz, 2014). Batılı göçmenler Türkiye'de yaşadıkları bölgenin kültürüne adapte olmakla kalmamış aynı zamanda kısıtlı düzeyde de olsa çevrelerini de kültürel olarak etkilemişlerdir (Yıldırım, 2021). Kültürel farklılığın Almanlar gibi göçmenler konusunda ciddi bir sorun yaratmaması yerleştikleri bölgelerin yerel kültürlerinin kabul edilişinin yanında gelen göçmenlerin emeklilik yaşlarında görece varlıklı insanlar olmaları, çalışma hayatında Türklerden rol alıyor algısı olmaması, sayılarının çok yüksek olmaması gibi etkenler de belirleyicidir. İstanbul'da yaşayan Avrupa vatandaşları üzerine 2010 yılında yapılan bir saha araştırmasına göre de çeşitli bireysel sebeplerle Türkiye'ye göç eden bu insanların Türk toplumu ile entegrasyonu veya bu yönde çaba göstermesi de zorunlu göçle gelenlerle kıyaslanamayacak kadar düşüktür (Kurşunlugil, 2010). Bulundukları sosyo-ekonomik çevre gereği de bu durum bir sorun yaratıyor gözükmemektedir. Fakat bunun da altı çizilmelidir ki bu tür göçmenlere yönelik toplumsal entegrasyon

beklentisi yüksek değildir. Toplum zaten onları daha çok misafir olarak algıladıkları için uyumlu bir yaşam pratiği geliştirmekle beraber kültürel olarak içine alma beklentisine girmemektedir. Nitekim Kars'taki Malakanlar gibi gayrı-Müslim olup ancak aynı zamanda turizm kökenli göç dışında Türkiye'ye temelli yerleşme pratiğine sahip topluluklar daha çok içe kapanma gösterebilmektedir (Reisli, 2018). Bu tür göçmenlere Türk vatandaşlığı hakkı verilmesinin büyük ve ulusal çapta bir sosyal etki üretmesi beklenmemelidir. Yerel düzeyde de içinde yaşanılan bölgenin dinamikleri verilen vatandaşlığın etkileri üzerinde belirleyici olacaktır.

2.6. TÜRK VATANDAŞLARI VE GÖÇMENLER ARASI EVLİLİKLER

Toplumsal hayatı ilgilendiren meseleler içerisinde burada ayrı bir başlık olarak değerlendirilmeye bilecek olarak düşünülse bile yapılan saha çalışmalarında yüksek düzeyde söz konusu edildiği için Türk toplumu ve göçmenler arasındaki kadın-erkek ilişkileri ve evliliklere burada ayrı bir bahis açacağız. Her ne kadar nicel olarak etkisi henüz yüksek olmasa da (Aktaş, 2021, s. 102), bilhassa Suriye'ye sınır Türk şehirlerinde Suriyeli kadınlarla evlilik oranı artmıştır. Bu zaman zaman zaten evli erkeklerin imam nikahı ile ikinci Suriyeli eş almaları şeklinde de tezahür edebilmektedir. Her ne kadar Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı pek çok bölge muhafazakar-İslami bir kültüre sahip olsa da bu evlilik hadisesi kültürel bir sorun teşkil edebilmiştir (Çetiner, 2020, s. 115). Bu gibi durumlar Türk toplumu tarafından hem kültürel hem de demografik olarak sorunlu görülebilmektedir (Çalışkan, 2022, s. 97). Türk vatandaşları kimlik kaybı kaygısından ötürü sosyal entegrasyon düzeyini yükseltebilecek göçmenlerle evlenme olgusuna mesafeli yaklaşabilmektedir. Mesele sadece Suriyelilerle sınırlı değildir. Örneğin, 2020 yılında Sivas'ta gerçekleştirilmiş bir alan çalışmasına göre Türk vatandaşları Afgan göçmenlerle de soy ve kültürlerini korumak adına evlenmeyeceklerini belirtmişlerdir (Canpolat, 2020b, s. 64).

Her ne kadar yapılan araştırmalar böyle belirgin bir durumun gerçekliğinin olmadığını gösterse de Suriyeli kadınların Türk erkekleri ile evlenmesi durumunun ahlaki sorunlara yol açtığı, Türk vatandaşları arasında boşanmayı arttırdığı gibi hissiyat ve iddialar da mevcuttur (Aktaş, 2021, s. 101; Bayram Koca, 2022, s. 59). Sığınmacı kadınların ikinci eş olabildikleri ya da Türk kadınlarının “kocalarını çaldığı” vurgusuna da rastlanabilmektedir (Altınoluk ve Tunç, 2022, ss. 97-101). Türk kadınları, bilhassa sınır şehirlerinde göçmen kadınların aile birliklerine zarar verdiğini düşünebilmektedir. Bununla beraber Türklerin göçmenlerle evlenmesi sosyal entegrasyonu hızlandırıcı bir etki yapmakta, göçmenlerin kültürel uyum ve toplumsal kabulünü kolaylaştırmaktadır (Çelik, 2022, s. 98). Ancak 2019'daki bir rapora göre Türk toplumunun yüzde seksenden fazlası Suriyeli ile evlenmeyi doğru bulmamaktadır (Aktaş, 2021, s. 102). Suriyeli örneğinin dışında Türklerin Rus göçmen kadınlarla evlenmesi de literatürde incelenmiş bir konudur. Örneğin, 2018'de yapılmış bir saha araştırmasının bulgularına göre bu tür evlilikler katılımcılar tarafından büyük oranda mutlu ve olumlu olarak görülmüştür (Filiyeva, 2018). Ancak bu gibi evliliklerde kültürel farklılıklara rağmen Türk vatandaşları ile uyumu sağlayan unsur birlikteliği gerçekleştiren ailelerin alt kültürlerinin ne kadar açık olması ile ilgilidir. Muhafazakar muhayyilenin bu tarz evliliklere olumsuz yaklaştığı başka bir saha araştırmasında karşılaşılan bir durumdur (Deniz, 2018, s. 144). Evlilikler vasıtasıyla kültürel etkileşim noktasında son olarak üzerinde durulan husus da ortak mezhep ve dine sahip olmanın yanı sıra Türk soylu olmanın getirdiği kolaylaştırıcı roldür. Örneğin Suriyeli Türkmen göçmenlerin Türkiye'deki çoğunluğun kültürü ile ortaklaşması evlilik vasıtasıyla ana akım topluma tamamıyla kültürel entegrasyonunu kolaylaştırmıştır (Doğaner, 2021). Yabancılar vatandaşlık hakkının tanınması evlilikleri arttırıcı bir etki üretebilir. Evliliklerin kendisi de vatandaşlığa geçişin bir aracı olarak da belirmektedir. Ancak evlilik gibi bir sosyal müessesenin üreteceği etkilerin direkt olarak bir devlet faaliyeti olan vatandaşlık verilmesinden ne kadar etkilenebileceği şüpheli bir durumdur. Yabancılarla evliliğin yasak olması gibi bir durum söz konusu olmadığından, evlenilen göçmenin vatandaş olup olmaması teknik bazı durumlardan neşet eden bazı sosyal etkiler üretebilse bile doğrudan bir sonuç üretebilmesi tartışmalı olacaktır.

3. EĞİTİM ALANINDAKİ GELİŞMELER

Türkiye’ye eğitim amacıyla devlet burslarından faydalanarak veya kendi imkanlarıyla gelen ciddi sayıda bir öğrenci kitlesi vardır. Ancak bu öğrenciler raporun hedef kitlesine dahil olmadığı için bu konuda üretilmiş literatür üzerinde durulmamıştır. Aynı şekilde iç göç olgusunun eğitim ile ilişkisi üzerine oluşmuş literatür de bu çalışmanın kapsamına girmemektedir. Uluslararası zorunlu ve kitlesel göçle gelen sığınmacılar için eğitim meselesi ilk vardıklarında birincil mesele olmamaktadır ancak Türkiye’de kalma süresi uzadıkça çocukların eğitimi ciddi bir sorun olarak belirmektedir. Eğitim ve kültür faaliyetleri konusunda incelenen çalışmalarda Türkiye’deki sistemi Suriye’den daha kötü durumda olarak algılayan örneğe pek rastlanmamaktadır ancak sosyo-ekonomik durumu göç etmeden önce daha iyi durumda olanlar bu anlamda yaşananların neticesinde olumsuz bir bakışa sahip olabilmektedirler (Kaya, 2019, s. 66). Sığınmacıların bazılarına göre Türkiye’de eğitimin kalitesi göç hedefi olarak buranın seçilmesinde rol oynamaktadır. Hatta bir saha araştırmasına göre eğitim Türkiye’ye gelmekteki en önemli beklenti olarak ortaya çıkmaktadır (Kaya, 2019, s. 81, 86).

2013 yılı Eylül ayında MEB tarafından hazırlanan “Kamp Dışında Misafir Edilen Suriye Vatandaşlarına Yönelik Tedbirler” adlı genelge ile sığınmacıların eğitimine dair ilk yasal düzenleme yapılmıştır. 2014 yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığı geçici koruma altında bulunan Suriyelilerin eğitim alması ve bakanlığın imkanlarından faydalanması yönünde karar alıp uygulamıştır. 2015-2019 yılı stratejik planında da sığınmacıların Türk eğitim sistemine entegre edilmesi hedeflenmiştir (Öcal, 2021, ss. 70-73). 2016 yılında “Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PIKTES)” uygulanmaya başlanmıştır (Kayahan Yüksel ve Yüksel, 2022, s. 166). Aynı şekilde YÖK de üniversite düzeyinde Suriyelilere misafir öğrenci statüsü vermiştir. Suriyelilerin Türkiye’de kalma süresinin uzaması, yüksek doğurganlık oranları Türk eğitim sistemine katılan Suriyeli öğrenci oranında kayda değer bir artışa sebep olmaktadır (Çetiner, 2020, s. 116). Bunun dışında MEB’in kontrolü dışında Suriyeli mültecilerin kendi müfredatlarına göre okullar kurdukları bilinmektedir (Öcal, 2021, s. 76). Türkiye’de göçmenlerin eğitimi meselesinin ders içeriklerindeki değişikliklerden, sığınmacıların Türk eğitim sisteminden faydalanmasına, öğrenciler arası ilişkilerden velilerden gelen tepkilere kadar çeşitli veçheleri vardır. Bu başlıklarda yaşanan değişimler ciddi sosyal etkiler üretme potansiyeline sahiptir. Veli pozisyonundaki Türk vatandaşlarının çocuklarının eğitimine yönelik davranış kalıplarındaki değişiklikler ve Türk öğrencilerin yetişme süreçlerinde edindikleri tecrübeler Türkiye’nin hem bugünü hem de yarını için sonuç üretebilmektedir. Göçmenlerin Türk vatandaşlığına geçmeleri eğitime katılım ve bu katılımın ürettiği sosyal etkiler açısından sonuçlar üretme potansiyeli taşımaktadır.

3.1. TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE KATILIM

Kitlesel göçle Türkiye’ye gelen ailelerin çocuklarının Türk eğitim sistemine dahil olmamaları veya olmaları durumları kendilerine has farklı sonuçlar üretebilmektedir. Örneğin, kaçak olarak Türkiye’de yaşayan göçmenlerin çocuklarının sisteme dahil edilememesi sebebiyle akademik eğitimden ve Türk eğitim sisteminin entegre edici etkisinden yoksun kalmaları sosyal uyumsuzluğu güçlendirerek Türk toplumunun bu insanları kabul etmesini zorlaştırmaktadır (Çelik, 2022, s. 97). Sistemli bir eğitime tabi tutulmama göçmenleri Türkçe açısından da zayıf bırakarak Türk vatandaşları ile göçmenler arasında iletişimin düzeyini azaltan bir etki yapmaktadır. Devlet okullarında eğitim görmeye başlayan sığınmacı çocuklar Türkçe eğitim gördükleri ve müfredat eşliğinden dolayı Türk toplumuna uyumu daha kolay sağlamaktadırlar (Arık, 2020, s. 69). Türk eğitim sistemine dahil olan öğrenciler ailelerinin sosyalleşmesinde de dil becerileriyle aracı rolü oynayabilmektedirler (Utaş, 2019, s. 66). Eğitim sığınmacı öğrencilerin sadece akademik gelişimleri açısından değil günlük yaşamda yeni

dahil oldukları toplum içerisinde neyi yapıp neyi yapmamaları gerektiğini de öğretmektedir (Şahin ve Şahin, 2020, s. 76). Türk vatandaşı olan Arap kökenli öğrenciler sığınmacı olan Arap kökenli öğrenciler ve velileri ile öğretmenleri arasında tercümanlık görevi gibi vazifeler ifa ederek eğitim hayatı içerisinde katalizör görevi görebilmektedirler (Keçecioglu, 2020, s. 45). Bu anlamda eğitim sürecinden geçmemiş sığınmacıların Türk vatandaşları tarafından daha fazla tepkiyle karşılaşmaları normal olmaktadır. Vatandaşlığa geçiş, eğitim konusundaki ulusal hukukun göçmenlere de Türk vatandaşları ile aynı şekilde uygulanacak olması dolayısıyla olumlu etkiler üretebilme potansiyeli taşımaktadır. Her şeyden önce ulusal kimliğin eğitim yoluyla aktarılması fonksiyonu düşünüldüğünde, yeni siyasal kimliğe intibak açısından müspet bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Bu bahsettiğimiz düzlemde sığınmacı çocukların eğitim sistemine dahil Türk vatandaşları açısından da olumlu sosyal sonuçlar üreten bir gelişme olarak okunabilir. Ancak mesele sadece yukarıda bahsedilen hususlardan ibaret değildir. Göçmenlerin devletin sağladığı eğitim gibi sosyal olanaklardan ve hizmetlerden ücretsiz faydalanmalarının ürettiği düşünülen maliyet Türk vatandaşlarının göçmenlere karşı olumsuz bir algıya sahip olmalarına da sebebiyet vermektedir (Çalışkan, 2022, s. 97; Bilbay, 2020, s. 38). 2019 tarihli bir tezdeki ankete katılan yaklaşık her üç Türk vatandaşından sadece biri Suriyelilerin devletin sağladığı eğitim hizmetlerinden rahatça yararlanabilmesini savunmuştur (Türkkan, 2019, s. 83). Sığınmacıların Türk eğitim sistemine dahil olmalarının devletin üzerindeki yükü arttırdığı ve Türk toplumuna zararlı olduğu düşüncesi üniversite öğrencilerinde de karşılaşılan bir durumdur (Salur, 2018).

Yapılan saha araştırmalarında Türk vatandaşlarının Suriyeli sığınmacılara sağlanan ücretsiz yüksek öğretimin yanı sıra istedikleri bölüme istedikleri şekilde gidebildikleri algısından dolayı da rahatsızlık duydukları gözlemlenmiştir (Seyidov, 2021, s. 117). Göçmen çocukların yüksek puanlı Türk üniversitelerine yurttaşlardan çok daha kolay girdiklerine dair olan algı da vatandaşlar arasında ciddi bir huzursuzluğa yol açabilmektedir (Morgül, Savaşkan ve Mutlu, 2021, s. 43). Yani buradaki rahatsızlığı yaratan algı sadece göçmenlerin Türk eğitim sistemine getirdikleri mali yük değil aynı zaman da Türk vatandaşları ile haksız rekabete girdikleri düşüncesidir. Bu algılar da kaçınılmaz olarak göçmenlerin Türk eğitim sisteminde yer almamaları veya yer alsalar bile ücretlendirilmeleri gibi talepleri doğurmaktadır. Türk vatandaşı olarak eşit statüde bulunmaları ve aynı kurallara tabi olmaları bu durumları ortadan kaldıracaktır. Türk vatandaşı olan göçmenler artık “pozitif ayrımcılık” gördükleri iddiaları ile karşılaşmayacaklardır. Öte yandan bu durum eğitim sistemi üzerindeki yükü de arttıracığından ilk etapta çeşitli teknik sorunlara da mahal verebilecektir.

Türkiye Cumhuriyeti hem ülkedeki göçmen sayısındaki artışı öğrencilerin gözünde normalleştirmek hem de sığınmacı çocukların eğitim sistemine katılmasının yaratabileceği sorunların önüne geçmek adına müfredatta bu konu ile alakalı değişikliklere gitmiştir. Normalde, Türk milli eğitim sisteminin hedef kitlesi Türk vatandaşlarının yurttaşlık bilincini oluşturmak olup, onların refah ve mutluluğuna odaklandığını temel metinlerinde belirtmektedir (Kocabaş ve Alpaydın, 2021, s. 32). Ancak mezkur değişim sebebiyle, göç olgusunun Türk toplumu açısından normalleştirilebilmesi açısından orta okul kitaplarında bu konu hakkında bilgiler verilmektedir. İçerik konusunda seçmeci davranılarak, toplumda oluşan olumsuz yargıları derinleştirmemek adına örneğin göçün iktisadi faydalarına yer verilirken zararları görmezden gelinmiştir (Ersoy ve Koacalar, 2023, ss. 142-143). Bu gibi uygulamalar ve Türk ilkökul öğrencilerine göçmenlerle ilgili eğitim verilmesi sığınmacılara yönelik olumsuz bakışın azalmasını sonuç verebilmektedir (Maraş, 2023). Yani göçmenler Türk eğitim sistemine sadece bireyler olarak katılmamakta aynı zamanda müfredat üzerinden de dahil olmaktadır. Bu eğitimin içeriğinin Türk toplumsal davranışlarına etkisini ileriki dönemlerde gözlemlemek daha mümkün olacaktır. Göçmenlerin yüksek sayılarla vatandaşlık alması yeni sosyolojik gerçeklik göz önüne alınarak özellikle sosyal bilimler müfredatının gözden geçirilmesine sebep olacaktır. Müfredattaki bu gibi değişiklikler Türk vatandaşlarının ontolojik güvensizlik kaygılarını besleyip tepki

alabileceği gibi toplumsal entegrasyonu da hızlandırabilir. Burada belirleyici olacak olan vatandaşlığın kendisi değil eğitimin nasıl düzenlendiği olacaktır.

3.2. ÖĞRENCİLER ARASI SORUNLAR

Göçmen öğrencilerin Türk vatandaşı öğrencilerle aynı sıraları paylaşmaya başlaması öğrenciler arası etkileşimi sağlayarak çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. Örneğin, Suriyeli sığınmacılarla birlikte eğitim gören Türk öğrencilerin bu öğrencileri dışlamaları ve aralarına almamaları da rastlanılan bir sosyal etki olarak ortaya çıkabilmektedir (Gelekçi ve Meçik, 2021, s. 217). Suriyeli öğrenciler de Türklerle okudukları okullarda daha çok kendi aralarında gruplaşma eğilimi gösterebilmektedirler (Özmen, 2022, s. 126). Bu gibi durumlar öğrenciler arasında karşıtlık ve çatışma hali yaratarak kavgalara yol açabilmektedir (Sarıkaya, 2019, s. 75). Gruplaşarak kavgaların yaşanması okullarda rastlanan bir durumu oluşturabilmektedir (İlbars Hanta, 2019, ss. 79-82). Göçmenlerin kendi grupları ile kolektif olarak hareket edebilmeleri ve bunu zaman zaman eğitim kurumlarında şiddet biçiminde yansıtmaları Türk vatandaşlarını son derece rahatsız eden bir durum olmaktadır (Çevik, 2022, s. 132). Türk vatandaşı öğrencilerin göçmenlere karşı gösterdiği tepki biçimleri dalga geçmekten hakaret etmeye ve hatta fiziksel rahatsızlık vermeye kadar değişik şekiller alabilmektedir (Baysal ve Çimşir, 2020, ss. 78-79; Utaş, 2019, ss. 66-67). Bunlarla beraber, Adana'da 2019 yılında yapılan bir saha araştırmasına göre Suriyeli sığınmacı öğrenciler Türkiye'deki eğitim sisteminden, okullardan ve içinde bulundukları sosyal ortamdan memnun olduklarını ekseriyetle dile getirmişlerdir. Bu memnuniyette geldikleri yerdeki sıkıntılarla Türkiye'deki hayat ve sistemi kıyaslamaları muhakkak önemli bir amildir (Utaş, 2019, s. 61). Ancak bu gibi örnekler göstermektedir ki Türk eğitim sistemine dahil öğrencilere karşı Türk öğrenciler tarafından sergilenen dışlayıcı tavır her durumda geçerli değildir.

İlkokul düzeyinden başlayarak Türk öğrenciler ülkede göçmenlere karşı var olan çeşitli olumsuz hisleri yapılan saha araştırmalarında yansıtmaktadırlar (Arslan, Hayır Kanat, Görgülü, Özdemir, 2023). Ayrıca okullarda da Türk soylu sığınmacılar yerli öğrenciler tarafından daha kolay içlerine alınabilirken bu kategoriye girmeyenlere yönelik dışlamanın daha fazla olduğuna dair şahitlikler de mevcuttur. Uşak'ta yaşayan Afgan göçmen öğrenciler ile mülakatların yer aldığı bir çalışmaya göre Türk vatandaşı öğretmen veya öğrencilerin eğitim esnasındaki dışlama pratikleri genel bir tutarlılık göstermemekte, kişiden kişiye değişebilmektedir (Kan, 2022, ss. 78-80). Gelen öğrenciler Türk soylu bile olsalar Türk eğitim sisteminin beklentisi içerisine giren disiplin kurallarına intibak etmek ile uğraşabiliyorlar. Bu esnada hem Türk vatandaşı öğretmenler hem de öğrenciler tarafından tepki görebiliyorlar. Her ne kadar Türkçe'nin farklı bir lehçesini konuşsalar bile Türkiye Türkçesine alışmak vakit alabiliyor. Yine öğrenciler arası sosyal ayrışma ve gruplaşma Türk soylu göçmen öğrencilerle Türk vatandaşı öğrenciler arasında da yaşanabiliyor (Bahar ve Yılmaz, 2018, ss. 245-250). Etkileşim neticesinde normalleşme de yaşansa bile farklılıklardan kaynaklı tepkilerin özellikle erken yaşlardaki çocuklar arasında daha filtresiz bir şekilde kendini dışa vurulabilmesi öğrenciler üzerinde yeni duruma uyum sağlama aşamasında negatif davranışların ortaya çıkması olarak bir sosyal etki üretebilmektedir.

Türk eğitim sistemine entegre olmaya çalışan sığınmacıların yaşadıkları dil sorunu da bu öğrencilerin içlerine kapanmasına yol açarak bu öğrencilerin Türk öğrencilerle kaynaşmasına ve başarılı bir eğitim almalarına engel olmaktadır (Sarıkaya, 2019, s. 75). Göçmen öğrencilerin dil bilmemeleri akademik başarılarını ve sınıfın düzeyini etkilemekle beraber akranları ile ilişkilerini de etkilemektedir. Sınıflarda gruplaşmalar ve Türk öğrencilerin sığınmacı öğrencileri anlamamaları öğrenciler arası gerilime yol açmaktadır. Ayrıca öğretmenler tarafından yapılan tespitlerden biri sığınmacı öğrencilerde şiddete eğilimin Türk öğrencilerden fazla olması durumudur. Bu da Türk vatandaşı veliler

açısından istenmeyen durumlara yol açmaktadır. 2022’de yayınlanan Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı’nın raporunda sığınmacı öğrencilerin beyanlarına göre okullarında Suriyeli öğrencilerin var olması Türk vatandaşı öğrencilerin zaman zaman onlara karşı dışlayıcı bir tavır almasına ve akran zorbalığı yapmalarına sebep olmaktadır. Yine sığınmacı beyanlarına göre Türk öğrencilerin şikayet etmelerinin ve bu tip davranış sergilemelerinde Suriyeli öğrencilerin uyumsuz tavırları da etkili olmaktadır (Yükseker, Şahin Taşgın, Tekin, 2022, s. 26).

Ayrıca bazı durumlarda eğitime ara vermiş olmaktan kaynaklı olarak mülteci öğrencilerin Türkiye’de eğitimlerine devam etmeleri durumunda yaş farkından kaynaklı sorunlar da çıkabilmektedir (Günel-Yılmaz ve Ertürk, 2017, s. 207). Üniversite düzeyinde de Türk vatandaşı öğrenciler bilhassa Suriyeli sığınmacı öğrencilere karşı soğuk davranmakta ve kampüs dışında da sosyalleşmeyi tercih etmeyebilmektedirler (Kaya ve Şahin, 2021). Göçmen öğrencilerin Türk vatandaşlığı alması yukarıda bahsedilen sorunların ortadan kalkması konusunda doğrudan bir etki yaratmayacaktır çünkü halihazırda Türk vatandaşları ile beraber okula gidebilmektedirler. Öğrenciler arasındaki sorunlar kültürel farklılıkların yaşları gereği çocuklar arasında en açık şekilde ortaya çıkabilmesi dolayısıyla yaşandığından öğrencilerin hem müfredat aracılığı ile farklılıklar konusunda bilinçlenmesi hem de kültürlenme, entegrasyon veya asimilasyon süreçlerinin yaşanması gerekmektedir. Bu süreçler de sosyal meseleler olduğu için vatandaşlıkla doğrudan bir ilişkisi bulunmamaktadır. Modern dünyada okullar en önemli ve erken yaşlardan başlayan sosyalleşme alanlarıdır. Burada edinilen negatif hatıralar veya gruplaşmalar ileriki dönemlerde de sosyal uyum üzerinde etki bırakacaktır. Bunu sağlayacak olan da göçmenler şayet geri dönmeyeceklerse, vatandaşlık değil öncelikle kültürel uyumdur.

3.3. ÖĞRETMENLER VE VELİLER

Yoğun ve kısa zamanda yaşanan kitlesel uluslararası göç neticesinde eğitim sistemine dahil olan göçmen ve sığınmacı öğrencilerin yarattığı sosyal etki sadece vatandaş olan öğrenciler için değil öğretmenler ve bu öğrencilerin velileri için de oluşmaktadır. 2019’da İstanbul’da gerçekleştirilmiş bir saha araştırmasına göre her üç Türk vatandaşı öğretmenden birisi kültürel farklılıklardan dolayı göçmen öğrencileri ile sorun yaşamakta ve iyi bir iletişim kuramamaktadır. Aynı öğretmenlerin yarısından fazlası Türk öğrencilerin yabancı uyruklu öğrencilerle sorun yaşadıklarını belirtmekte ve üç öğretmen biri de kendilerinin sığınmacı velilerle sorun yaşayabildiklerini belirtmektedir. Eğitimde başarıya gelindiğinde ise yine yaklaşık her üç öğretmenden biri sığınmacıların okulun başarısına olumsuz etki yaptığını düşünmektedir (İlhan, 2019, ss. 54-57). Öğretmenler hem göçmen hem de Türk vatandaşı öğrencilerin eğitim kalitesi açısından ayrı okullarda okumaları gerektiğini düşünebilmektedirler. (İlbar Hanta, 2019, ss. 77, 87-88). Yoğun Suriyeli göçü almış Kilis’te gerçekleştirilmiş bir çalışmada, bir eğitimci Kilis’in Türkiye’de eğitimdeki ortalama başarısının sığınmacılar sebebiyle geri gittiğini belirtmiştir (Karaman, 2022, s. 30). Türkçe dil becerisi gelişmemiş sığınmacı öğrencilerin sınıfta bulunması eğitimde sorunlara da yol açmakta ve sınıf içi tansiyona da sebep olabilmektedir. Öğretmenler bu gibi sorunlarla kendileri baş etmek zorunda kalabilmektedirler (Somuncuoğlu, 2019). Türk öğretmenler tarafından sığınmacı öğrencilerin Türk toplumunun ahlak değerleri, davranış ve düşünce biçimlerine uymaları beklenebilmektedir (Özmen, 2022, ss. 123-124).

Türk vatandaşı öğretmenlerin sığınmacı öğrencilere yönelik nasıl bir tutum geliştireceklerine dair bir yetkinlikleri bulunmaması durumu hem öğrenciler hem kendileri adına sorun yaratabilmektedir. Her ne kadar yapılan saha araştırmalarına göre Türk öğretmenler göçmenlere yaklaşımlarında olumlu ve yardımcı olmaya istekli olsalar da göçmen eğitimi konusunda yetersizlik kendini göstermektedir (Ekin ve Yetkin, 2021). Bu vaziyet Türk vatandaşı öğrencileri de kaçınılmaz olarak etkileyebilmektedir. Yoğun göçle beraber farklı kültürlerden öğrencilerin Türk okullarında eğitim görmeye başlamalarıyla beraber eğitimin çokkültürlülüğü öğrencilere aktarabilen bir yapıda olması-

na dair tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bu konuda 2019 yılında Polatlı’da gerçekleştirilen bir araştırmaya göre Türk vatandaşı öğretmenlerin çokkültürlü eğitime genel olarak sıcak bakmakla birlikte bu konuda yeterli birikime sahip olmadıkları ve çokkültürlü toplum algısını yerleştirmede henüz etkin olamadıkları görülmüştür (İlbars Hanta, 2019, ss. 74-76). Öğretmenler bu konuda eğitimden geçemedikleri için göçmen öğrencilere yönelik nasıl bir tutum takınacaklarını bilemeyebilmekte ve iletişim sorunu yaşayabilmektedirler (Canpolat, 2022a, ss. 68-69). Bu konuda öğretmenlere göç konulu eğitim programları düzenlenmekte ve göçün toplumsal kabulünün araçları olacak öğretmenlerin de bu eğitimler sayesinde bu fikre ve alışkanlıklara intibakını sağlama çabası gösterilmektedir (Göğebakan-Yıldız ve Engin, 2019). Göç ve çokkültürlülük alanında sorumluluğu görece daha yüksek olan sosyal bilimler öğretmenlerinin eğitimlerinde de bu konular daha fazla yer almaya başlasa bile henüz sınırlı düzeydedir (İzmir, Cömert ve Topçu, 2023). Öğretmenler açısından baktığımız zaman da yabancılara vatandaşlık verilmesi kendiliğinden mevcut sorunları ortadan kaldıracak veya yeni ortama intibakı sağlayacak bir amil olarak düşünülmemelidir. Türk vatandaşı olan göçmen öğrenci belirli hukuki sorunlarını çözse bile sosyal sorunlar devam edecektir. Göçmen öğrencilerin genel eğitim düzeyini aşağı çekmesi gibi olumsuz sosyal etkiler vatandaşlık ile ortadan kalkmayacaktır.

Türk vatandaşı ebeveynler farklı kültürden olan sığınmacı çocuklarının Türk eğitim sistemine uyum sağlayamayacağını düşünmektedirler. Suriyeli sığınmacı öğrencilere yönelik “kavgacı”, “pis”, “saldırgan” olduklarına dair algı Türk yurttaşların çocuklarının onlarla beraber okumalarını istememelerine yol açmaktadır. Bazı diğer yurttaşlar ise Türk kültürünün benimsenmesi şartıyla Türk çocuklarının sığınmacılarla beraber okumasını normal karşılayabilmektedir (Kahya Nizam, 2019, ss. 258-260). 2019’da yapılan bir tez çalışmasındaki saha araştırmasına göre eğitilmiş Türk vatandaşı veliler çeşitli sebeplerle çocuklarının göçmen öğrencilerle aynı sınıfta okumasını istememektedirler. Yine Mersin’deki bir araştırmaya göre bu oran %60’ın üzerindedir (Tümtaş, 2020, s. 228). 2016’daki bir saha araştırmasına göre Türk vatandaşlarının ancak yüzde yirmi biri herhangi bir şart öne sürmeden, yüzde on dokuzu da şartlı olarak sığınmacıların Türklerin okudukları okullarda okumalarını kabul edilebilir bulmuştur (Şahin, 2016, s. 94). 2021 yılında gerçekleştirilmiş bir saha araştırmasına göre katılımcıların yaklaşık olarak yüzde kırkı çocuklarının Suriyeli çocuklarla aynı sınıfta eğitim görmesini olumlu görmektedir (Mutlu, 2021, s. 71). Göçmenlerin Türk vatandaşı öğrencilerle beraber eğitim görmelerine yönelik veliler tarafından görülen bir diğer tehdit de sığınmacı öğrencilerin kendi çocuklarının Türkçelerinin bozulması dahil kültür ve alışkanlıklarını kötü yönde etkilemeleri kaygısıdır (Morgül, Savaşkan ve Mutlu, 2021, s. 42). Zaman zaman veliler Türk kamu okullarının sığınmacılarla paylaşılması karşısında “ayaklanmışlar”, bunun neticesinde İl Eğitim Müdürlüğü sınıfları homojen hale getirmeye çalışmıştır (Karaman, 2022, s. 38). Bunlarla beraber, eğitim düzeyi daha yüksek olan Türk vatandaşlarının sığınmacılara yönelik tutumunun daha olumlu olması durumu söz konusudur (Yıldırım, 2023, s. 67). Bilhassa göçmenler üzerine çalışma yürütülen lisansüstü öğrenciler gibi grupların göçmenlere olumlu ve kabullenir bakışı daha yüksek olabilmektedir (Sümer, 2021). Göçmen çocukların vatandaşlık kazanmaları veliler açısından orta vadede kabullenebilirliği arttırabilecek bir amil olabilir ancak aynı zamanda tepki de üretebilir. Velilerin rahatsızlıklarını ve davranış kalıplarını etkileyen şey yine kültürel ve algısal bir mesele olduğundan vatandaşlık direkt bir çözüm olmamanın yanı sıra bu sorunlar halledilmeden verilmesi problemleri daha da karmaşık hale getirebilecektir.

4. SAĞLIK SİSTEMİNİN SOSYAL ETKİLERİ

Göçün ve göçmenlerin Türkiye’de sağlık alanında yarattıkları sosyal etki konusunda literatürdeki çalışma sayısı çok sınırlıdır. Yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak Türkiye’ye dışarıdan sağlanan fonlar ve bunların sağlık alanında göçmenlere yönelik olarak kullanılmasına ilişkindir. Bu alanda yapılacak bir saha araştırması, literatüre ciddi bir katkı sağlayacak ve akademik yazındaki önemli bir boşluğu dolduracaktır kanaatindeyiz. Bunlara ek olarak gözlemlerimize dayanarak sağlık hizmetleri alanında ortaya çıkan sosyal etkiye dair şu hususlar belirtilebilir. İlk olarak göçmenlerle beraber nüfusun artışı ile birlikte sağlık kurumlarına talep de artmıştır. Bu durum, sağlık personeli ve kurumları üzerinde bir baskı yaratmıştır. Sonuç olarak artan sayıya bağlı olarak sağlık personelinin hastalarla ilgilenme süresi ve ilgisi azalmıştır. İkinci olarak göçmenler beraberlerinde yalnızca kültür, dil ve dinlerini getirmemişlerdir. Aynı zamanda sağlık sorunları da göçmenlerle birlikte gittikleri yerlere taşınmıştır. Bunun sonucunda Türkiye’de kronik rahatsızlıklarda artış olduğu gözlemlenmektedir. Son olarak göçmenlerin sağlık kurumlarına ve ilaçlara ücretsiz olarak ulaşmasının yarattığı olumsuz algı Türkiye’de oldukça yaygındır. Bu durumun yabancı karşıtlığı ve zenofobinin yükselmesine sebep olduğu düşünülmektedir. Çalışma bu bölümde göçün ve göçmenlerin sağlık alanı üzerindeki sosyal etkilerini var olan literatür çerçevesinde değerlendirecektir.

Sağlık alanındaki çalışmalar incelendiğinde literatürdeki çalışmaların ağırlıklı olarak göçmenlerin, özellikle de Suriyelilerin, gelişi ile Türk sağlık sisteminde yaşanan değişimlere, göçmenlerin sağlık hizmetlerinden yararlanma durumlarına ve göçün genel etkilerine eğildikleri gözlemlenmiştir (Aydoğan ve Metintaş, 2017; Aslan ve Akarçay-Ulutaş, 2018; Ark-Yıldırım, Komşuoğlu ve Özekmekçi, 2019; Spahl ve Österle, 2019; Tengilimoğlu vd., 2021; Tekin-Babuç, 2022; Balcılar ve Gülcan, 2022). Bazı yayınlar, genel bir çerçevede göçün ruh sağlığı üzerindeki etkilerini incelerken yaş, cinsiyet, kişilik özellikleri ve sosyal desteğin olup olmadığı konularına odaklanmış ve yine göç edenleri merkeze alarak bir analiz yapmışlardır (Selimbeyoğlu, 2022). Bu alanda doğrudan Türk vatandaşlarının verdikleri tepkiler ve onların algılama biçimleri ise sınırlı sayıda çalışmaya konu olmuştur (Siviş, 2023).

4.1. TÜRK HUKUKUNDA SAĞLIK, SAĞLIK SİSTEMİ VE GÖÇMENLER

Sağlığa erişim, Türk Anayasasında bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Mültecilere ilişkin bu kapsamdaki kanunlar da birçok açıdan Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği kanunlarıyla uyumludur ve 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolünde öngörülen sosyal haklar mülteciler için de geçerlidir (Ekmekçi, 2017, s. 1437). Türkiye, yalnızca Avrupa ülkelerinden gelen sığınmacıları mülteci olarak tanımaktadır. Bu bağlamda Türkiye’nin söz konusu sözleşmeler kapsamındaki yükümlülükleri yalnızca Avrupa ülkelerinden gelen mültecilerle sınırlı kalacak şekilde kabul ettiği anlamına geldiği düşünülebilir. Türk hukuku, Suriyeliler de dahil olmak üzere Avrupa dışındaki ülkelerden gelenlere ise *sui generis* farklı statüler tanımıştır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Avrupa dışındaki ülkelerden gelen mültecileri şartlı mülteci, Suriyeli göçmenleri ise geçici koruma altındakiler olarak tanımlamaktadır. Sağlık Bakanlığı, Suriyeli göçmenlerin sağlık hizmetlerine erişimini güvence altına almak amacıyla “Geçici Koruma Altındaki Kişilere Yönelik Sağlık Hizmetleri Genelgesi” yayınlamıştır.

Türkiye nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 4,40’ını oluşturan Suriyeli göçmenlerin bu yoğun göç akını sonucunda İçişleri Bakanlığı ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü sağlık, eğitim, sosyal entegrasyon, iletişim ve gıda alanlarında uygulanmak üzere çeşitli stratejik hedefler belirlemeye başlamıştır. Sağlık Bakanlığı, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2016’da yürütülen “Türkiye’deki Suriyeli Mültecilerin Sağlık Durumu Araştırması” başlıklı

rapora göre araştırmaya katılan Suriyelilerin yüzde 34'ünün tütün ürünleri kullandığı, yüzde 37,2'sinin ise sebze tüketmediği ve yemeğe başlamadan önce tuz eklediği tespit edilmiştir. Aynı raporda, katılımcıların yüzde 6,4'ünde kardiyovasküler sistem hastalığı öyküsü olduğu, 18-69 yaş arası kadınların yüzde 7,2'sine rahim ağzı kanseri teşhisi konulduğu, yüzde 4,1'ine son 12 ay içinde yüksek kan şekeri teşhisi konulduğu ve 3 ila 5 risk faktörünün erkeklerde kadınlara göre daha yaygın olduğu belirtilmiştir. Geçici koruma statüsü, bu uygulamaya dahil olan kişilerin sağlık hizmetlerinden eğitim, sosyal yardım ve tercümanlık gibi temel hak ve yetkilere kadar ulaşabilir olmalarına imkân sunmaktadır. Bunun bir sonucu olarak Türk sağlık sistemi üzerinde ciddi dönüşümler olmuştur.

2010 yılında başlayan Arap Ayaklanmalarının ardından ortaya çıkan göçmen krizinden önce Türk kamu politikasında iki büyük reform yapılmıştır. Bu reformlar, sağlık sigortası sistemi reformu ve göç ve iltica ile ilgili kanun ve politikaların değiştirilmesi idi. Zira halihazırda Türk sağlık sistemi, 2003 yılında Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın uygulamaya konması ile birlikte önemli dönüşümler geçirmiştir. Bu reformların temel hedefi, evrensel sağlık kapasitesine ulaşmak olmuştur ve bu bağlamda organizasyon yapısı, finansman, kaynak tahsisi ve hizmet sunumuna ilişkin önemli dönüşümler hedeflenmiştir. Yapılan reformlar, göçmen sağlığı politikasının evrileceği koşulları belirlemede son derece önemli olmuştur.

4.2. GÖÇMENLER VE SAĞLIK SİSTEMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye gelmelerinden itibaren Türk sağlık sistemi üzerinde de önemli bir yük oluşmuştur. Suriyeli sığınmacıların Türk sağlık sistemi üzerindeki etkilerini tespit edebilmek için 1) Suriyeli sığınmacılar aracılığıyla herhangi bir hastalığın yayılıp yayılmadığı ve 2) Suriyeli sığınmacıların Türk sağlık sistemi üzerindeki etkileri incelenmelidir. Kırkpınar (2022, s. 47) yaptığı çalışmada 2015 yılı itibarıyla Türkiye'ye gelen 4,5 milyon Suriyeli mültecinin yaklaşık 1,8 milyonunun aşısız olduğunun, bu durumun Türkiye'nin aşılama haritasını değiştirdiğinin ve Türkiye'de görülmeyen bazı hastalıkların yeniden ortaya çıktığının tespitini yapmaktadır. Buna göre Türkiye'de 10 yaş altında yüzde 1 oranında görülen el-ayak hastalığı iki katı bir orana yükselmiştir. Buna ek olarak Suriyeli göçmenler ile birlikte kızamık hastalığının da Türkiye'ye geldiğini ve yeniden ortaya çıkacağını iddia etmektedir. Suriyeli göçmenlerin neden olabileceği bir diğer hastalık tehdidi ise COVID-19 sürecinde ortaya çıkmıştır. COVID-19 aşısının bulunmasının ardından çok hızlı bir şekilde milyonlarca Türk vatandaşını aşılamanı sağlayan Sağlık Bakanlığı, kayıtsız Suriyelilerle ilgili herhangi bir yaptırım ya da program açıklamamıştır. Başka bir ifade ile milyonlarca Suriyelinin ne kadarının aşı ve ne kadarının aşısız olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Hastalıkla mücadelenin en önemli ayaklarından biri toplum bağışıklığı ve aşılama. Bu bağlamda aşılanmamış göçmenler her zaman bir sağlık riski ve tehdidi olarak kalacaklardır.

Gelen göçmenler öncelikle kamplara yerleştirilmişlerdir. Sağlık hizmetleri bu kamplardaki ve çevresindeki yerlerdeki toplum sağlığı merkezleri, sahra hastaneleri ve poliklinikler aracılığı ile verilmiştir (Ekmekçi, 2017, p. 1438). Göçmenler bu sağlık kuruluşlarından ücretsiz olarak faydalana bilmişlerdir. Daha fazla teferruat gerektiren tedavi hallerinde ise devlet hastanelerine nakledilmişler ve ücretsiz bakım görmüşlerdir. Ancak göçmen sayısındaki dramatik artış hem insan kaynakları hem de lojistik açısından sağlık hizmetleri üzerinde ciddi bir yük oluşturmuştur. Göçmenlerin kamu hastanelerinde faydalandıkları üç ana sağlık hizmeti vardır. Bunlar, poliklinik, acil servis ve yataklı tedavi hizmetleridir. Hastaların poliklinik hizmetleri için randevu almaları ve SGK tarafından belirlenen belirli miktardaki katkı payını ödemeleri gerekmektedir. Geçici koruma statüsündeki Suriyeliler için daha önce Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından ödenen katkı payı, 2018 yılından bu yana Sağlık Bakanlığı tarafından kabul edilen yıllık sabit bir maktu bedel belirleyen protokoller uyarınca Göç İdaresi Başkanlığı tarafından ödenmektedir.

Sağlık Bakanlığı, Suriyeli göçmenlerin sağlık hizmetlerine erişimini sağlamak amacıyla “Geçici Koruma Sağlananlara Yönelik Sağlık Hizmetlerine İlişkin Genelge” yayınlamıştır ve ortaya çıkan sorunun çözülebilmesi için iki farklı sistem uygulamaya konulmuştur. İlk olarak göçmen sağlığı merkezleri kurulmuştur. Sonrasında ise ulusal/uluslararası kurumlar arası ortaklıklar teşvik edilmiştir. Bu bağlamda öncelikle STK’larla iş birliği yapılmış, ardından da Suriyeli sağlık çalışanlarının sağlık hizmetlerine katılımı sağlanmaya çalışılmıştır (Ark-Yıldırım, Komşuoğlu ve Özekmekçi, 2018, s. 85). Dil, sağlık hizmetlerine erişimin önündeki temel engellerden biridir. Türkiye bu sorunu tercüman istihdam ederek çözmeye çalışmıştır, ancak tercüman sayısı tüm ihtiyaç sahiplerine hizmet etmeye yetmemektedir (Tekin-Babuç, 2022, s. 1439). Bu bağlamda Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), Sağlık Bakanlığı, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Gaziantep İl Sağlık Müdürlüğü ve Gaziantep Üniversitesi ile iş birliğinde Suriyeli doktorların Türkiye’deki sağlık hizmetleri ve uygulamalarını tanımaları amacıyla kurslar düzenlenmiş, ilgili materyaller Arapçaya çevrilmiş ve reçetelemeyi kolaylaştırmak için ilaçların jenerik ve yaygın Türkçe isimleri kullanılmıştır (Ark-Yıldırım, Komşuoğlu ve Özekmekçi, 2018, s. 85). İlk eğitim, Kasım 2014’te gerçekleştirilmiştir. Buna ek olarak 2017 yılında Suriyeliler için Göçmen Sağlığı Merkezleri açılmış ve çoğunlukla Türkiye’nin güneydoğusunda kurulan bu merkezlerde sadece Suriyelilerin tedavisi için Suriyeli sağlık personeli istihdam edilmiştir (Spahl ve Österle, 2019, s. 7). Bunun dil sorununu aşmak için olduğu açıktır. Zira Tengilimoğlu vd. (2021, s. 496)’nin araştırmasında Şanlıurfa ve Kilis’te yaşayan göçmen katılımcılar, bazen sağlık çalışanlarına kendilerini ifade etmekte zorlandıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, bazen hekimlerin ve sağlık çalışanlarının kendilerine söylediklerini anlamakta güçlük çektiklerini belirtmişlerdir. Göçmenler dil farklılığı konusunda yaşadıkları sorunları aşmak amacıyla kendi ülkelerinden gelmiş sağlık çalışanlarının görev yapmalarını istemektedirler. Çalışan’ın yaptığı saha çalışmasında ortaya çıktığı üzere göçmenler, özellikle de kadınlar, sistem içerisinde kendi kültürlerini ve dillerini bilen çalışanları tercih etmektedirler. Bir Suriyeli göçmen bu sorunu, gerekçelerini ve talebini şu şekilde ifade etmektedir: “Gaziantep’te bildiğiniz gibi çok sayıda Suriyeli var ama hastanelerde çok az tercüman var. Muayene odasında doktor dışında bir tercümanın bulunması da etik açıdan sorun yaratabilmektedir. Doktorla doğrudan iletişim halinde olmak isteyen hastalar, özellikle de kadın hastalar, tercümanların varlığından oldukça rahatsız oluyor. Suriyeliler üçüncü bir kişiye ihtiyaç duymadan Suriyeli doktorlar tarafından muayene edilmek istiyor. Suriyelilerden ciddi bir talep olduğu için özel hastaneler de Suriyeli doktor çalıştırıyor. Bu şekilde iş buldum. Elbette belgelerimin doğruluğunu kontrol ettiler ama akreditasyon vermemi istemediler” (Çalışan, 2022, s. 60).

Şanlıurfa ve Kilis’te yaşayan mülteciler en çok kendilerini muayene eden doktorların kendilerine yeterince zaman ayırmadığını düşündüklerini belirtmişlerdir. Onlara göre doktorlar ve diğer sağlık çalışanları, göçmen/mülteci oldukları için kendilerine yeterli bakımı sağlamamıştır. Bu durum, Suriyeli bir göçmenin ifadeleri ile somutlaşmaktadır: “Ne zaman hastaneye gitsem oradaki Türklerden nefret ediyorum. Mesela doktor kuyruğundasınız. Suriyeli olduğunuzu anlayınca ya kuyruktan çıkın ya da kuyruğun sonuna gidin diyorlar. Onlar (sağlık çalışanları) sorularımıza yeterince cevap vermiyorlar. Onlar (sağlık hizmeti sağlayıcıları) ihtiyaçlarımızı dikkate almıyorlar. Kullanmak için su vermektense çekindiler” (Zambak, 2021, s. 80).

Göçmenlerin sağlık sistemindeki durumuna ilişkin önemli bir husus da kendi mesleklerini icra etme isteklilikleri ve bunun önündeki beşerî ve sistemsel engeller olarak görülebilir. Daha önce sağlık alanında çalışan göçmenlerin yaşadıkları önemli bir örnek sunmaktadır. Örneğin Suriyeli göçmenler, Suriye’de iken icra ettikleri cerrahlık, hekimlik, hemşirelik gibi görevlerini Türkiye’de de yapmak istediklerini ancak kimlik farklılıklarına dayalı beşerî unsurlar ve bürokratik ve sistemsel gereklilikler nedeniyle bunu yapamadıklarını ifade etmektedirler. Suriye’de cerrah olduğunu belirten bir Suriyeli göçmen şunları demektedir: “Gençlik yıllarımı başarılı bir genel cerrah olmak için geçirdim. Burada Tıpta Uzmanlık Sınavına girmem gerekiyor. Bu sınavda başarılı olabilmem için mesleki dili Türkçe öğrenmem gerekiyor. Bunlar kolay yapılacak işler değil. Kardeşim bu sına-

va yedi kez girdi. Son denemesinde nihayet gerekli puanı almayı başardı. Ama o benden çok daha genç. (...) Annemle babama bakmam gerekiyor; çok yaşlılar. İşten sonra dil kursuna gitsem onlarla ilgilenemem, yemek yapamam, başka şeyler yapamam yani. Bunu yapmak için zamanım yok (dili öğrenmek)” (Çalışan, 2022, s. 56). Özellikle Suriye’den gelen göçmenlere göre etnik kimlik iş bulmalarında önemli bir etkidir. İncelenen yayınlarda yapılan saha çalışmalarında Türkiye’nin farklı bölgelerinde Arap ya da Kürt oldukları için kendi meslek alanlarında iş bulamadıklarını iddia eden göçmenlere sıklıkla rastlanmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye’de göçmenlere sunulan sağlık hizmetleri, kanunlar, yönetmelikler, AFAD Genelgesi, Göçmen Sağlığı Merkezleri/Birimleri Yönergesi ve Türkiye’de Geçici Koruma Altında Bulunan Kişilere Sunulan Sağlık Hizmetleri Genelgesi gibi genelgeler ile güvence altına alınmıştır. Sağlık Bakanlığı ve AFAD arasında imzalanan protokol ile göçmenler, kamplarda ‘geçici sağlık tesisi’ olarak adlandırılan merkezlerde tercüman ve kadrolu sağlık personeli desteği ile 7/24 sağlık hizmetlerine erişebilmektedirler. Kamplarda kalan göçmenlerin sağlık, ilaç ve tıbbi malzeme giderleri AFAD tarafından karşılanmaktadır. Geçici koruma altındaki mülteciler, SIHHAT projesi kapsamında kurulan aile sağlığı merkezleri ve göçmen sağlığı merkezlerinde sağlık hizmeti almaktadırlar. Bu merkezlerde aşılama, tarama ve psiko-sosyal destek gibi sağlık hizmetlerinden ücretsiz olarak faydalanabilmektedirler. Masraf çıkaran sağlık hizmeti aldıklarında ve tedavi durumlarında ise ilgili mevzuata göre geçici koruma kimliği altındaki göçmenlerin faturaları Valilik adına düzenlenir ve uygun görülen fatura Valilik tarafından ödenebilir (Tengilimoğlu vd., 2021, s. 497).

Sağlık hizmetlerine ilişkin bir diğer önemli sorun ise Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki hareketliliğidir. Toplum sağlığı merkezleri, Suriyeli mültecilerin sıklıkla bir ilden diğerine taşınması nedeniyle hamile kadınları, bebekleri ve kronik hastalığı olan hastaları sağlıklı bir şekilde takip etmekte zorluk yaşamaktadır (Tekin-Babuç, 2022, s. 1439). Yapılan düzenlemelere rağmen Suriyeliler için sağlık hizmetlerine erişimin önündeki engeller devam etmektedir ve diğer göçmenler ve mülteciler için ise bu engeller nadiren araştırılmaktadır (Spahl ve Österle, 2019, s. 3).

Suriyeli mültecilerin sağlık güvenliği üzerindeki bir diğer etki de Türk sağlık sistemine getirdikleri mali yüküdür. Türk Sağlık Sistemi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’ndan gelen sosyal devlet ilkesine dayanmaktadır. Türkiye’de devlet her çalışana zorunlu sağlık sigortası sağlamaktadır. Türkiye’de çalışan işçiler maaşlarının bir kısmını Türkiye Cumhuriyeti’ne prim olarak ödemekte ve sağlık hizmetlerinden ücretsiz ya da çok düşük ücretlerle yararlanmaktadır. Türkiye’de geçici koruma altında bulunan Suriyeli göçmenler de ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanmaktadır. Suriyeli mültecilerin sağlık sistemine yükledikleri maliyet, aslında çalışanların Türk vatandaşlarının sağlık hizmetleri için ödedikleri primlerden oluşan bir fon tarafından karşılanmaktadır. Özcan Demir, Bahar Görgün ve Ayşe Oktay (2017) bu maliyeti bulmaya yönelik etkili ve açıklayıcı bir çalışmayı Elazığ ilinde oluşturdıkları bir örneklem üzerinde gerçekleştirmişlerdir. Buna göre “2016 yılı verilerine göre Elazığ ilinin nüfusu 578.789 olup, Elazığ ilindeki sigortalı sayısı 58.757’dir. SGK sağlık giderleri toplamı 29.597.092 TL’dir. Bu veriler kullanılarak sigortalı başına düşen sağlık gideri kişi başına 639,9 TL’dir. Elazığ iline göç eden kişilerin neden olduğu kişi başı sağlık giderleri toplandığında durum daha net ortaya çıkmaktadır. Elazığ ilinde göç eden kişi sayısı 6310’dur. Elazığ ilinde 2016 yılında göç edenlerin sağlık harcaması 2.190.567’dir. Sonuç olarak göçmen başına düşen sağlık harcaması 347,1 TL’dir. Elazığ’da bir sigortalının bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısı 4,6 ise $4,6 \times 58.757 = 270.282$ SGK hizmetlerinden yararlanan toplam kişi sayısıdır. Sağlık için harcanan tutarı SGK hizmetlerinden yararlanan çalışan sayısına böldüğümüzde SGK için kişi başına 140,1 TL maliyet elde ederiz. Elazığ ilinde göçmen başına düşen sağlık harcaması 347,1 TL iken vatandaş başına düşen sağlık harcaması 140,1 TL’dir. Göçmen başına sağlık harcaması, normal SGK hizmetlerinden yararlanan çalışan kişi sayısının yaklaşık 2,47 katıdır” (Demir, Görgün ve Oktay, 2017, s. 1890). Bu noktada dikkat verilmesi gereken husus, Elazığ’ın göçmen sayısı bakımından yoğun bir nüfusa sahip bir il olmadığıdır.

Buna rağmen bu ilde çıkan maliyet, Hatay, Gaziantep ve Urfa gibi göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı iller göz önünde bulundurulduğunda göçmenlerin sigorta harcamaları, sağlık sistemi ve hastalar üzerindeki etkilerini daha iyi analiz etmemize fırsat vermektedir.

Türkiye'nin katkı payına dayalı sağlık kapsamı, sağlık hizmetlerine erişim konusunda Türk vatandaşları ile Suriyeli göçmenler arasında farklı muameleye yol açmaktadır. Bunun bir sonucu olarak iki grup arasında farklı sorunlar ortaya çıkmaktadır: 1) sağlık sigortası olan Türk vatandaşları devlet hastanelerinde poliklinik hizmetlerine erişmek için katkı payı ödemek zorundayken Suriyeliler ödememektedir; (2) genel sağlık sigortası geçici koruma altındaki Suriyelileri otomatik olarak kapsarken, resmi olarak çalışmayan veya muafiyet için gelir eşiğini karşılamayan Türk vatandaşları kendi primlerini ödemek zorundadır. Hem (1) hem de (2) nedeniyle, primler ve katkı payları Türk vatandaşları için bir sorun teşkil ederken- en azından resmi olarak- geçici koruma altındaki Suriyeliler için bir sorun teşkil etmemektedir. Dolayısıyla sağlık hizmetlerine erişimdeki farklılık, Türk vatandaşları arasında hoşnutsuzluğu tetiklemekte ve Suriyelilere karşı çizdikleri sosyal sınırların temelini oluşturmaktadır.

Selin Siviş, bu farklılıktan kaynaklı olarak Türk vatandaşlarının meseleye bir hak etme ya da etmeme meselesi olarak baktığını belirtmektedir. Buna göre ev sahibi olarak Türk vatandaşları ulusal refaha kimin daha fazla katkıda bulunduğuna ve kimin daha fazla faydayı hak ettiğine ilişkin bir algıya sahip olmaktadır. Örneğin Keçecioğlu'nun yaptığı saha çalışması, Türk vatandaşlarının bu konudaki düşüncelerini ortaya çıkarmaktadır: "Suriyeliler, Türk vatandaşlarının sahip olmadığı özgürlük ve ayrıcalıklara sahipler. Ben dükkanım için düzenli olarak çeşitli vergiler ödüyorum. Ancak Suriyeliler iş kurarken vergi ödemiyorlar. Onlar ilaçlarda indirimli fiyatlardan yararlanırken ben aynı ayrıcalıktan yararlanmak için sosyal güvenlik primi ödemek zorunda kalıyorum. Bir Suriyeli trafik kurallarını ihlal ettiğinde ona trafik cezası kesilmiyor ama bana kesiliyor" (Keçecioğlu, 2020, s. 69). Siviş (2022, s. 4038) bunu üç farklı söylemde incelemektedir: değersizlik, ayrıcalıklı muameleye karşı çekinceler ve evrenselcilik. Değersizlik söylemi, vatandaşlık temelinde içeriden biri olmaya ve içeriden biri olarak ulusal refaha ne ölçüde katkıda bulunduğuna atıfta bulunmaktadır. Bu bakış açısına göre Suriyeliler daha az hak eden tarafa yerleştirilmektedir. Örneğin yine Keçecioğlu'nun saha çalışmasında görüştüğü bir Türk vatandaşı, "şöyle bir algı var, Suriyeliler çocuk sahibi oldukları için maddi teşvik alıyorlar, sağlık hizmetlerine ücretsiz erişebiliyorlar ama Türk vatandaşları bu ayrıcalıklardan faydalanamıyor. Örneğin bir tarafta emeklilik yaşı geciktirilen mağdurlar var, diğer tarafta söylentilere göre devlet Suriyeliler için 40 milyar dolar harcıyor. Bütün bunlar yerel halkın Suriyelilere bakışını olumsuz etkiliyor" demektedir (Keçecioğlu, 2020, s. 69). Ayrıcalıklı muameleye karşı çekinceler, sağlık hizmetlerinde Türk vatandaşlarına öncelik verilip verilmemesi değil, Suriyelileri Türk vatandaşlarına göre ayrıcalıklı kılan farklı muameleye itirazdan müteşekkildir. Evrensellik ise temel bir insan hakkı olan sağlık hizmetlerine erişimin herkes için eşit hale getirilmesi meselesidir. Bu farklı algıların sebebi ise Suriyelileri yabancı veya daha az değerli olarak görenlerin aynı zamanda Suriyelilerin sağlık hizmetlerine ayrıcalıklı erişiminden daha fazla rahatsız olan kişiler olmalarıdır.

Siviş'in görüşme yaptığı bazı Türk vatandaşları, devletin meşru sahipleri oldukları için Türk vatandaşlarına öncelik verilmesi gerektiğini iddia etmişlerdir. Bu bağlamda «bizden misiniz?» sorusu, temel hak etme kriteri olarak ortaya çıkmaktadır. Siviş (2023, s. 4039) bu tepkiyi kimlik ve karşılıklık çerçevesinde değerlendirmektedir. Bunlardan ilki, kişinin kendi grubuna ait olanları daha fazla hak sahibi olarak gördüğüne işaret ederken, ikincisi topluma daha yüksek katkılarda bulunduğu algılanan ya da şu anda veya gelecekte bunu yapacak olanların sosyal refahı daha fazla hak ettiği düşüncesini ima etmektedir. Bu nedenle bazı Türk vatandaşlarına göre Suriyeliler, Türk toplumuna ait olmayan ve dolayısıyla sosyal yardımları daha az hak eden kişiler olarak görülmektedir.

Spahl ve Österle'nin araştırması, Siviş'in araştırmasına ek olarak göçmenlik algısının inşasını da göstermektedir. Söz konusu yazarların çalışmasından edinilen bilgiye göre genel olarak sağlık

hizmetlerine erişimdeki sorunlardan bahsederken mülakat yapılan Türk vatandaşları çoğunlukla Suriyeliler üzerinden konuşmaktadırlar. Buna göre görüşülen kişiler, Suriyeli olmayan göçmenleri tanıttıklarında bunu genellikle Suriyeli göçmenlere atıfta bulunarak veya onlarla bir karşıtlık oluşturarak gerçekleştirmektedirler (Spahl ve Österle, 2019, s. 7). Suriyelilerin sağlık hizmetlerine erişimi sıklıkla Türk hastalarınınkiyle karşılaştırılmakta diğer taraftan tabakalı bir göçmenlik algısı inşa edilerek diğer göçmenler kadınlar, çocuklar, Afganlar ve Irak Türkmenleri olarak farklı gruplara ayrılmaktadır. Türk soylular, kültürel ve etnik yakınlıkları vurgulanarak diğerlerinden ayrı tutulmaktadır.

4.3. YABANCILARA VATANDAŞLIK VE SAĞLIK SİSTEMİ

Sonuç itibarıyla ortaya çıkan mevcut durum ve veriler, göçmenlerin, özellikle de Suriyelilerin, büyük bir kısmının Türkiye’de kalmaya devam edeceğini işaret etmektedir. Peki, sağlık sistemi üzerinde oluşan yük ve Türk vatandaşlarının tepkileri Türkiye’deki göçmenlerin vatandaşlık kazanması durumunda ne yöne evrilebilir? Yapılan incelemelerde ve bu alandaki literatürün oluşmasına katkıda bulunan araştırmacıların yaptıkları saha çalışmalarındaki görüşmelerde sıklıkla vurgulanan hususlar, göçmenlerin ülkenin ekonomisine herhangi bir katkıları olmadığı halde Türk vatandaşlarından daha çok fayda sağladıkları, bunu büyük oranda daha az para karşılığında ya da ücretsiz olarak elde ettikleri ve bunun sonucunda da kendilerini “ikinci sınıf” olarak gören Türk vatandaşları arasında göçmenlere karşı tepkisel bir durumun ortaya çıktığıdır. Diğer yandan göçmenler de Türk vatandaşları ve çalışanlar ile kendileri arasındaki dil bariyerinden ve kimliklerinden dolayı maruz kaldıkları ayrımcılık ve yer yer düşmanlıktan şikayetçi olmaktadır.

Aslına bakıldığında iki tarafın da şikayetlerinin ortak paydasının anayasal olarak eşit olmama ya da eşit olduğunun bilincinde olmama, bunun farkına varamama durumundan kaynaklı olduğu görülmektedir. Göçmenlerin de Türk vatandaşı yapılmaları, Türk vatandaşlarının göçmenlerin vatandaş olmamaları hasebiyle elde ettiklerini düşündükleri “ayrıcalıkları” eşitleme potansiyeline sahiptir. Diğer taraftan vatandaşlığı kazanmalarının ardından göçmenlerin tabi olacakları vergi rejimi, yine Türk vatandaşlarının verilen katkıya göre hizmet alma yönündeki eleştirilerini hafifletebilecektir. Bunların ortak paydası ise Türk vatandaşları arasında göçmenlere karşı ortaya çıkan yabancı düşmanlığını azaltacak olmasıdır. Ancak göçmenlere vatandaşlık verilmesi, sağlık sistemi üzerindeki yükü arttıracak gibi farklı sorunlara da gebe olma potansiyeline sahiptir. İlk olarak sağlık hizmetlerinden faydalanmaya talip vatandaş sayısı artacak ve bu da beraberinde personel, ekipman ve lojistik destek gibi farklı alanlarda eksikliği beraberinde getirecektir. İkinci olarak Türk vatandaşı yapılan göçmenlerin yaşadıkları dil sorunu, vatandaş olmalarıyla çözülecek gibi durmamaktadır. Göçmenler vatandaş olduktan sonra dahi, en azından orta vadede tahmin edilebilecek bir sürede, kendilerini anlayan ve kendi kültürlerini bilen sağlık çalışanı taleplerine devam edeceklerdir. Bu sorunu aşmak için iki çözüm görünmekle birlikte bunlardan kaynaklı olarak farklı sorunlar da doğabilecektir. Bu dil bariyerini aşmanın en makul çözümü, göçmenlere Türkçeyi öğretmektir. Bunun bir mali külfeti olacağı muhakkaktır. Diğer bir yöntem ise belirli bir süreliğine hem Türkçeyi hem de göçmenlerin dillerini bilen sağlık çalışanlarının istihdam edilmesidir. Ancak bu durum, geçici olmakla birlikte makul bir süreyi aşması halinde, göçmenlerin Türk vatandaşları olarak Türkiye’ye ve Türklüğe entegrasyonlarını erteleyebilecektir. Bunun sonucunda kendi dilini kullanmaya devam etmesi sebebiyle göçmen kendi kimliğini hatırlamaya ve sürdürmeye devam edebilecektir. Böylelikle anayasal olarak Türklüğün bir tanımlayıcı olarak merkezini oluşturduğu ulus kimliği zarar görebilecektir.

5. GÜVENLİK KAYGILARI VE YABANCI DÜŞMANLIĞI

Toplumun aşına olmadığı kimliklerden olan gruplarla yaşadığı karşılaşmalar ve bu topluluklardan kaynaklı veya kaynaklı olduğu düşünülen güvenlik problemleri yerleşik olan toplumda çeşitli etkiler ortaya çıkarabilir. Düzensiz ve kitlesel göçün ortaya çıkardığı düşünülen ve dünyanın farklı yerlerinde de karşılaşılan vatandaşların günlük hayatlarındaki güvenlik problemleri çeşitli toplumsal tepkiler üretebilir. “Yerli” olan ve “yabancı” olan gruplar arasında şiddete dönebilen çatışma halleri, göçmenlerin misafir eden ülkenin ortalamasının üzerinde asayiş sorunları çıkardığına olan inanç, başarısız ya da yetersiz entegrasyon dinamikleri neticesinde göçmenler arasında kriminal örgütlenmelerin yükselişi gibi durumlar karşılaşılabilecek hususlardır. Aşağıda belirtilen başlıklar üzerinden sahada olan veya öyle algılanan güvenlik endişelerine yol açan konular var olan literatür çerçevesinde incelenecektir.

5.1. GÖÇÜN DEVLET VE GÜVENLİK İLE İLİŞKİSİNİN ARTIŞI

Soğuk Savaş’ın ardından Sovyetler Birliği’nin de çöküşü ile birlikte uluslararası göç alanında daha öncekilerden farklı bir karaktere sahip yeni bir eğilim ortaya çıkmıştır. Küreselleşme, mikro etnik savaşlar ve farklı düzey ve alanlardaki çatışmalar sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik faaliyetlerdeki değişimler dünyada yeni bir hareketliliğe yol açmıştır. Geleneksel olarak göç alan ülkeler olarak bilinen bazı ülkeler, göç veren ülkeler haline gelmiştir. Örneğin Türkiye, Soğuk Savaş döneminde daha çok göç veren bir ülke profili ile ortaya çıkarken Soğuk Savaş sonrası dönemde hem varış hem de geçiş ülkesi haline gelmiştir. Türkiye’nin ülke profilinin bu şekilde değişmesini İçduygu ve Toktaş (2002, s. 25), üç bağlamda tartışmaktadır: “İlk olarak Orta Doğu komşu ülkelerinde yaşanan siyasi karışıklıklar ve çatışmalar daha iyi ve güvenli bir yaşam aramak için insanları yerlerinden etmektedir. İkinci olarak Doğu ile Batı, Güney ile Kuzeyin kesişme noktasında yer alan Türkiye’nin coğrafi konumu, Batı ve Doğu Avrupa ülkelerine ulaşmak isteyen insanlar için çekici bir geçiş bölgesi niteliği taşımaktadır. Üçüncü olarak da düzensiz göç ile mücadele ve kontrolde, Batılı ülkeler tarafından uygulanan artan derecede katı, giriş politikaları ve sınır kontrolleri Avrupa’ya olan göçü Türkiye gibi kenar ülkelere itmiştir”.

21. yüzyılda, göçler arttıkça ve tüm dünyayı etkileyen yeni biçimler aldıkça uluslararası göçün önemi daha da artmıştır. Göçün bir güvenlik meselesi olarak ortaya çıkışı, tarihsel ve teorik bir çerçevede göçü güvenlikle ilişkilendiren bir siyasetin de var olmasını kolaylaştırmıştır. Göç ve güvenlik birbirleri ile ilişkili iki kavramdır. Göç eden sayısının ve görünürlüğünün artması, giderek daha fazla güvenlikle ilişkilendirilmesine yol açmıştır. 1990’larda giderek artan sayıda göç alan devletler, kendilerini göç tehditleriyle çevrili olarak görmeye başlamışlardır. Devletlerarası ilişkilerde ve politika belirlenmesinde uluslararası göç rejimi ile göçmenlerin kabulü ve yeniden yerleştirilmesi konuları yerel toplumu ve göçmenlerin kendilerini en fazla etkileyecek faktörler olarak birer baskı unsuru halini almıştır. Amerika Birleşik Devletleri’ne karşı gerçekleştirilen 11 Eylül 2001 tarihindeki saldırılar, 21. yüzyılın başında göç alan ülkeler açısından göç ve güvenlik arasındaki ilişkiyi iyice güçlendirmiştir. Her ne kadar uluslararası göçün güvenlikle bağlantısı 2001 yılından önceye dayansa da 11 Eylül, devletler için göçle ilgili güvenlik risklerinin yeniden değerlendirilmesini beraberinde getirmiştir. Batı Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri, 11 Eylül saldırılarının ardından sadece dış kontrolleri değil, vatandaşı olmayanlara yönelik iç kontrolleri de daha sıkı hale getirmişlerdir. Göçün güvenlikle ilişkilendirilmesinde devlet ve toplumsal aktörlerin rolüne odaklanan ve sadece devletlerin değil bireylerin de güvenliğini vurgulayan eleştirel güvenlik yaklaşımları, göçün daha kapsamlı bir açıklanmasını sunmaktadır. Nesnelci güvenlik yaklaşımları ise göçü gerçek bir tehdit ve devlet güvenliği ve ulusal çıkarlarla ilişkili olarak ele almaktadır.

Göç, devletlerin egemenlik hakkını kullanmasına engel olabilmektedir. BM Antlaşması’nın 2.

Madde 1.Bendi'nde "her devletin eşit egemenliğe sahip olduğu" belirtilmektedir. Her devlet, bağımsızlık hakkına sahiptir ve bu nedenle kendi hükümet biçimini seçmek de dahil olmak üzere tüm yasal yetkilerini başka bir devletin müdahalesi olmaksızın özgürce kullanma hakkına sahiptir. Bu bağlamda devletler, insanların girişini kontrol etmek istemekte ve bunu yapamamalarını egemenliklerine bir tehdit olarak görmektedirler (Weiner, 1992, s. 97). Artan göç sayısı, özellikle kitlesel göç veya akın, devletler için bir sorundur. Weiner'in (1992, s.93) belirttiği gibi, göç etmek isteyen insanların sayısı göç alan devletlerin karşılama kapasitesinden daha fazladır ve bu durum ekonomik, kültürel ve siyasi çatışmalara neden olmaktadır. Devletler, göçmenlerin sayısı az ise onları kabul etme eğilimindedir. Aksi takdirde, göç bir akın şeklinde gerçekleşiyorsa, devletler göçmenlere ev sahipliği yapma ve geçici olarak kalmalarını sağlama konusunda isteksiz davranma eğilimindedir (Weiner, 1992, s. 104). Bunun temel nedeni, büyük ölçekli göçlerin kaynak ülkede yaşanan ciddi olayların ardından gerçekleşmesi ve bu tür göçlerin yaşanan karışıklıkları ev sahibi ülkeye taşıma potansiyeline sahip olmasıdır (Bali, 2008, s. 474). Göçmenlerin geçmişi de bir başka olası kültürel veya sosyal tehdit algısına neden olabilmektedir. Ancak kültürel yakınlık göçmenleri hoş karşılamamanın bir nedeni olabilmektedir (Weiner, 1992, s. 105). Göçmenler ev sahibi ülkeye alışmakta isteksiz davranırlarsa, ev sahibi ülkenin kültürüne ve sosyal yaşamına bir tehdit olarak algılanabilirler. Dahası, göçmenler aynı etnik, dini ya da dilsel geçmişe sahipse, göç ev sahibi ülkede değişim için itici güç olabilir (Bali, 2008, s. 479). Ayrıca, düzensiz göçün bir güvenlik tehdidi olarak algılanmasının temelinde terörizm, organize suç ve sağlık tehditleriyle gerçek veya hayali bağlantılar yatmaktadır (Wohlfeld, 2014, s.68).

Göç devletlerarası bir tehdit de olabilir. Weiner (1992, ss. 100-101), devletlerin göçü diğer devletler üzerinde baskı oluşturarak siyasi hedeflerine ulaşmak için kullanabileceğini iddia etmektedir. Göçmenler, kendi ülkelerinin ya da ev sahibi ülkenin rejimine karşı olduklarında da tehdit olarak görülebilirler. Menşe devletler göçmenleri kabul etmeyi devletlerarası ilişkilerine müdahale olarak görebilir. Kabul eden devletler göçmenleri kendi ülkelerine karşı destekleyebilirler (Weiner, 1992, ss. 105-107). Örneğin Türkiye, 1992 yılında Iraklı mültecilere kapısını açtığında Saddam rejiminin içişlerine müdahale olarak algıladığı ve buna karşılık olarak Irak'taki Türkmenlere baskı uyguladığı bir devletlerarası çatışmayla karşı karşıya kalmıştır (İhlamur-Öner, 2013, ss. 195-200).

Günümüzün en önemli konularından biri olan göç göçün devlet ve güvenlik ile kesişim noktalarından biri de kuşkusuz insan istihbaratı (HUMINT) üzerinde oluşan etkilerdir. HUMINT, toplayıcısı ve kaynağı insan olan istihbarat faaliyeti olarak tanımlanmakla birlikte HUMINT birimleri çeşitli yöntemler kullanarak hedef insanların motivasyonlarını öğrenmeye ve onları kaynak olarak kullanmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda göçmenler HUMINT birimleri için fırsat ve tehdit kaynağı olarak görülebilecektir (Kılıç, 2018). Göç hareketleri kapsamında uluslararası sınırları geçerek başka bir ülkeye ulaşan insanlar, o ülkenin bilimsel gelişimine ve kültürel yapısına etki edebilir ve HUMINT birimleri bu insanların kaydettiği bilimsel gelişmelerin kapsamını genişletecek yeniliklere sahip olma kabiliyetine sahiptir. Bu bağlamda göç kapsamında mobilize olan kişiler tehditlere neden olabilmekte, gıdaya ulaşımında zorluklar, fakirlik gibi nedenlerle organize suç örgütlerine katılabilmekte ya da akrabaları ya da yakın tanıdıkları ile birlikte suç örgütü kurabilmektedirler. HUMINT bu çerçevede göç konusunu ve göçmen meselesini bir güvenlik unsuru halinde ele alarak incelemektedir.

Düzensiz göçün yarattığı farklı güvenlik alanları ve eğilimlerden biri de kadın güvenliği konusudur. Türkiye'ye yönelik kadın göçü, 1990'larda bavul ticareti ile başlamış, ardından seks ve eğlence sektörlerinde öne çıkmaya başlamıştır (Bakar, 2010, s. 60). Kadınlar çoğunlukla göçmen nüfusun önemli bir bölümünü oluşturduğundan yolculukları sırasında sömürüye, insan ticaretine ve çeşitli şiddet biçimlerine karşı özellikle savunmasızdırlar. Kadınların zorla çalıştırılması, cinsel sömürü veya ev hizmetçiliği gibi konularla karakterize edilen bavul ticareti, güvensiz göç yollarının gölgesinde gelişmektedir. Bu yasadışı ticaretle mücadele çabaları, güvenli göç yolları, adli yardıma erişim

ve toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar da dahil olmak üzere kapsamlı destek mekanizmaları yoluyla kadınların korunmasına öncelik vermektedir. Kadınların hakları konusunda bilgi sahibi olmasını sağlamak ve onlara istismarı bildirme yolları öğretmek, bavul ticaretinin ortadan kaldırılması ve cinsiyete bakılmaksızın tüm göçmenlerin güvenliğinin ve onurunun sağlanması açısından çok önemli adımlar olarak öne çıkmaktadır.

5.2. GÖÇMENLER VE GÜVENLİK

Göçün güvenlikle ilişkisi Türkiye bağlamında çok sayıda çalışmada ele alınmıştır (Akdaş, 2017; Şen, 2017; Hastunç, 2018; Kayaalp, 2018). Bu bağlamda Türkiye’de göçün güvenlikle ilişkisini iç göçler ve dış göçler bağlamında tartışmak mümkündür. İç göçlerin güvenlikle ilişkileri söz konusu olduğunda ortaya konulan sorunlar sıklıkla kentleşememe, gettolaşma, terörizm gibi sorunlar olduğu göze çarpmaktadır. Gürsoy (2013), göçlerin bir sonucu olarak “ayrı kültürlerden gelen insanların aynı kentsel alanı paylaşmaya” başladıklarını, “birbirinden çok farklı değer sistemlerine sahip bu kültürlerin karşı karşıya geldiklerini ve kültür çatışmalarına” aracılık ettiklerini belirtmektedir. Yerliler ya da yerleşik nüfus, kültürlerini ve geçmiş bagajlarını da beraberlerinde getiren göçmenlere karşı “öteki” ve “biz” dikotomisi çerçevesinde bir dışlama refleksi geliştirmekte ve “göç edenlerin yeni ortama uyum sağlamak ve kentle ve yerli nüfus ile bütünleşme” yaşadıkları zorlukların da etkisiyle onları dışlamaktadırlar. Gürsoy (2013)’a göre kente özgü mekânsal alan ve hızlı kentleşme sonucu insanların atomize olarak yalnızlaşmaları, suç unsurlarının rahatlıkla yayılabilmesine olanak sağlamak ve insanları toplumun genel kurallarına uymaya zorlayıcı bir toplumsal zor unsurunun olmaması nedeniyle suçluluk rahatlıkla filizlenebilmektedir. Mehmet Özdemir (2013) ise kontrolsüz göç sonucunda çarpık kentleşme ve sosyal yapının bozulması sorunlarına dikkat çekmektedir. Ona göre bu faktörler suçun toplumsal yayılımını tetiklerken bir güvenlik sorunu da ortaya çıkarmaktadır. Zira “toplumsal suçlar, bireysel yasa dışı davranışlar, kalabalıkta kaybolma, takipten kurtulma, önleyici kolluk hizmetlerinin etkinliğinin zayıflaması, karmaşık kent çevresi ile bütünleşmede başarısızlık, toplumsal beklentilerin gerçikleşmemesinden doğan düş kırıklıkları; kentin, tüketici ve yabancılaştırıcı etkileri altında toplumdan kopmanın ve dışlanmanın ifadesi “suçluluk” olarak karşımıza çıkmaktadır” (Özdemir, 2013). Cansever (2012), bu bağlamda gettolaşmaya ve bunun neticesinde yükselen çeteleşme ve teröre işaret etmektedir. Ona göre göç Türkiye’de 1950’li yıllarda kentleşmeyi başlatan faktör olmuştur. 1980’li yıllardan sonra terör nedeniyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan Türkiye’nin batısına doğru gerçekleşen göç hareketleri, ani ve hazırlıksız yapılan göçlerdir ve düzensiz ve plansız kentleşmeye neden olmuştur. “Göçler sonucunda şehirlerde oluşan göçmen grupları ise terör örgütleri tarafından istismar edilerek fiziksel, ekonomik, psikolojik ve sosyokültürel yetersizlikler nedeniyle sosyo-psikolojik bir zemin haline gelmiştir” (Cansever, 2012). Benzer sosyo-kültürel geçmişe sahip göçmenlerin bir araya gelmesi, tek tip ve dışa kapalı gettoların oluşmasına neden olurken suç örgütleri, çeteler ve terör örgütleri buralarda aktif olarak hareket imkânı bulmuşlardır. Cansever bu iddialarını Antalya’da yaptığı saha çalışmasına ve 2000’li yılların başından itibaren artmış terör ve suç örgütü örgütlenmelerine dayanarak temellendirmektedir. Benzer bir iddiayı, Mersin’de yaptığı saha çalışması ile suç, göç ve güvenlik arasında bir korelasyon olduğunu iddia eden Cengiz Demir’de de bulmak mümkündür. Demir (2010)’e göre göç eden insanlar büyük şehirlere geldiklerinde orada daha önceden yerleşmiş olan akrabalarını veya hemşerilerini bulmak istemekte ve onların yanlarını yerleşmeye çalışmaktadırlar. Bu perspektiften hareketle kentleşememe, gecekondulaşma ve gettolaşma ortaya çıkmaktadır.

Dış göçler söz konusu olduğunda ise konunun biraz daha etnik, milli ya da ırkçı bir veçhe büründüğü ve sosyal çatışmacı bir hal alarak güvenlik meselesi haline geldiği görülmektedir. Bu çerçevede ekonomik temelli göç ve güvenlik ilişkisinin zaman zaman yabancı karşıtlığı ve zenofobiye döndüğü de tespit edilmektedir. Kitlesele ve düzensiz dış göçün üzerinde en çok durulan sosyal etkilerinin

başında yabancı karşıtlığının yükselişi gelmektedir. “Yabancı” olanla sosyal karşılaşma noktaları, biçimleri ve sıklığı gibi dışsal faktörler bu karşılaşmaların “yerli” olan üzerinde yaratacağı etkiyi de belirler. Yerli olanın dünya görüşü ve toplumsal düşünsel yapılar da içsel faktörler olarak bu etkiler üzerinde belirleyici olacaktır. Bu noktada yabancı karşıtlığının sosyal hayata ve “yerli” olanın düşünce dünyasına çeşitli yansıma biçimleri olacaktır. Bu etkiler karşımıza, yabancının dışlanması, yerli kimlikte katılma, fikirlerde radikalleşme, dış dünyanın ve diğer devlet ve ulusların negatif algılanmasının perçinlenmesi şeklinde ortaya çıkabilir. Göçmenlerin çeşitli gerekçelerle dışlanması radikalleşmeyi getirme potansiyeli taşımaktadır. Göçmen radikalleşmesi yerli halktaki radikalleşmeyi daha da tetikleyecek, bu da çeşitli sosyal komplikasyonlara yol açabilecektir. Bu noktada Türkiye’de göçlerden kaynaklı olarak yabancı düşmanlığına sebep olan göç, mekân ve yabancı düşmanlığı konusunun Suriyeliler başta olmak üzere dış göçlerden çok daha öncesine dayandığını gösteren çalışmaların var olduğu da belirtilmelidir. Bu çalışmalarda ağırlıklı olarak işlenen konu bir yerleşim yerine sonradan yerleşen ve çoğunlukla farklı etnik kökene sahip Türk vatandaşlarının gittikleri yerlerde yerli nüfus arasında iş kaybetme, ekonomik dönüşüm ve kültürel değişim korkusuna yol açtığı ve bu nedenle de ötekileştirmeye meyilli olunduğudur (Ünlütürk-Ulutaş ve Kamber, 2017).

5.3. YABANCI DÜŞMANLIĞI: AFRIKALILAR, AFGANLAR VE SURİYELİLER

Yukarıda ele alınan göç ve güvenlik ilişkisi bölümü bağlamında bu kısım, güvenlik konularını ele alırken bu konu ile birebir örtüşen yabancı düşmanlığı konusunu da örnekleri ile tartışacaktır. Zira Mart 2022’de başlayan ve sosyal medyada hızla yayılan Afgan ve Suriyeli göçmenlerin karışıkları suç ve taciz olayları, Türk halkının zihnindeki sığınmacı ve göçmen imajını olumsuz yönde etkilemektedir (Kırkpınar, 2022, s. 52). Bu bağlamda öne çıkan sabiteler, iş kaybetme kaygısı, artan gıda fiyatları, yükselen ev kiralari ve her bir grubun savunmacı bir refleksle organize ettiği ama zamanla diğer grupları tehdit eder hale gelen sosyal örgütlenmeleridir.

İstanbul’un Kumkapı semtine göç eden Afrikalılara yönelik bir araştırma yapan Gür-Geden (2014), farklı Afrika ülkelerinden Kumkapı’ya göçen Afrikalıların bu bölgede yaşayan yerli nüfus ile ilişkilerine ve bu etkileşimden doğan sosyal çatışma ve güvenlik alanlarına odaklanmıştır. Gür-Geden, bölgede yaşayan Türk vatandaşlarının ağırlıklı olarak Doğu Anadolu’dan göç eden Kürtler olduğunu ve bunların semte gelişlerinin ardından birbirlerine finansal yardım yaptıklarını, iş bulmalarına yardımcı olduklarını ve birbirlerini kolladıklarını belirtmektedir. Her sosyal, etnik ya da kültürel grupta görülebilecek olan bu türden bir dayanışmanın kente göç eden Afrikalılar arasında da yaygınlığına dikkat çeken yazar, bu durumun iki grubu zaman zaman karşı karşıya getirdiğine de değinmektedir. Çatışmanın kaynağı olarak ise dışarıdan ve sonradan gelenlerin yerlilerin işlerini ellerinden alacağı endişesi ve göçmenlerin artması ile birlikte ortaya çıkan güvenlik endişelerini göstermektedir. Zira dayanışma adı altında ortaya çıkan gruplaşma grupların birbirlerini tehdit etmesi hasebiyle bir güvenlik sorunu da yaşatmaktadır. Diğer taraftan Brigitte Suter (2013, s. 66), İstanbul’da görüştüğü Afrikalı göçmenlerin gündelik yaşamlarında Türk toplumunun genelinden gördükleri muameleye ilişkin anlatımlarının oldukça çeşitlilik gösterdiğini ve Afrikalılara yönelik Türkler tarafından verilen tepkilerin kötü bakışlardan sözlü hakaretlere, kötü muameleden cinsel arzuya kadar farklı şekillerde kendini gösterdiğini iddia etmiştir. Türk vatandaşlarıyla temaslarına ilişkin anlatımlarının çoğunda Afrikalı göçmenler, muhataplarının ten renklerini bir sorun olarak algıladıklarını, Afrikalıların bir yandan merak edildiklerini ama diğer yandan bir tehdit olarak görüldüklerini, onların medeni olmadıklarına yönelik bir algı olduğunu ortaya koymuştur. Suter’in görüşmecilerinin çoğunluğu, bir kıta olarak Afrika’yı tek taraflı olarak savaştan zarar görmüş ve fakir olarak anmaktadır. Keskin’in yaptığı saha çalışmasında bir Afrikalı görüşmeci benzer bir soruna işaret etmektedir: “Sırf Afrikalılar hakkında pek bir şey bilmediği için ya da bazen kötü niyetle aptalca sorular soran insanlar var. Bazen bunu anlıyoruz. Türkler genellikle çok fazla soru soruyorlar. Benim ülkemde sorulması hoş olmayan

bazı sorular var. Türk insanı çok meraklı ama bazen sırf aptal olduğu için soru soran insanlar da oluyor. Bana sürekli “Türkiye cennet mi?” diye soranlar var. [Türkiye sizin için cennet mi?] Bana hakaret etmeye çalıştıklarını biliyorum. Çünkü benim Afrikalı olduğumu düşünüyorlar, Afrika hakkında bildikleri filmlerde gördükleri kadar. Tıpkı benim Ulus’a gidip Ulus’un içine, Ankara Kale’ye, o eski binalara gidip fotoğraf, video çekip ülkeme göndermem gibi. Ve burası Türkiye diyor. Bunu yaparsam herkes, herkes Türkiye köy gibi falan diyecek. İnsanların kafasında böyle bir Afrika imajı var. Afrika ile ilgili küresel ırkçılık olabilir, zaten insanların zihninde yerleşik bir Afrika imajı var, dolayısıyla Afrikalı olduğunuzu söylediğinizde. Bana Afrika’da tavuk olup olmadığını soran biriyle tanıştım” (Keskin, 2022, s. 49).

Suter, Türkiye’de Afrikalı imgesinin de aşırı cinselleşmiş olarak basmakalıp temsillerini içeren her türlü bilinçli veya bilinçsiz çağrışımı tetikliyor görüldüğünün de altını çizmektedir. Öyle ki araştırmacı, birçok Türk vatandaşı erkeğin Afrikalı erkeklerden kendilerine siyahi bir kadınla buluşma ayarlamalarının istendiğini öğrendiğini, birçok kadının da sokakta sözlü cinsel tacize maruz kaldığını yazmıştır (Suter, 2013, s. 67). Bunların dışında Türkiye’ye göç eden Afrikalılar burayı bir sığınma merkezi olarak kullanabilmektedirler (Fait, 2013, s. 29). Bu tür göçmenler, Türkiye’yi transit bir geçiş noktası olarak nitelemekte ve Avrupa’ya gidişlerinin son aşaması olarak görmektedirler (Marie ve De Clerck, 2013).

Benzer bir durum Afgan göçmenler için de geçerlidir. Afganların yerleştikleri bölgelerdeki yerli vatandaşlar, Afgan göçmenleri kendi kültürlerine, geleneklerine, görgü kurallarına yabancı oldukları için yabancı etiketini ile adlandırmaktadırlar (Reis-Eken, 2019). Buna göre Afganlar, tıpkı Suriyelilerdeki algı gibi, her ne kadar dinleri bakımından Türkiye’deki nüfusun çoğunluğu ile ortaklık kurabiliyor olsalar da yabancı olarak algılanmaktadırlar. Bu yabancı algısı, beraberinde kültürel ve sosyal yabancılığı da taşımaktadır. Afganlar yabancıdır, zira Türkler gibi benzer davranışlara sahip değildirler ya da Türklerin alışık oldukları mekânsal düzenin ve uyumun dışında durmaktadırlar. Bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı bu konudaki beklentisini şu şekilde belirtmektedir: “Bu adamlara girişte söylenmeli. Onlara toplu taşıma araçlarını kullanacağınızı, dolayısıyla buradaki hayatın içine karışacağınızı söyleyin. Hijyeninize, kıyafetlerinize, kokunuza, beslenmenize dikkat edin. Çevrenizi rahatsız etmeyin. Mesela geleneksel kıyafetlerinizi giymeyin, ben sizi bu ülkede böyle görmek istemiyorum. Bizim gibi giyinin. Topluma uyum sağlayın, sakızınızı yere atmayın, tükürmeyin, sigara izmaritini yere atmayın. Bütün bunlar onlara söylenmiş olsaydı biz bunları konuşmuyor olurduk” (Reis-Eken, 2019, s. 52). Bir başka vatandaş benzer bir şikayetini dile getirmektedir: “Onun [çöpün] çöp kutusuna atılması gerektiğini bilmiyorlar. Babam, “İnsanların bahçelerine çöp atıyorsunuz, toplayın!” diyor. Onları uyardığınızda yapıyorlar ama yapmamaları gerektiğini kavrayamıyorlar. Bir şey söylediğinizde yapıyorlar ama öyle bir kültürleri yok. Bir şey yiyorlar ve yere atıyorlar. Yere tükürüyorlar. Bundan nefret ediyorum. Demiyorlar ki insanlar var, ben onların önünde böyle şeyler yapmamalıyım. Onlar gelişmiş değil. Ama ben kızmıyorum, onlar için üzülüyorum. Keşke olgunlaşıyorlar da bir şeyler öğrenseler ama kendi kültürlerine uygun davranmaya çalışıyorlar ve öyle olmayanları dışlıyorlar” (Reis-Eken, 2019, s. 53).

Hatta Reis-Eken’in Afganlar ve Suriyelileri bu bağlamda karşılaştırdığı çalışmasında Afganlar, Suriyelilere göre “bir tık” daha kabul edilebilir olarak görülmektedir: “Dini kimlik, etnik kimlik ve göçmenin geldiği coğrafi bölge gibi faktörlerin yanı sıra, toplumsal kabul hiyerarşisinde ne tür faktörlerin etkili olabileceği hala açık bir sorudur... Alıcı toplum üyelerinin algıları, önyargılarından ve bu gruplarla olan günlük etkileşimlerinden kaynaklanmaktadır. Görüşmeler boyunca yerel halk Afgan göçmenler ve Suriyeli mülteciler arasındaki farkları vurgulamış ve onları sosyal kabul hiyerarşisinde farklı konumlara yerleştirmiştir. Afgan göçmenlerin toplumsal kabul hiyerarşisinde Suriyeli mültecilerden daha üst bir seviyede konumlandıkları açıktır. Ancak Afgan göçmenler ile Suriyeli mülteciler arasındaki mesafe çok büyük değildir. Yerel halk, sosyal kabul hiyerarşisinde Afgan

göçmenler ile Suriyeli mülteciler arasındaki mesafeyi tanımlamak için sıklıkla “bir tık” terimini kullanmış ve Afgan göçmenlerin Suriyeli göçmenlerden “bir tık” daha iyi olduğunu belirtmiştir. Afgan göçmenlerin Suriyeli mültecilerden “bir tık” daha yukarıda konumlandırılmasının nedeni iki argümanla gerekçelendirilmektedir; bunlardan ilki Afgan göçmenlerin yardım dilenmemeleri, ikincisi ise Suriyelilerin kabul eden toplumun üyeleri tarafından algılanan “düşük” kültür ve özellikleriyle ilgilidir” (Reis-Eken, 2019, s. 58).

Bu tür sosyal, kültürel farklılıklar var olmasına karşın Türkiye’de siyasal otoritenin sıklıkla söyleminde kullandığı din kardeşliği, ensar-muhacir dostluğu gibi kavramların saha araştırması yapmış çalışmalarda halkla yapılan mülakatlarda ortaya konulan fikirler bağlamında yerli vatandaşlar için ciddi manada bir karşılığı olmadığını belirtmek yerinde olacaktır. Zira vatandaşlar için en öncelikli husus Türkiye’ye gelen göçmenlerin kötü bir durum, siyasi bir kargaşa ya da ekonomik gerekçeler nedeniyle ile Türkiye’ye gelmiş oldukları ve aynı durumun kendi başlarına da gelmemesine ilişkin dilekleridir (Reis-Eken, 2019; Taşkın, 2017). Bu bağlamda göçmenler ile sıklıkla empati kurulduğu gözlemlenebilir: “Empati kuruyorum ve diyorum ki; bizim de başımıza böyle bir şey gelse biz nasıl olurduk. Bu yüzden bile Suriyeli sığınmacılara hoşgörüyle yaklaşmamız lazım. Sonuç olarak buraya hayatlarını devam ettirmek ve geçinmek için gelmişler” (Taşkın, 2017, s. 91). Ancak asıl endişe kaynağı kendini sonrasında öne çıkarmaktadır: “Buraya göç etmeleri halkı her türlü zorladı. Geleceğimiz ve çocuklarımız için bazen endişeli oluyoruz. Genel olarak kültürlerimiz benzemiyor ve Suriyeli erkekleri göz tacizinde bulunduklarını hissediyoruz. İkametleri olmayanlar var ve her zaman para yok diyorlar” (Taşkın, 2017, s. 91).

Gündemi en fazla meşgul eden dış göçmen grubu olan Suriyelilerin göçü ise literatürde en fazla tartışılan konulardan biridir. 2010 yılında başlayan Suriye İç Savaşı’nın ardından kendi ülkelerindeki güvenlik ortamının kaybolmasının ardından çevre ülkelere göç etmeye başlayan Suriyelilerin en yoğun olarak geldikleri ülkelerin başında Türkiye bulunmaktadır. Suriye’den Türkiye’ye gelen Suriyeliler geçici koruma altına alınmışlardır. Geçici koruma altına alınmış Suriyelilerin sayısı 2018 tarihi itibarıyla geçici 3.607.563 kişi iken, bunların yalnızca 153.413’ü geçici barınma merkezlerinde yaşamlarına devam etmektedir (Ark-Yıldırım, Komşuoğlu ve Özekmekçi, 2019, s. 76). 2018’den bu yana sayılarının daha da fazla arttığını tahmin ettiğimiz Suriyelilerin büyük bir kısmı, Türkiye’nin farklı bölgelerine dağılmış, buralarda yerleşmiş, iş kurmuş ve yaşamlarını sürdürmeye devam etmektedirler. En fazla Suriyeliyi barındıran şehir İstanbul olmakla birlikte onu Şanlıurfa, Hatay ve Gaziantep gibi sınır şehirleri, Bursa, İzmir, Konya, Adana, Mersin ve Ankara gibi büyükşehirler takip etmektedir.

5.4. EKONOMİ VE YABANCI DÜŞMANLIĞI

Suriyeli göçmenlerin varlığı bir taraftan ülkedeki yabancı düşmanlığının artmasında önemli bir faktör olurken diğer taraftan bir güvenlik sorunu halini de almıştır. “Biz ve onlar” fikri, Suriyeli göçmelerin kira fiyatlarının artmasına ve işgücü piyasasında ücretlerin düşmesine yol açtığından neşet ederek Türk vatandaşları arasında yaygın bir inanç olarak ortaya çıkmıştır ve Türkiye’deki kamusal söylemlerin büyük oranda en yaygın olanıdır. Çoğunlukla ekonomi ile ilişkilendirilen yabancı düşmanlığı hususunda sıklıkla ele alınan konular Suriyelilerin gelişlerinin ardından ortaya çıkan iş bulamama ve fiyatların artışı etkenleridir. Genel olarak Arap göçmenler ve özel olarak Suriyeli mülteciler, “kültürel olarak farklı” oldukları için modern olmamakla ve toplumsal gerilim yaratmakla eş değer görülmektedirler (Şimsek ve Çorabatır, 2016). Bunları bu alanda saha çalışması yapmış araştırmacıların elde ettikleri verilerden ve görüşmelerden teyit etmek mümkündür. Al Kinani’ye (2022, s. 56) göre yaşam standartlarının, zihinlerinin ve geleneklerinin farklı olması toplumda onlara yönelik olumsuz düşünceleri tetiklemektedir. Keçecioğlu’nun yaptığı saha çalışması, Suriyelilerin

Türkiye’ye gelişlerinin ardından işgücü fiyatlarının düştüğünü ve bunun Türk vatandaşları arasında olumsuz bir Suriyeli algısı yarattığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda konuşan bir Türk vatandaşı bu durumu şu şekilde anlatmaktadır: “Suriyelilerin buradaki varlığı bizi olumsuz etkiliyor. Mesela bizim mağazamızda Suriyeli çalışanlar var. Eğer bir işçiye ihtiyacınız varsa Türklerin çalıştığı fiyatın neredeyse yarısına Suriyeli çalışıyor. Bu da Türk halkına zarar veriyor. Bakkal, kuyumcu vs. daha ucuz işgücü sunanlara ayrıcalık tanıyor ve Türkler bundan olumsuz etkileniyor” (Keçecioğlu, 2020, s. 68). Başka bir Türk vatandaşı da benzer bir meseleye dikkat çekmektedir: “Türkiye zaten çok kalabalık bir ülke. Son zamanlarda hayat pahalılığı ile baş etmekte zorlanıyoruz. Gençlerimiz [Türkiye’deki genç nüfus] işsiz kalıyor, çünkü Suriyeliler çok ucuza çalışıyor” (Keçecioğlu, 2020, s. 69). Benzer bir görüş, Al Kinani’nin çalışmasında da yer almaktadır: “(Suriyeliler) yasal olarak istihdam edilmedikleri için ekonomik olarak kötü etkilendik. Hem çalışma koşulları kötüleşti hem de ücretler düştü” (Kinani, 2022, s. 57).

Suriyelilerin ucuza çalışması ya da çalıştırılması meselesinde işverenler ile Türk vatandaşı işçiler arasında bir görüş ve fikir ayrılığının olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Zira ucuz işgücü olmaları hasebiyle işverenlerin büyük oranda Suriyeli çalıştırmaya istekli oldukları literatürdeki çalışmaların ortak görüşüdür denebilir. Bu bağlamda sermaye sahiplerinin işgücünün kimliğinden ziyade fiyatını öncelediğini söylemek mümkündür. Bunun bir sonucu olarak sigortasız ve daha az ücret alacak bir şekilde göçmenler Türk vatandaşı işçilere karşı daha fazla tercih edilmektedir. Çünkü bu daha külfetsizdir. Zira kayıtsız istihdam edilen göçmen işçilerin bu şekilde ve ucuza çalıştırılmalarının işverenlere bir külfetleri olmamaktadır. Diğer taraftan Türk vatandaşı işçiler, işlerini kaybettikleri gerekçesiyle tepki göstermekte ve bunlar arasında yabancı düşmanlığı artmaktadır. Mevcut durumdan rahatsız olan bir Türk vatandaşı ise çözüm adresi olarak devleti işaret etmektedir: “İstenmiyorlar, şikâyet ediliyorlar ama yine de istihdam ediliyorlar. Bu çelişki ancak devlet tarafından çözülebilir” (Tüfekçi, 2022, s. 82). Bazı Türk vatandaşları Suriyeli göçmenleri iş bulma konusunda daha tercih edilebilir olmasını Türk devlet kurumlarının bir tercihi olarak da değerlendirebilmektedir. Resmi olarak bunun bilinçli bir tercih olup olmadığını söylemek mümkün olmasa da Türkler arasında böyle bir algının var olduğu ve bunun da yabancı düşmanlığına teşne olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda bir Türk vatandaşının söyledikleri dikkat çekicidir: “Onlar (Suriyeliler) çifte vatandaşlığa sahipken, biz kayırmacı bir ağa sahip olmadan istihdam edilemedik. Örneğin Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün eleman ihtiyacı olduğunda açık pozisyonlara Suriyeliler alınıyor ama biz Türk vatandaşları işsiz kalıyoruz. Suriyeli gençler vatanları için savaşmak yerine parklarda oyalanıyor, göbek atıyor” (Keçecioğlu, 2020, s. 68). Suriyeliler ise bu duruma itiraz etmektedirler. Zira onlara göre göçmenler kimlikleri ve yabancı oldukları gerekçeleriyle hem daha ucuza çalışmakta hem de ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar: “Bazı Türklerin bize karşı tutumu yanlış. Yabancılar Türklere göre daha az maaşla daha fazla iş alabiliyor. Biz hakkımızı istiyoruz ama hakkını bilmeyenler onlara uyuyor” (Keskin, 2022, s. 50). Bu noktada farklı saha çalışmalarındaki farklı görüşmecilerin sözlerinin aynı konuyu işaret ederken farklı bir temayı işaret ediyor olması dikkat çekicidir. Başka bir ifade ile göçmenlere göre az ücret alıyor olmaları yabancı olmaları ve kimliklerinden kaynaklanan ve mecbur kaldıkları bir ayrımcılık iken Türk vatandaşları için bu durum bilinçli işletilen bir süreçtir ve işgücü piyasasında fiyatların düşmesinin ve Türklerin işsiz kalmalarının temel nedenidir.

Suriyeliler ise söz konusu rahatsızlığın bilincindedirler: “Türkiye’de gerçekten nefret ettiğim şeyler var. Yaşadığımız yerde bazı olaylar yaşandı. Sokağımızın sonunda bir adam var. Bizi ne zaman görse, sanki bize saldıracakmış gibi öfkeyle bakıyor. Mahallemizde bazı Türk kızları bize öyle nefretle bakıyor ki, sanki vuracaklarmış gibi. Bizi korkutmak için farklı şeyler yapıyorlar. Ama elbette Allah’a şükür kimseden korkmuyorum. Yani bunlar benim Türkiye’de yaşadığım şeyler ve hepsinden nefret ediyorum” (Zambak, 2021, s. 80). Bu durum, mevcut sistemin ve gidişatın her an tehlikeli bir hale evrilebilme potansiyelini de göstermesi açısından önemlidir.

5.5. KİMLİK İÇİ DIŞLAMA: TÜRK VATANDAŞI ARAP ALEVİLERİ VE SURİYELİ GÖÇMENLER

Bu noktada bir parantez açmak ve farklı ve ilginç bir durumdan bahsetmek yerinde olacaktır. Bilindiği üzere Türkiye'ye göç eden Suriyeliler etnik olarak Arap olmakla birlikte dini olarak büyük bir çoğunluğu Sünni kimliğe sahiptir. Suriyelilerin Türkiye'de ağırlıklı göç ettikleri Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerde de etnik olarak Arap kökenli Türk vatandaşlarının varlığı göze çarpmaktadır. Bu Arap kökenli Türk vatandaşları ağırlıklı olarak Sünni olmakla birlikte Hatay civarında yaşayanlar büyük oranda Arap Alevisidir. Yapılan çalışmalarda Türk vatandaşı olan Arapların Suriyeli göçmenlere yaklaşımında da farklı ve ilginç hususlar göze çarpmaktadır. İlk olarak etnik aynılık ve aynı dili konuşuyor olmak her iki ülkenin Arap vatandaşlarında bir yakınlığa neden olmaktadır: "Mahalleimde Suriyeliler yaşıyor, Halk Eğitim Merkezi'ndeki dikiş öğrencilerimin hepsi Suriyeli kadınlar. Arapça bilmeyen arkadaşımın dükkânı var, arkadaşımın Suriyeli müşterileriyle Arapça iletişim kuruyorum. Sonuçta hayatımızın her alanında Suriyelilerle etkileşim halindeyiz" (Keçecioğlu, 2020, s. 44). "Evinizde bir sorun olduğunda nereye gideceksiniz? Elbette komşunuza başvuracaksınız, çünkü onlar sizin komşunuz. Gidebileceğiniz başka kimse yok! Bir toplumun ya da etnisitenin doğası gereği kötü olduğu nasıl iddia edilebilir? Kötü etnik kimlik diye bir şey yoktur. Kötü kalpli insanlar vardır. Suriyeliler arasında elbette kötü niyetli insanlar var ve onlar buradaki kötü niyetli insanlarla bir araya geldiğinde kötü şeyler oluyor, sorunlar ortaya çıkıyor" (Keçecioğlu, 2020, s. 47). "Dedem savaş zamanında Türkiye'ye göç etmiş, dedemin kardeşi de Suriyeliler Arap olduğu için kültürlerinin bize benzeyeceğini düşünerek Suriye'ye gitmiş. Daha sonra Suriye'de savaş çıkınca Türkiye'ye geldiler ve biz onları evimizde misafir ediyoruz" (Keçecioğlu, 2020, s. 52). "Annemin ailesi Beyrut'tan Türkiye'ye mülteci olarak gelmiş. Suriyeliler de savaştan kaçıp buraya geldiler. Benim ailem de aynı zorlukları yaşadığı için Suriyelilerle bir sorunum yok" (Keçecioğlu, 2020, s. 54).

Etnik ve dilsel yakınlık, dini farklılık söz konusu olduğunda ise ters bir etki yaratmaktadır. Alevi ve Sünni farkı bu bağlamda öne çıkmaktadır. Arap Alevisi Türk vatandaşları bu çerçevede büyük oranda göçmen karşıtı olarak ortaya çıkmaktadırlar: "Siz Suriyelilerin de sizin toplumunuzun da Arap olduğunu düşünebilirsiniz ama ben Aleviyim, onlar Sünni ve bu iki grup Suriye'de birbirini doğrular ama Suriyeliler mezhep farklılıklarımızı bir sorun olarak görmediği sürece bu benim için bir sorun değil. Eğer Suriyeliler düşmanlıklarını ve nefretlerini de beraberinde getirirlerse iki grup arasında şiddetli bir çatışma kaçınılmaz hale gelir. Ancak Suriyelilerin vatanlarını terk etmek zorunda kaldıklarını ve istemeyerek de olsa buraya yerleştiklerini biliyoruz ve onları kucaklamaya hazırız. Etnik köken ya da mezhep temelli ayrımcılığa tamamen karşıyım. Sırf Arap olduğunuz için Arap milliyetçisi olmak çok saçma. Biz Türk milliyetçiliğine bakarız ve hayatımızı cumhuriyet ilkelerine göre şekillendiririz, etnik köken ayrımcılığına tamamen karşıyız" (Keçecioğlu, 2020, s. 63). "Avantajı Arapça konuşuyor olmaları. Dolayısıyla işverenleriyle herhangi bir sorun yaşamıyorlar. Diğer taraftan Suriye'deki iç savaş mezhepsel bir savaş. Dolayısıyla iki toplum arasında hiçbir zaman dayanışma ve kaynaşma duygusu oluşmuyor çünkü bizim toplumumuz Arap Alevi toplumu, Suriye'den gelenler ise Sünni. Dolayısıyla Arap Alevi toplumunun Sünni Suriyelilerin varlığıyla ilgili güvenlik kaygıları var. Yani Ortadoğu'da Sünniler ve Aleviler arasında şiddetli bir çatışma yaşanmayalı çok uzun zaman oldu ve Arap Alevi toplumu Sünniler tarafından katledilmekten korkuyor. Sünnilerin aniden cihat ilan edip helikopterleriyle tüm Alevileri öldürme ihtimalinden korkuyorlar. Bu güvenlik kaygıları barış içinde bir arada yaşama ve toplumsal kaynaşma olasılığını engelliyor. Bu nedenle Arap olmak tek başına bu iki toplum arasında birleştirici bir unsur olamamakta, ilişkinin mezhepsel bir boyutu bulunmaktadır" (Keçecioğlu, 2020, ss. 65-66).

Hatta bu mezhepsel farklılıktan kaynaklı tepki yerini yer yer ekonomik bunalımdan kaynaklı bir tepkiye de bırakabilmektedir: "Merkezi hükümetin oldukça garip bir yaklaşımı var. Yani Türkiye'nin gerçek vatandaşları vergi ödüyor, askerlik yapıyor, her şeyi yapıyor ama Suriyeliler merkezi hükümet tarafından sağlanan sosyal ve refah hizmetlerinden faydalananıyor. Tabii ki bu insanlar savaş mağduru

ve pozitif ayrımcılık kabul edilebilir ama mevcut uygulamaların kabul edilebilir sınırı aştığını düşünüyorum. Şöyle bir algı var: Suriyeliler çocuk sahibi oldukları için maddi teşvik alıyorlar, sağlık hizmetlerine ücretsiz erişebiliyorlar ama Türk vatandaşları bu ayrıcalıklardan faydalanamıyor. Örneğin bir tarafta emeklilik yaşı geciktirilen mağdurlar var, diğer tarafta söylentilere göre devlet Suriyeliler için 40 milyar dolar harcıyor. Bütün bunlar yerel halkın Suriyelilere bakışını olumsuz etkiliyor. Bir tarafın geçim kaynağını kesip diğer tarafa aktardığınız zaman iki taraf arasında sorunlar ortaya çıkıyor. Ama biliyorsunuz biz Aleviler buna alıştık çünkü düzenli vergi veriyoruz, askerlik yapıyoruz, her şeyi yapıyoruz ama dini özgürlükler gibi bazı haklardan yararlanamıyoruz. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütün takdir yetkisi var. Ayrımcılık var. Yani siz vergi toplamayıp Suriyelilere hizmet verirsiniz ya da Alevilerden topladığınız vergilerle karşı tarafa (Suriyelilere) hizmet verirsiniz bu iki toplum arasında sorun yaratır. Mesela devlet cami yapıyor, bizim [Alevilerin] buna bir itirazımız yok. Tam tersine “herkesten vergi alın ama herkesin ihtiyacını bu vergilerle karşılayın” diyoruz. Mersin, Adana'ya, Antep'e, Hatay'a vs. göre ekonomik olarak gelişmiş bir şehir. Dolayısıyla Mersin'deki Suriyeliler AVM'lere gidebiliyor, alışveriş yapabiliyor, lüks ürünler tüketebiliyor. Ancak az önce saydığım diğer şehirlerde Suriyelilerin varlığı ciddi anlamda sıkıntı yaratıyor çünkü zaten gelir düzeyi düşük ve yerel halk ile Suriyeliler arasında kaynakların paylaşımı konusunda sorunlar yaşanıyor. Cinsel tacizler, namus meseleleri, iş imkânları konusundaki çatışmalar, anlaşmazlıkların bahanesi haline geliyor” (Keçecioğlu, 2020, ss. 69-70).

5.6. FARKLI GÜVENLİK SORUNLARI

Osman Ağır ve Murat Sezik (2015, s. 107), Türkiye'ye göç eden Suriyelilerin yarattıkları güvenlik sorunlarını “sınır güvenliği ile ilgili sorunlar, barınma merkezlerinde yaşayanların neden olabileceği sorunlar, barınma merkezinde yaşamamakla birlikte kayıt altında olanlar ve hiçbir kaydı bulunmayanlardan kaynaklanan/kaynaklanabilecek güvenlik sorunları” olmak üzere dört alt başlıkta ele almışlardır. Türkiye, 2011 yılında patlak veren Suriyeli mülteci krizinde ön saflarda yer almıştır. Ülke, milyonlarca Suriyeli göçmene ev sahipliği yaparak insani yardım konusunda muazzam bir çaba göstermiş olsa da yerinden edilmiş bireylerin yoğunluğu nedeniyle sınır güvenliğini yönetme konusunda önemli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye eşi benzeri görülmemiş bir şekilde akın etmesi, sınır bölgelerinin aşırı kalabalıklaşmasına yol açarak yetkililerin insan hareketlerini yönetmesini ve kontrol etmesini zorlaştırmıştır. Aşırı kalabalık mevcut kaynakları zorlayabilir, kapsamlı güvenlik kontrollerinin yapılmasını zorlaştırabilir ve yasadışı faaliyetlerin gözden kaçma riskini artırabilir. Çok sayıda Suriyeli göçmen, suç şebekelerinin Türkiye sınırı boyunca kaçakçılık ve insan ticareti yapmaları için fırsatlar yaratmıştır. Kaçakçılar, silah ve yasadışı mallar da dahil olmak üzere kaçak malları taşımak için mülteci hareketlerinin örtüsünü kullanarak kaotik durumdan faydalanmışlardır. Bazı sınır bölgelerinin geçirgen olması, bölgede bulunan teröristlerin sızma ihtimaline ilişkin endişeleri arttırmıştır. Militan gruplar kaos ortamından faydalanarak Türkiye'ye girme ve ulusal güvenliğe tehdit oluşturma potansiyeline sahip olmuşlardır. Türkiye, Irak Şam İslam Devleti üyeleri de dahil olmak üzere farklı örgüt mensuplarının göçmen akınını gayri insani faaliyetleri için nasıl istismar ettiğini gösteren örneklerle sıklıkla karşılaşmıştır. Göçmenlerin sayısındaki muazzam artış, sınır devriye güçleri, gözetim ekipmanları ve gözaltı tesisleri de dâhil olmak üzere Türkiye'nin kaynaklarını zorlamıştır. Kaynaklar üzerindeki bu baskı, ülkenin sınırlarını etkin bir şekilde izleme ve güvence altına alma kabiliyetini azaltmış ve yasadışı yollardan giriş yapmak isteyenlerin istismar edebileceği güvenlik açıkları ortaya çıkarmıştır.

Diğer taraftan milyonlarca Suriyeli göçmenin Türk toplumuna entegrasyonunda yaşanan zorluklar, sınır güvenliğini dolaylı olarak etkileyebilecek ekonomik ve sosyal zorluklar ortaya çıkarmıştır. Göçmenler arasındaki yüksek işsizlik oranları, bireylerin alternatif hayatta kalma yolları aramaları nedeniyle yasadışı faaliyetlere yol açarak genel güvenlik endişelerine katkıda bulunabilir. Bu bağlam-

da Suriyeliler yaşadıkları yerlerde, kamplarda ve kamp dışında yasa dışı faaliyetlere girişebilmişlerdir. Buna ek olarak Suriyelilerin yaşadıkları kamplarda farklı etnik kökenlerden insanların bir arada yaşıyor oluşu her an bir çatışma ya da gerilim riskini beraberinde taşımaktadır (Ağır ve Sezik, 2015, ss. 112-113). Bunlara ek olarak bir de kayıt dışı olarak Türkiye’de bulunan Suriyeli göçmenlerin yarattıkları riskler de bulunmaktadır. Bunların ilerleyen dönemlerde suç oranlarının artışında etkili olacakları düşünülmektedir (Ağır ve Sezik, 2015, s. 114). Ayrıca Suriyeli göçmenlerin Türkiye’yi bir ara ülke ya da geçiş noktası olarak görmeleri ve Türkiye’den Avrupa’ya kara ve deniz yolu ile kaçak olarak gitme girişimleri Türkiye için diplomatik sorunlar da yaratma potansiyeline sahiptir. Suriye’deki çatışma Türkiye’nin diplomatik ilişkilerini germiş ve komşu ülkelerle sınır güvenliği önlemleri konusunda iş birliğini zorlaştırmıştır. Yunanistan ile Ege Denizi’nde yaşanan gerilimler bunu örneklendirmektedir (Ağır ve Sezik, 2015, s. 115).

5.7. GÜVENLİK VE VATANDAŞLIK

Sonuç olarak bu örneklerde de görüldüğü gibi ekonomiden kaynaklı bir güvenlik hadisesinin var oluşuna ve yabancı düşmanlığının artmasına temel olan dinamik bir ötekinin gelmesidir. Hatta bu durum Suriyelilerden önce Türkiye’ye gelmiş Afgan göçmenler arasında Suriyeli karışıklığına bile sebep olmuştur: “Suriyelilerin okula gitme, hastaneye gitme ve sosyal yardım alma hakları var. Geldiklerinde kolayca kimlik alabiliyorlar. Biz Afganlar da savaştan ve güvensizlikten kaçtık. Neden bu şekilde dışlanıyoruz?” (Oshnavieh, 2022, s. 55).

Dış göç ile iç göç arasında gelenlerin kimliği bağlamında neşet eden fark, sonraki süreçte bu dışlama ve yabancı düşmanlığının boyutunu da etkilemektedir. İç göçler sonucunda Türkiye’nin farklı bölgelerine yerleşenler Türk vatandaşlarıdır ve yerleşik nüfus ile aralarındaki temel ortak nokta aynı dili konuşuyor olmaları ve bir ulusun parçası olabilmeleridir. Bu sebeple iç göç sonucu gelen ile yerleşik nüfus arasında etkileşim daha hızlı olabilmekte ve entegrasyon daha hızlı gerçekleşebilmektedir. Ancak dış göç sonucu gelenler ile bu etkileşim zaman almaktadır. Her ne kadar zaman zaman ortak din ya da tarihin bir döneminde kurulabilen ortak bir geçmiş gibi benzerlikler söz konusu olsa da yerli nüfus aynı ulusun parçası oldukları kişiler kadar dışarıdan gelenlere çabuk ısınmamaktadırlar. Bu noktada aynı ulusun parçası olma ayrıcalığının altını çizmek gerekmektedir. Çünkü yerli nüfus, dışarıdan gelen ama aynı ulusun mensubu olduğunu bildiği göçmene karşı daha toleranslı olabilmektedir. Zira eşit haklara sahip olduğunu bilmektedir ve bu kişi/lerin Türk vatandaşı olmaları hasebiyle ne yapıp edebilecekleri bellidir.

Diğer taraftan başka bir ülkeden gelen göçmenler, yerli halkın gözünde birer kara kutudur. İçlerinden ne çıkacağı, yasa karşısında onlara karşı nasıl tavır alınacağı yerli nüfusun gözünde belirsizdir. Bu noktada literatür taramalarında dikkati çeken bir göçmen grubunun diğerlerinden farklılaştığını belirtmek gerekmektedir. Bunlar Antalya’ya yerleşen Rus göçmenlerdir. Bunlar konusunda halkın büyük orandaki şikâyeti ya da sınırlı ötekileştirme araçları konut ve kira fiyatlarındaki artış ve gıda fiyatlarındaki genel yükseliştir. Diğer taraftan bir Suriyeliye, Afgan’a ya da Afrika’dan gelen birine gösterilen dışlama ve yabancı düşmanlığının boyutu Ruslar söz konusu olduğunda o kadar da yüksek değildir. Bunu Rusların geldikleri ülke olan Rusya’nın uluslararası politikada bilinen, daha istikrarlı ve daha zengin bir ülke olmasına ve diğerleri ile karşılaştırıldığında daha Batılı ve uygar olarak tasavvur edildiğine bağlamamız gerektiği kanaatindeyiz. Bunlara ek olarak, dış göç ile Türkiye’ye gelenlerin Türk vatandaşlığını satın almaları ya da kazanmaları sonucunda onlara karşı duyulan güvensizlik hissinin ve yabancı düşmanlığının boyutunun da bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Türk vatandaşları, kendilerine daha uygar ve daha yakın gördükleri göçmenlerin vatandaşlık kazanabilmeleri konusunda daha az şikâyet edebilmektedirler. Türk vatandaşlığının belirli bir fiyata yapılan alım satım sonrasında kazanılıyor olmasından duyulan genel bir

şikâyet mevcut olsa da kültürel olarak daha uzak görülebilen Suriyelilerin ve Afganların bu minvalde vatandaşlık almaları sorun edilebilmekte ve onlara karşı yabancı düşmanlığını daha da arttırma potansiyeli kazanabilmektedir.

Bu bağlamda genel bir ifade ile dış göçlerin ulus altı kimliklerin canlanmasına neden olduğu yorumu yapılabilir. Örneğin, soyca Türk olmayan Türk vatandaşları, gelen göçmenlerin kimlikleri ile kendi kimlikleri arasında ilişki kurabilmektedirler. Diğer taraftan gelenlerin kimliği içerdekiler tarafından kendi kimliklerine karşı bir tehdit olarak da görülebilmektedir. Tehdit olarak görenler büyük oranda kendilerini Türk vatandaşlığı ile tanımlamaktadırlar. Bu da aslında Türk ulusu fikrinin başarılı olduğunu göstermektedir: “Bizim kültürümüz Türklerin kültürüne benziyor. Biz Türk vatandaşlarıyız. Ailem 1840 yılında Mersin’e yerleşmiş. Mahallemiz ağırlıklı olarak Arap kökenli insanlardan oluşsa da biz Eti Türklerinin soyundan geliyoruz” (Keçecioglu, 2020, s. 62). “Bizim kültürümüz [Arap-Türk vatandaşlarını kastediyor] Türk kültürüne ve geleneklerine benzer. Biz [ailesini kastediyor] Türk’üz. Biz Türk vatandaşlarıyız. Hem Arapça hem de Türkçe konuşabiliyorum. Bizim kültürümüz [Arap kültürünü kastediyor] Türk kültüründen farklı değil. Ancak Suriyeliler izole bir toplumda yaşadıkları için onlarla herhangi bir benzerliğimiz yok, düzenli olarak iletişim kurmuyoruz” (Keçecioglu, 2020, ss. 63-64). Hatta şu katılımcının açıklamalarında Türk ulusu fikrinin Batılı ideallerine ve Batı merkezli projeksiyonuna yapılan referansları görmek önemlidir: “Bizim tarafımız, yani Beyrut’tan gelen Araplar Avrupa’dan geldiler çünkü coğrafi ve kültürel olarak Beyrut Avrupa’ya daha yakın. Dolayısıyla Beyrut’tan gelenlerin yaşam tarzları, giyim tarzları Suriyelilerden farklı ama onun dışında Suriye’den gelenlerin kültürü bizim kültürümüze benziyor [Mardin’deki Arap kültürünü kastediyor]. Ancak Suriyelilerle birçok konuda anlaşamadık ama birlikte yaşamaya devam etmeliyiz çünkü Suriyelileri ne dışlayabiliriz ne de varlıklarını reddedebiliriz çünkü burası bizim devletimiz ve milletimiz, onlar da buraya sığınmak istiyorlar. Yapılacak çok fazla şey yok” (Keçecioglu, 2020, s. 64).

Yapılan araştırmalar, Türk vatandaşlarının yüzde 90’ının “Suriyeli göçmen akınının Türkiye’de hem sınır bölgelerinde hem de başka yerlerde gerginlik yarattığını” (Yassine, 2022, s. 63), yüzde 65’inin “Suriyelileri bir yük olarak gördüklerini ve onların kendileri ve ev sahibi toplumlar için önemli ekonomik büyüme sağlayabilecek bir grup olmadıklarını” (Yassine, 2022, s. 64) ve yüzde 85’i “Suriye İç Savaşı sona erdiğinde, Suriyeli göçmenlerin ülkelerine geri döneceğini düşünmediklerini” (Yassine, 2022, s. 70) belirtmektedir. Göçmenler geri gitmeyeceklerse nasıl entegre olabilirler? Bu soruya verilebilecek en etkili yanıt vatandaşlık kazanmalarıdır. Göçmenlerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaları hem göçmenlerin kendileri hem de Türk vatandaşları için çeşitli sonuçlar doğuracaktır. Güvenlik açısından baktığımızda, öncelikle göçmenlerin vatandaşlık rejimine tabi olmaları, iktisadi olarak denkliği getireceği için buradan kaynaklanan gerilimleri azaltıcı bir etki yaratabilir. Ayrıca vatandaşlık kazanılması göçmenlerin işlerini kanuni sınırlar içerisinde gerçekleştirmeye itici bir etki yaparak gayrimeşru işlerde bir azalmaya da neden olma potansiyeli taşır. Göçmenliğin getirdiği hukuki muğlaklığın suça yönlendirici etkisinin kırılması beklenebilir. Bütün bunlarla beraber, vatandaşlığın verilmesinin güvenlik sorunlarını tek başına çözmesi beklenemez. Öncelikle göçmenlerin iktisaden suça teşvik edici bir statüde kalmamaları gerekmektedir ki bu ülkenin genel ekonomik kalkınması ve göçmenlere yönelik projelere bağlıdır. Vatandaşlık bilincinin verileceği milli eğitime entegrasyon da bu noktada önemli bir katalizör görevi görebilir. Ayrıca vatandaşlık verilecek insanların suç geçmişlerinin iyi araştırılması ve ona göre bir tavır alınması güvenlik açısından kayda değer bir filtreleme işlemi olabilir. Güvenlik açısından da vatandaşlık direkt olarak ne sorun çıkartıcı ne sorun çözücüdür. Çözüm bir hukuki statü değişikliğinden ziyade daha geniş ve bütünsel, ekonomik ve sosyolojik olmak durumundadır.

6. MEKANSAL DÖNÜŞÜMLER

Göç temelde insan gruplarının kitlesel olarak mekân değişikliği ile ilgilidir. Kaçınılmaz olarak bunun hedef ülkede de mekânsal etkileri olacaktır. Yer değiştiren insanların yaşama ve sosyal hayata katılma alanları ve bu değişimin yerel halk üzerinde etkisi üzerinde muhakkak durulması gereken bir sosyal etki olarak karşımızda durmaktadır. Göç edilen ülkedeki en görülür mekânsal değişimler olarak karşımıza göçmen kitlenin bir mahalle veya semtte yoğunlaşmasından kaynaklanan semt-mahalle dönüşümleri çıkmaktadır. Bu gibi lokal değişiklikler kent düzeyinde sosyal hayat üzerinde etkiler üretmektedir. Bu gibi mekânsal dönüşümler yoğunluk ve sosyal uyumsuzluğun derecesi gibi nedenlerden ötürü iç ve dış göçü tetikleme potansiyeline sahiptir. Göçmen yoğun mahallelerden kaçış olabileceği gibi, kentlerden ve ülkeden dahi kaçış gözlenebilir. Eğer “yerli” olanlar mekân değişikliğine gitmiyorlarsa bu sefer ortak yaşam alanlarının “yabancılarla” paylaşılmasının getirdiği sosyal sonuçlar ortaya çıkacaktır. Birlikte yaşama ve sosyal alanları paylaşma için bir *modus vivendi* oluşturulana kadar geçen zaman içerisinde çeşitli gerilimlerin ve rahatsızlıkların ortaya çıkması beklenebilir. Çalışma, mekânsal farklılaşmaların sosyal etkileri üzerindeki var olan literatürü değerlendirecektir.

Çalışma kapsamında literatürde de sıklıkla ele alınan üç farklı etnik/kültürel ve sosyal grubun Türkiye’ye göçlerinin yerli nüfus üzerinde yarattıkları özellikle mekânsal etkiler incelenmiştir. Bu gruplar, özellikle Antalya bölgesine yerleşen Ruslar, İstanbul civarına yerleşen Afrikalılar ve Türkiye’nin farklı bölgelerine yoğun olarak yerleşen Suriyelilerdir. Bunların dışında iç göçler kapsamında özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden Türkiye’nin batı illerine göç 1950’li ve 1960’lı yıllardan beri yoğun olarak var olmakla birlikte bu göçler, aynı ulusun bir üyesi olunması ve ciddi oranda aynı dilin konuşulması hasebiyle dış göçler kadar uzun süreli etki sahibi olamamışlardır.

6.1. RUS GÖÇMENLER VE MEKÂN

Ruslar, Türkiye’de özellikle Antalya’yı destinasyon yeri olarak belirlemekte ve buraya yerleşmektedirler. Antalya’ya yerleşen Rusların çoğunluğu kadındır ve eğitim durumları büyük oranda üniversite tahsilidir. Bu bakımdan göç literatüründe göçmenlere atfedilen yoksul, eğitimsiz, kırsal kesimden gelmiş ya da kaçak algısının aksine, Türkiye’ye gelen Rus göçmenlerin mesleki becerileri ve kentsel yaşam tecrübeleri vardır (Deniz, 2012, s. 51). Gelir düzeyleri incelendiğinde ise yerli Türk nüfusunun gelir ortalamasının üzerinde bir gelire sahip oldukları görülmektedir (Deniz, 2012, s. 54). Rusların göçlerinin rotası olarak Türkiye’yi belirlemeleri ise Türkiye’de bulunan Orta Doğulu ve Asyalı göçmenlerin sebeplerinden büyük oranda farklıdır. Diğerlerinin aksine Ruslar, Türkiye’yi ekonomik kazançları vasıtasıyla tanımışlardır. Türkiye’ye tatil yapma amacıyla gelen Rusların büyük çoğunluğu Antalya’yı tercih etmektedirler. Bu bağlamda Türkiye’ye Rus göçünün göç literatürünün büyük oranda tersine olacak şekilde zorunluluklar, yoksulluk vs. gibi nedenlerden farklı olarak ekonomik kazanca dayalı bir tercih sonucu olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Rusya’nın ekonomik durumu ve Ukrayna ile birkaç yıldır süren savaşın da bu göçlerde sınırlı da olsa etkisinin olduğunu kabul etmek gerekir.

Rusya’dan Antalya’ya yapılan göçlerde, Rusların şehirle uyum sağlamak amacıyla benimsedikleri stratejiler, sosyal yapıyı ve mekânı yeniden düzenleme eğilimindedir. Antalya’da sıklıkla ikamet ve çalışma izni olmaksızın yaşayan Rusların sosyo-mekânsal etkileri, sıradan bir düzensiz göçmen profiline kıyasla çok daha derinlemesine ve geniş kapsamlıdır. Rusların kentteki ilk sosyo-mekânsal etkileri, öncelikli olarak barınma sorunlarına yönelik eylemlerinde gözlemlenmektedir. Ev sahibi olma eğilimindeki artışın, maddi olanaklara erişimin eş geliri desteğiyle kolaylaşması ve evlilik gibi faktörlerin, mülk edinme isteğini artırarak bu durumu etkilediği görülmüştür (Deniz, 2012, s. 106).

Gelen Ruslar bir taraftan Türkçeyi öğrenirlerken diğer taraftan yerli nüfusun da Rusça öğrenmesini tetiklemişlerdir. Bu bağlamda çoğu yerel televizyon ve radyo, yayınları arasına Rusça programlar da eklemişlerdir. Yapılan araştırmalar, Antalya’da yaşayan Türk vatandaşlarının Rusça bilme oranlarında bir artış olduğunu ortaya çıkarırken Rusların da yaşadıkları çevreye daha kolay uyum sağlayabilmek için Türkçe öğrendiklerini göstermektedir. Ruslar yerleştikleri bölgelerde lokanta, kuaför, güzellik merkezi ve Rusça eğitim veren özel okullar gibi işyerleri açmaktadırlar. Buna karşılık Ruslar, yerli resmî kurumlardan ve idarecilerden çevre düzenlemesi konusundaki belli taleplerde bulunmaktadırlar ve bu talepler yerel yönetimler tarafından karşılanmaktadır. Rusların Antalya’ya yoğun göçü bir taraftan sıfır konut yapımı ve satımı konusunda artışlara sebep olurken buna paralel olarak konut fiyatlarında ve kiralarında da artışlara neden olmuştur. Rusların alım gücünün yüksekliğine bağlı olarak artan fiyatlar bir yandan yerli ekonomide ve piyasada bir canlanma getirirken diğer taraftan Türk vatandaşları için sorunlu bir hal almaya başlamıştır. Zira Türk vatandaşları, konut fiyatları, kira fiyatları ve market fiyatları gibi alanlarda alım güçlerinin yetmediği konusunda eleştiriler getirmektedirler. Bunlara ek olarak Deniz (2012, s. 126), gettolaşma olarak adlandırılmasa bile Rusların kümelenme avantajından yararlanarak birbirlerine yakın semtlere yerleştiklerini ortaya koymaktadır. Bu yerleşimlerde de Rusların talepleri ve yerel yönetimlerin bu talepleri karşılamalarından hareketle tamamen kendileri has ve uyumlu bir mekân yaratılmaktadır.

6.2. SURIYELİ GÖÇMENLER VE MEKÂN

Türkiye’de Suriyeli nüfusun mekânsal dağılımı, kentlerin demografik yapısını ve toplumsal dinamiklerini belirgin şekilde etkilemiştir. Özellikle Kilis, Hatay ve Gaziantep gibi şehirlerde Suriyeli nüfusun yoğunluğu, yerel halkla birlikte yaşama pratiklerini şekillendirmiştir. Bu bölgelerde, Suriyeliler arasında dayanışma ağlarının güçlü olduğu, bunun sosyal ve ekonomik uyum sürecine katkı sunduğu ifade edilmektedir. Ancak aynı zamanda, yerel halk nezdinde göçmenlere karşı önyargı ve gerilimlerin de arttığı gözlenmiştir. Suriyelilerin yoğun biçimde bir arada yaşadığı yerleşim alanları, hizmetlere erişim ve toplumsal uyum konularında yeni zorluklar doğurmuştur (Erdoğan, 2023, s. 27). Bunun yanı sıra, Suriyelilerin benzer sosyo-ekonomik özelliklere sahip olmaları, dayanışma ağlarının etkinliğini artırmış ve bu durum uyum süreçlerini destekleyici bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu tür yoğunlaşmalar, yerel toplulukların sosyal yapısını etkilemekte ve bazı durumlarda ayrışma ve önyargıları derinleştirebilmektedir. Bu çerçevede, mekânsal yoğunlaşmanın sosyal uyum politikalarının önemini daha belirgin hale getirdiği söylenebilir (Erdoğan, 2023, s. 29).

Suriyeli göçmenlerin kent ve mekân çalışmaları bağlamında ele alan sınırlı sayıdaki çalışmada dikkat çeken yerlerin başında Ankara’nın Siteler mevkiinde bulunan Önder Mahallesi gelmektedir. Bölge yoğun bir Suriyeli göçmen nüfusa sahiptir. Mahalleye olan yoğun göç ve değişen nüfus yapısı nedeniyle Önder Mahallesi, mekânsal, sosyal ve ekonomik açıdan köklü bir dönüşüm yaşamıştır. 2013 yılında kentsel dönüşüm alanı ilan edilen mahallede, 2015 yılında kentsel dönüşüm faaliyetleri adı altında toplu yıkımlar gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda aynı senenin Temmuz ayında mahallenin toplam alanının yaklaşık üçte biri yıkılmıştır. Ancak yeni proje için ilgili taraflar arasında bir anlaşmaya varılamamasından kaynaklı olarak yıkılan evlerin kalıntıları büyük bir moloz yığını olarak kalmış ve yeni konutların yapımı ciddi manada gecikmiştir. Bu nedenle de kentsel dönüşüm kapsamındaki yıkımlardan etkilenen nüfus, çevre mahallelere taşınmak durumunda kalmıştır. Bu fiziksel değişimin sosyo-mekânsal ve ekonomik yansımalarından da bahsedilmiştir. Bu fiziki ve nüfus dönüşümünün etkisiyle ortaya çıkan boşluktan Suriyeli göçmenler ciddi oranda faydalanmış ve mahalleye daha fazla yerleşme, mahalleyi daha çok sahiplenme ve benimseme ve tanıdıklarını mahalleye çağırma sürecine başlamışlardır. Diğer taraftan kentsel dönüşüm yapılan çevre mahallelerde konut inşaatlarının daha çabuk bitirilmesi ve buralarda Suriyelilere verilen evlerinin kiralarının yüksekliği Suriyelileri büyük oranda Önder Mahallesi’ne mecbur bırakmıştır. Bu konuda bir yüksek lisans tezi

yazan Gürse Eraydın (2017, s. 87)'a göre mahalledeki Suriyeli mülteciler istisnai farklılıklar içerse de homojen bir yapıya sahiptirler. Çünkü sosyo-ekonomik durumları ve diğer özellikleri birbirine çok benzemektedir ve bu homojenlik nedeniyle dayanışma ve güven ağları da buna bağlı olarak güçlüdür. Bu türden bir gettolaşma, anılan yerleşim yerlerini nüfusun genelinden koparma ve güvensizleştirme potansiyeline sahiptir. Ancak Eraydın, farklı bir sonuç olasılığını da işaret etmektedir. Buna göre hem Türk hem de Suriyeli çocukların aynı okula gitme deneyimleri ve babalarının benzer işlere gidiyor olmaları, göçmenlerin mahalleye yerleştiği ve orada yerleşik Türk vatandaşları ile birlikte yaşayabildiği anlamına gelmektedir. Yazara göre bu düzeyde Suriyeli ve Türkiyeli ailelerin gündelik yaşam örüntüleri arasında benzerlikler bulunmaktadır. Bu da Türklerle aralarındaki dayanışma ve ağların güçlendiğinin bir işareti olarak değerlendirilebilir. Bu güçlenen sosyal ağlar, mahallede örgütlü ve kalıcı olma isteklerini artırma potansiyeline sahiptir (Eraydın, 2017, s. 84). Eraydın diğer taraftan Suriyelilerin mahallede yoğunlaşmalarına bağlı olarak Türk vatandaşlarının itirazları olduğunu da belirtmektedir: “Komşularımızın neredeyse tamamı Suriyeli. Kaba, pis ve bizim adetlerimize göre yaşamıyorlar. Önceleri sayıları az olduğu ve Türklerden korktukları için rahatsız etmiyorlardı. Ama şimdi iyice kabalaştılar. Suriyeli erkekler atletlerle sokağa çıkıyor ve sokakta nargile içiyorlar. Bu yüzden balkonlarımıza bile çıkamıyoruz. Rahatsız oluyoruz ve çok rahatsızız” (Eraydın, 2017, s. 89). Bu bağlamda bir mekânda yoğunlaşmanın ön yargılı düşüncelere ya da düşmanlığa yol açma potansiyelini de ciddi olarak taşıdığına altının çizilmesi gerekmektedir.

Suriyeli göçmenlerin yoğun olarak işlendiği mekân çalışmaları örneklerinden biri de Ayvacık'tır. Ayvacık, Çanakkale sınırları içerisinde bulunan ve ekonomisi öncelikle tarıma dayalı olan küçük bir ilçedir. İlçenin yakınlarında Yunanistan'a ait olan Midilli Adası'nın bulunması, onu doğal olarak bir geçiş noktası ya da destinasyon merkezi yapabilmektedir. Zira bu sebep nedeniyle yapılan göçler neticesinde 2015 yılından bugüne ilçedeki göçmen nüfus sayısı yerli nüfus sayısının yarısına yaklaşmıştır. Bu göçmenler mekânsal olarak büyük oranda gettolaşırken kültürlerini sürdürmeye de devam etmişlerdir (Taşkın, 2018, s. 60). Zira gelenlerin büyük çoğunluğunun birbirinin akrabası olduğu ve bu sebeple birbirlerine yakın muhitlerde ikamet ettikleri saptanmıştır.

İstanbul bağlamında yapılan araştırmalarda, Suriyeli göçmenlerin mekânsal aidiyet geliştirme süreçlerinin, sosyal sermaye ve hemşerilik ilişkileri gibi unsurlara dayandığı belirtilmektedir. Göçmenlerin İstanbul'daki mahalle seçimlerinde, akrabalık ilişkileri, iş yerlerine yakınlık ve fiziksel çevre kalitesi öncelikli belirleyiciler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, Suriyeli göçmenlerin kültürel kodlarının, yeni mekânlarla uyum sağlama süreçlerini etkilediği, bazı durumlarda eski yaşam alışkanlıklarını sürdürme eğiliminde oldukları, ancak yeni mekânsal gereksinimlere de adapte oldukları ifade edilmektedir (Chagel ve Akgün-Gültekin, 2023, s. 127). Bu durum, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde mekân-mekân algısı etkileşimini ve kültürel sermayenin mekânsal bağlamda yeniden şekillenmesini göstermektedir.

6.3. MEKAN VE VATANDAŞLIK İLİŞKİSİ

Göçmenlerin mekânsal yerleşim pratikleri ve vatandaşlık hakkı arasındaki ilişki, toplumsal entegrasyon ve kültürel uyum süreçlerinde kritik bir rol oynamaktadır. Vatandaşlık statüsünün kazanılması, göçmenlerin mekânsal davranışları üzerinde doğrudan etkiler yaratmasa da, bu statü mekânsal ayrışma ve gettolaşma süreçlerini daha kalıcı hale getirebilecek bir araç olabilir. Suriyeli göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerde, hemşerilik ve akrabalık ilişkilerinin mekânsal aidiyetin temel unsurları arasında yer aldığı gözlemlenmiştir. Bu tür sosyal ağlar, göçmenlerin hem mekânla hem de birbirleriyle bağlarını güçlendiren önemli bir sosyal sermaye kaynağıdır (Chagel ve Akgün-Gültekin, 2023, s. 127). Bununla birlikte, vatandaşlık hakkı, göçmenlerin kent yaşamına entegre olma süreçlerini hızlandırabilirken, yerel halk arasında kültürel değişim ve mekânsal dönüşüm

endişelerini artırabilir. Suriyelilerin Türkiye'deki mekânsal yerleşimlerinde olduğu gibi, ekonomik zorunluluklar ve kültürel alışkanlıklar mekân seçiminde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, göçmenlerin genellikle birbirlerine yakın alanlarda yoğunlaşmaları, bu bölgelerin fiziksel ve sosyal dokusunda belirgin dönüşümlere yol açmaktadır (Erdoğan, 2023, s. 29).

Öte yandan, mekânsal aidiyet ve vatandaşlık ilişkisinde göçmenlerin yeni mekânlarını kişiselleştirme ve geçmişlerinden getirdikleri kültürel değerleri sürdürme çabaları dikkat çekmektedir. Mekânın fiziksel sınırlarının ötesinde, bireylerin sosyal ve kültürel kimliklerini ifade etme alanı olarak yeniden inşa edilmesi, entegrasyon sürecinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. İstanbul'da Suriyeli göçmenler üzerine yapılan bir çalışmada, geçmişe ait yaşam alışkanlıklarının yeni mekânlarda sürdürüldüğü ve bu sürecin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde uyum üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir (Chagel ve Akgün-Gültekin, 2023, s. 129).

Suriyelilerden farklı olarak Rusların Türkiye'ye göçü, geldikleri yeri dönüştürmeleri ve değiştirmeleri bakımından diğer göçmenlerden farklı olarak görülmüştür. Bunda Rusların kendi sosyo-kültürel yapılarının etkisi olabileceği gibi onların kimliği nedeniyle onlara bakıştan kaynaklı olabilecek yakınlık da etkili olabilir. Örneğin tezdeki örnekte Rusların bulundukları alanları olumlu yönde dönüştürüp geliştirdiklerinden bahsediliyor. Ancak benzer bir yaklaşım Suriyeliler ya da diğer Afrikalı, Orta Doğulu veya Asyalı halkların göçleri için söylenmeyebilmektedir. Suriyeli göçmenlerin sayıca fazla oluşları, yerli vatandaşlar tarafından tepki görmektedir. Bir vatandaş bu konudaki görüşünü “buradaki Suriyeliler bile bence fazla, gelmesinler artık” şeklinde ifade etmiştir (Taşkın, 2017, s. 89). Var olan sayıca fazlalık, beraberinde mekânda güvenlik endişesinin yaşanmamasına da neden olmaktadır. Taşkın (2017, s. 94)'ün belirttiği gibi Suriyelilere güven duyulmamakta, insanların evlerinde endişeli olarak kalmaktadırlar.

Kültürel olarak farkın da yarattığı etki ile Suriyelilerin var olan kötü durumu ve sorunları daha fazla arttıracakları ve bir düzelmenin olmayacağı ifade edilmektedir: “Bize çevremizi düzeltecek düzgün insanlar lazımken, bunlar geldi toplumu geriye götürdü. Neden benim düzenim bozulsun? Neden halkımın maddi durumu iyi değilken yardımları Suriyeliler alsın? Mesela ben yarın hastaneye gideceğim ve Suriyelilerin hastanede öncelikleri olacak bu benim zoruma gitmez mi?” (Taşkın, 2017, s. 94). Yine artışa bağlı olarak mekânsal değişimler ve dönüşüm ihtimalleri yerli vatandaşlar üzerinde bir endişeye sebep olmaktadır. Bir vatandaş, Suriyelilerin ekonomik durumlarına ve sosyal ve kültürel özelliklerine bağlı olarak kendi yaşadıkları yerleri dönüştürdüklerinden ve bunun Türk geleneklerine pek benzemediğini belirtirken kendi kültürünün de değişmesi ihtimali ve endişesi üzerinde durmaktadır: “Ayvacık ilçesinde ikamet eden Suriyeli sığınmacıların bir hanede birden fazla aileyle kalmalarının sebebi kiraların fazla olması sonucu kirayı aileler arasında paylaşarak çözümler aranmasıdır. Suriyeli sığınmacıların en büyük şikâyetleri kiralık ev bulamama ve kiraların pahalı olmasına rağmen yerli halktan oluşan ev sahipleri ise Suriyeli sığınmacıların çok kalabalık olduklarını, çok fazla ses çıkardıklarını ve komşuları rahatsız ettiklerini belirterek evlerini Suriyeli sığınmacılara ya kiraya vermedikleri ya da pahalı şekilde kiraya verdikleri görülmüştür” (Taşkın, 2017, s. 103).

Bu tür bir ev sahibi-kiracı ya da iş veren-işçi ilişkisinin olmadığı durumlarda ise Suriyeliler ile pek fazla iletişimin kurulmadığı ve iletişim kanallarının genellikle kapalı olduğu ifade edilmiştir. Suriyeliler tehdit midir, yaşadıkları yerlerin kültürünü ve dokusunu değiştirmekte midirler ve uyum sağlayabilecekler midir soruları etrafında oluşmuş bir gündem bulunmaktadır. Suriyelilere ve diğer göçmenlere vatandaşlık hakkının tanınmasının mekânsal dönüşümlere nasıl bir etkisi olabilir? Öncelikle gettolaşma süreci ekonomik ve sosyolojik olduğu için vatandaşlığın mekan üzerinde doğrudan sonuç üretmesi beklenemez. Yoğun şekilde ve aynı bölgeden gelen toplulukların kendi yerleşim mekanlarını üretme pratiklerinin vatandaşlıkla beraber ortadan kalkmasını beklemek fazlasıyla iyimser bir beklenti olacaktır. Aksine vatandaşlıkla beraber hukuken de yerleşik hale gelen ve farklı kültürlerden olan göçmenler Batı'da olduğu gibi “*Little Italy*”, “*Chinatown*” gibi bölgeselleşmeleri

kalıcı hale getirebilir. Bu durum kendiliğinden olumsuz olarak tanımlanamaz ancak entegrasyona mani olan bir etkisi de olacaktır. Sonuç olarak mekan-vatandaşlık ilişkisi kültür ile yakından ilişkili olduğundan menfi sonuçlar hukuki statü değişikliğinden ziyade sosyal politikalarla engellenebilecektir. Sonuç olarak, mekân ve vatandaşlık arasındaki ilişki, kültürel kodlar ve sosyal etkileşimler bağlamında ele alınmalıdır. Vatandaşlık statüsünün sağladığı hukuki avantajlar, sosyal politikalar ve toplumsal uyum projeleriyle desteklendiğinde, göçmenlerin mekânsal ayrışma yerine entegrasyona yönelmesi mümkün olabilmektedir.

SONUÇ

Göçmenlerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaları, hem göçmenlerin kendileri hem de Türk vatandaşları için günlük yaşamın ekonomik, sosyal, eğitimsel ve siyasi yönlerini etkileyen çeşitli sonuçlar doğuracaktır. Başarılı sosyal uyum politikaları, toplumsal katılım ve açık diyalog, olumlu sonuçları teşvik etmek ve olası zorlukları en aza indirmek için çok önemli olsa da göçmenlerin entegrasyon konusunda hevesiz olmaları ya da devlet yöneticilerinin ve politikalarının bu konudaki başarısızlığı gerilimli bir sürece de zemin hazırlayabilir. Göçmenler, Türk vatandaşlığına geçtikten sonra kayıtlı istihdam edilerek iş olanaklarına daha fazla erişim sağlayabilir veya çalışma koşullarını iyileştirebilirler. Bu durum, göçmenler ve Türkler arasındaki rekabeti değiştirecek ve ücret seviyelerini etkileyerek işgücü piyasası dinamiklerini etkileyebilecektir. Bu durum bir taraftan ekonomik büyümeyi beraberinde getirme potansiyeline de sahiptir. Ancak diğer taraftan sosyal ve kültürel sorunlara da gebe dir. Göçmenlerin bulundukları yerlerde kalıcı hale gelmeleri, Türk vatandaşlar ile ilişkilerinde değişiklikler yaratabilir. Konut talebinin artması, kira fiyatları ve konut bulunabilirliği üzerinde etkiler ortaya çıkarmakta ve bu durum hem Türk vatandaşlarını hem de göçmenleri etkilemektedir. Göçmenlerin Türk vatandaşlığına entegrasyonu, sağlık, ulaşım ve kamu hizmetleri gibi yerel altyapı üzerinde ek talepleri daha da arttırabilir. Göçmenlerin vatandaşlık ile beraber kalıcı hale gelmeleri ve hizmetlerden kısmı olarak faydalanabilen kayıtsız göçmenlerin sisteme dahil olması nüfus büyüme hızları ile beraber düşünüldüğünde altyapı ve hizmetler konusunda talep artışı kaçınılmaz hale gelecektir. Bu hizmetlerin mevcudiyetinde ve kalitesinde değişiklikler yaşanabilir. Göçmenlerin Türk vatandaşlığına geçmesi siyasi söylemi de etkileyen bir unsur haline gelebilir. Göç ve vatandaşlıkla ilgili konularda kamuoyunun görüşlerini, siyasi söylemlerini ve politikalarını şekillendirebilir. Önemli sayıda göçmenin vatandaşlığa geçmesi, onlara yönelik bir siyasi söylemin ve kurumların ortaya çıkmasına da neden olacağı için göçmenlere ait sosyal, kültürel ve siyasi beklentiler Türk siyasal hayatının ve aktörlerinin bir parçası haline gelecektir. Siyasi partiler vatandaş olmuş göçmenlerin oyuna talip olacakları için yeni vatandaşlar ülkenin geleceği ile ilgili kararlarda kritik bir pozisyon üstlenebilirler.

Her ne kadar entegrasyon, çok kültürlü bir toplumun varlığı gibi yollar birer çözüm gibi görülse de bunun sonucu geleneksel ve yerleşik Türk siyasal alışkanlıklarının ve Türk vatandaşlarının algılarının değişmesi olacaktır. Ekonomik gerekçelerle işini kaybettiğini düşünen, fiyatların yükselmesinin müsebbibi olarak göçmenleri gören, kültürünün yozlaştığını düşünen yerli nüfus arasında göçmenlere karşı bir düşmanlık artabildiği durumlar da vatandaşlık ekonomik ve sosyolojik bu sorunlara kendiliğinden bir cevap olmayacaktır. Ekonomik olarak yaşanan değişimlerin Türk vatandaşları tarafından bir huzursuzluk unsuru olarak algılanmasının en önemli sebeplerinden biri Türkiye'nin henüz kendi yoksulluk sorununu çözmemiş olduğu düşüncesidir. Nitekim mülakat gerçekleştirilen Türk vatandaşları kendi yurttaşlarının vaziyeti sıkıntıdayken başka milletlerden insanlara bir şekilde kaynak transferi yapılmasına bu kıyaslama ile karşı çıkabilmektedirler. (Azak, 2021, s. 943). Türkiye'nin kendi iktisadi sorunlarını çözmeden ve zorunlu olarak milyonlarca sığınmacıyı kabul etmek durumunda kalması neticesinde ülke içerisindeki ekonomik dengeler de sarsılmalar yaşanmış ve sarsılma mikro düzeyde sıradan vatandaşların hayatına da derinden sirayet etmiştir. Bunun üzerine göçmenlerin kitleler halinde vatandaşlık kazanmaları Türkiye'nin ciddi makro sosyal ve ekonomi

politikaları ile desteklenmezse bu çalışmada bahsedilen menfi negatif sosyal etkileri derinleştirip kalıcı hale getirecektir.

Ancak şunu da eklememiz gerekir ki, Türkiye’de nüfusun yeniden üretim oranı son yıllarda artık Batı ülkeleri seviyesine gerilediği için Türkiye’nin göçmen alması iktisadi açıdan da kaçınılmaz olacaktır. Bu noktada yabancılara vatandaşlık ülkenin belirli ihtiyaçlarının karşılanması açısından hayati öneme sahip hale gelebilir. Ancak günümüzdeki ve potansiyel sorun bu göçlerin geldikleri bölgelere göre dağılımı, aynı ülke ve bölgelerden yapılan yoğun insan transferi, bu hareketliliğin çok kısa bir süre içerisinde olması ve sayıların çok yüksek olmasıdır. Yabancılara vatandaşlık ülkenin bekası yani kendini sürdürebilmesi için bir noktada kaçınılmaz olsa bile bunun kamu otoritesi tarafından sistematik bir biçimde entegrasyon kanallarını açarak bir program dahilinde gerçekleştirmesi gerekir. Bugün Türkiye’deki durum böyle planlı bir göç siyasetinden son derece uzak olup, plansız bir şekilde gelmiş milyonlarca insanın ne olacağı, nasıl intibak ettirileceği ve vatandaşlık verilip verilmeyeceği meselesidir. Bu tarz plansız göç ülkenin fiziksel “bekası” açısından olumlu olarak görülse bile demografik değişim toplum tarafından bir ontolojik güvenlik sorunu olarak görülmekte, bir kimlik yitimi olarak algılanabilmektedir. Bahsettiğimiz fiziksel ve düşünsel sebeplerden ötürü Türk toplumu yabancılara vatandaşlık meselesi karşısında olumsuz bir tavır takınmaktadır.

2016 yılında Aydın ilinde yapılan bir saha araştırmasına göre Türk vatandaşlarının yüzde doksanı Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık verilmesine karşı çıkmaktadır (Şahin, 2016, s. 87). Bir yüksek lisans tezi kapsamında 2019’da yapılan ankete göre on Türk vatandaşından sadece biri Suriyelilerin vatandaş olarak kabul edilmesini doğru bulmaktadır (Türkkan, 2019, s. 91). Birleşmiş Milletler ve Ankara Üniversitesi Mülkiye Göç Araştırmaları Merkezi’nin hazırladığı son Suriyeliler Barometresi raporundaki 2022 verilerine göre Türk vatandaşlarının %75,9’u Türkiye’de bulunan Suriyelilerin hiçbirini vatandaşlığa alınmamalıdır. Aynı raporda Suriyelilerin tamamının vatandaşlığa alınmasını uygun gören sadece %1 olmuştur. Raporun bulgularına göre vatandaşlık verilmesine en yüksek itiraz 18-24 yaş arası ve öğrenci olan vatandaşlardan gelmektedir (Erdoğan, 2023, s. 120-122). Milli kimlik unsurlarında ki uyumsuzluk Türk vatandaşları tarafından ileride güvenlik sorunlarına dahi yol açabilecek bir araz olarak görülebilmekle birlikte vatandaşlık hakkı tanınan sığınmacıların Türk toplumuna beyin göçü anlamında katkı sağlayabileceği de iddia edilebilmiştir (Salur, 2018, s. 83). Ancak Türk vatandaşları tarafından vatandaşlık meselesinin müspet olarak karşılanması literatürdeki saha araştırmalarına göre nadir bir hadisedir. Literatürdeki farklı çalışmalara baktığımızda görülen yüzde doksan civarlarındaki ortalama oran bunun işaretidir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti sosyal ve ekonomik sorunlara çözümler üretse bile bu vatandaşlık meselesinde kendi toplumunu ikna etmemesi durumunda başka krizler ve çatışma durumları ortaya çıkabilir. Bu anlamda sorunların olgusal çözümü yeterli değildir. Türk toplumunun sosyal bilişsel yapısında da bu kültürel çoğulculuk durumun ya hazmedilmesi ya da potansiyel vatandaş olarak görülen milyonlarca insanın ana akımına entegre veya asimile olması gerekmektedir. Yoksa yoksul insanlar arasında bile “bizim yoksulumuz bile Suriyeli yoksullardan daha haysiyetli” gibi ötekileştirmeler kaçınılmaz olacaktır (Tekten Aksürmeli, 2019, s. 167, 180). İlk geldiklerinde kendilerine yoksul Türk vatandaşları tarafından da yardım edilen sığınmacıların iktisadi durumlarını göreceli olarak düzeltmeleriyle beraber bu yardımsever bakış da öfkeye dönüştüğü (Tekten Aksürmeli, 2019, ss. 167-177) göz önüne alınırsa “malına ortak” olmuş olarak görünenlerin bir de “evine-vatanına” ortak çıkmış gibi algılanması sosyal sorunları derinleştirebilecek bir potansiyel taşıyacaktır. Kamu otoritesinin yabancılara vatandaşlık hususunda eğer pozitif bu tutum alacaksa bu raporda gözler önüne serdiğimiz meseleleri dikkate alarak kapsamlı programlar üretmesi gerekmektedir. Vatandaşlığın kendisi sorunların sebebi olmadığı gibi kendiliğinden sorunlara bir cevap da değildir.

KAYNAKÇA

- Abdelaaty, L. (2019). "Refugees and Guesthood in Turkey", *Journal of Refugee Studies*, 34(3), 2827-2848.
- Adak, F. (2020). *Göç ve Gündelik Yaşam: Suriyelilerin Gündelik Hayat Pratikleri Üzerine Bir Analiz*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Ağlargoğlu, O. ve Yardımcı, Ş. (2019). "Uluslararası Düzensiz Göç ve Çalışma Hayatı: Şanlıurfa İlindeki Suriyeli Göçmenlerin Durumu", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2), 535-558.
- Akbulat, E. F. (2018). "İçsavaşıyla Ortaya Çıkmış Zorunlu Bir Göç: Suriye Çerkesleri, İstanbul İli Örneği", *Lectio Socialis*, 2(2), 143-152.
- Akdaş, T. (2017). *Migration as a Security Issue: A Research From The Perspective Of The International Migration Law And Turkish Legislation On Migration*, Yüksek Lisans Tezi, Mersin: Çaağ Üniversitesi.
- Akdemir Kurfalı, M., ve Özçürümez, S. (2023). "Residing Without Settling: Housing Market and Tactics of Syrian Forced Migrants in Turkey", *Population, Space and Place*, 29.
- Akkaya, O. ve Şentürk, M. (2023). Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Mülteci ve Göç Lojistiğinin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri. *Toplum Ekonomi Ve Yönetim Dergisi*, 4(1), 131-144.
- Akkır, R. (2019). "Sekülerleşme ve Göç İlişkisi: Suriyeli Mülteciler Örneği", *Bilimname*, (38), 469-499.
- Aksu, E., Erzan, R. ve Kırdar, M. G. (2022), "The Impact of Mass Migration of Syrians on the Turkish Labor Market", *Labour Economics*, 76.
- Aksu Kocatürk, G. (2021). "Türkiye'de Kentleşme ve Göç Olgusuyla İlgili Makalelerin Dönemsel Olarak İncelenmesi", *Kent Ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 4-27.
- Aktaş, M. E. (2021). *Türkiye'nin Göç Politikası ve 2011 Sonrası Suriyeli Kitleli Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri*, Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.
- Akyıldız, İ. E., (2022). "Dış ve İç Göçler Bağlamında Türkiye'nin Dinamik Göç Yapısının Değerlendirilmesi", *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, Göç ve Mültecilik Özel Sayısı, 1-15.
- Alkar, E., Atasoy, E. (2019). "Türkçe Literatürde Göç Çalışmalarının Bibliyografyası", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(4), 2231-2265.
- Al-Kinani, A. (2022). *Migration and the Issue of Integration and Identity*, "Migration's Impact on Security, Economic, and Society of the Destination Country", "Syrian Migrants in Turkey, 2011-2021", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Alpago, H. ve Oduncu Alpago, D. (2021). "Karşılaştırmalı Bir Analizle Göç ve Entegrasyon: Gurbetçiler ve Suriyeli Mülteciler Örneği", *Bilgi Ekonomisi Ve Yönetimi Dergisi*, 16(1), 95-115.
- Altınoluk, D. ve Tunç, B. T. (2022). "'Bu Kent Kimin?' Yerli Kadınların Göç Anlatısı", içinde, Bayram Koca ve Duygu Altınoluk, *"Suriyeliler Her Yerde!": Yerliler ve Göçmenler*, 75-110, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altındag, O., Bakis, O. ve Roza, S. (2020). "Blessing or Burden? Impacts of Refugees on Businesses and the Informal Economy", *Journal of Development Economics*, 146.
- Arık, D. S. (2020). "Türkiye'de Göç Yönetimi ve Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Ekonomik ve Sosyal Etkileri", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 58-74.

- Ark-Yıldırım, C., Komşuoğlu, A., Özekmekçi, İ. (2019). "The Transformation of the Primary Health Care System for Syrian Refugees in Turkey", *Asian and Pacific Migration Journal*, 28 (1), 75-96.
- Arslan, K., Hayır Kanat, M., Görgülü Arı, A. ve Özdemir, M. (2023). "Yerli ve Göçmen Ortaokul Öğrencilerinin Göç, Göçmen, Vatan, Ülke Ve Savaş Kavramlarına Yönelik Algıları", *International Journal of Geography and Geography Education*, 50, 164-183.
- Arslan, N. (2022). "Uluslararası Alan İndeklerinde Göç Yazınına İlişkin Bibliyometrik bir Analiz", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 571-600.
- Arslan, N. ve Yıldız, K. (2019). "Türkiye’de Uluslararası Göç ve Sosyo-Ekonomik Yardımlar: İnançlar ve Gerçekler", *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 15(1), 241-258.
- Aslan, Ş., Akarçay-Ulutaş, D. (2018). "Sağlık Açısından Göç ve Yaşlılık", *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 10-29.
- Aydoğan, S., Metintaş, S. (2017). "Türkiye’ye Gelen Dış Göç ve Sağlığa Etkileri", *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, 2 (2), 37-45.
- Avcıoğlu, G. Ş. (2020). "Türkiye’de Akademik Göç Çalışmaları: Göç Literatürü Taraması", *Nosyon: Uluslararası Toplum Ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (4), 76-82.
- Ay, S. (2022). *Türkiye’de Göç Politikalarının Şekillenmesinde Dinin Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Aydın, G. (2022). *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Perspektifinden Göç ve Entegrasyon Bağlamında Suriye Göçü*, Yüksek Lisans Tezi, Siirt: Siirt Üniversitesi.
- Azak, Y. (2021). "Kolektif Psikolojik Sahiplik Bağlamında İstanbul’da Yerleşik Orta Yaş ve Üzeri Ailelerin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Algıları", *Psikoloji Çalışmaları*, 41(3), 927-957.
- Badalič, V. (2023). "Trapped in The Underground Economy: Syrian Refugees in the Informal Labour Market in Turkey", *Third World Quarterly*, 44(5), 967-984.
- Bağır, Y. K. (2018). "Impact of the Syrian Refugee Influx on Turkish Native Workers: An Ethnic Enclave Approach", *Central Bank Review*, 18, 129-147.
- Bahadır, H. ve Demiral, Y. (2019). "Suriye’den Türkiye’ye Zorunlu Göç Hareketi ve Çocuk İşçiliği", *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 4(3), 389-97.
- Bahar, H. H., ve Yılmaz, O. (2018). "Ahıska, Göç ve Eğitim", *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 238-257.
- Bakar, N. (2010). *Düzensiz Göç ve Fuhuş Amaçlı Kadın Ticareti: Türkiye Örneği ve İsveç Modeli Üzerine Tartışmalar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Balcı, M. E. (2017). *Kimlik ve Aidiyet Bağlamında Zorunlu Göç ve Uyum: Ankara Önder Mahallesi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Balcılar, M., Gülcan, C. (2022). "Determinants of Protective Healthcare Services Awareness among Female Syrian Refugees in Turkey", *Healthcare*, 10, 1717-1728.
- Bali, S. (2008). "Population Movements", in Williams, P.D. (Ed.). *Security Studies: An Introduction*, 468-482.
- Balkan, B. ve Tumen, S. (2016). "Immigration and Prices: Quasi-experimental Evidence from Syrian Refugees in Turkey", *Journal of Popular Economics*, 29, 657-686.
- Bayrak, V. N. (2023). *Göç ve Din: Niğde Kent Merkezinde Yaşayan Suriyeli Mülteciler Örneği*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

- Baysal, Z. N. ve Çimşir, S. (2020). “Türkiye’ye Göç ile Gelen Uluslararası İlkokul Öğrencilerinin Kendi Perspektiflerinden Okulda Arkadaşlarıyla Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 71-87.
- Biçen, N. (2018). *Göç, Uyum, Sorunlar Zeytinburnunda Yaşayan Doğu Türkistanlılar Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeni Yüzyıl Üniversitesi.
- Bilbay, Ö. F. (2020). “Uluslararası göç sorununun sosyo-ekonomik etkileri: Haliliye ve Eyyübiye ilçeleri üzerine bir inceleme”, *Journal of Politics, Economy and Management*, 3(1), 34-46.
- Boz, A. (2020). “Göç Krizinin Girişimcilik Alanında Fırsata Dönüştürülebilirliği İle İlgili Bir Araştırma: Mardin Örneği”, *International Journal of Mardin Studies*, 1(1), 81-91.
- Bozkaya, H. (2021). “Göç ve Göçmenlerin Eğitimi ile İlgili Türkiye’deki Doktora Tezlerinin İncelenmesi: Bir İçerik Analizi Çalışması”, *Milli Eğitim Dergisi*, 50(1), 1013-1030.
- Bozkurt, Ö. (2020). *Hatay’ın Yayladağı İlçesine Göç Eden Suriyelilerin Bütünleşme Süreçleri*, Doktora Tezi, Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Can, İ. (2017). “Türkiye Camilerinde Okutulan Hutbelerin Birlikte Yaşama Söylemleri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme: Adana Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (38), 507-532.
- Canpolat, G. (2020a). *Türkiye’ye Göç Eden Suriyeli Çocukların Sosyalleşme Süreci ve Eğitim Konusunda Geliştirilen Farklı Pratikler*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Canpolat, M.D. (2020b). *Migration, Integration and Perceptions: A Case Study of Afghan Asylum Seekers in Sivas*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Cansever, M. (2012). *Antalya İli Özelinde Göç ve Terörizm İlişkisinin Zamansal ve Mekânsal Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Polis Akademisi.
- Celep, A. (2019). *Cumhuriyet Sonrası Türkiye’ye Göç Eden Boşnakların Yeni Kimlik İnşası*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Ceylan, Y. (2021). *Göç ve Çokkültürlülük İlişkisi: Şişli İlçesi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Chagel, M. Ve Akgün-Gültekin, A. (2023). “Mekân İlişkisinde Göçmenlik ve Kültürel Kodlar: İstanbul Örneği”, *Göç Dergisi*, 10 (1), 119-143.
- Coşkun, H. (2019). *Göç ve Bütünleşme(Entegrasyon): Suriyeli Göçüne Sosyal Sermaye Temelinde Bir Sosyal Hizmet Müdahalesi*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Çalışan, A. (2022). *Gender, Deskillling, and Forced Migration: A Study of The Experiences of Refugee Women in Turkey*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Çalışkan, T. (2022). *Dış Ülkelerden Türkiye’ye Göç Dalgalarının Ekonomik Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi.
- Çelik, G. (2022). *Uluslararası Göç Olgusunun Politik Ekonomi Açısından Analizi ve Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Cento, H. ve Bahşi, N. (2022). “Farmers’ Opinion about Syrian Workers in Agricultural Sector in Turkey: Case Study of Gaziantep”, *New Medit: A Mediterranean Journal of Economics, Agriculture and Environment*, 4, 85-95.
- Çetiner, S. (2020). *Suriye Krizi Özelinde Uluslararası Göç Sorunu, Yönetimi ve Uluslararası Göç Sorununun Ev Sahibi Ülkeye Sosyo-Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği*, Doktora Tezi, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi.

- Çevik, H. (2022). *Toplumsal İlişkiler ve Göç Politikaları Bağlamında Sosyokültürel Entegrasyon: Ankara'daki Suriyeli Mülteciler Örneği*, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Çırnık, S. ve Şahin, M. (2023). "Türkiye'ye Göç Etmiş Olan Irak'lı Göçmenlerin Dine Yönelik Tutumlarındaki Değişmeler: Samsun İli Örneği", *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum*, 12(35), 545-564.
- Delioğlu, M. ve Kalaycı, İ. (2022). "Antakya'ya Göç Eden Suriye Türklerinin Perspektifinden Göç ve Göçmenlik Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Anasay*, (20), 239-270.
- Demir, C. (2010). *Türkiye'de Göç Olgusunun Suçluluk Üzerine Etkileri: Mersin İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Polis Akademisi.
- Demir, Ö., Görgün, B., Oktay, A. (2017). "Göçün Maliyetleme Etkisine Sosyal Güvenlik Unsurundan Bakış; Elâzığ Örnekleme", *Uluslararası 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Der. Fırat Üniversitesi, 28-30 Eylül 2017, Elâzığ: Türkiye.
- Demirhan İnliceliler, N. (2019). *1923 Yılından Bugüne Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları ve Sosyal-Ekonomik Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- Demirtaş, G., Çakırca, Ş. Y. ve Aksel, E. (2021). "Türkiye'de Bölgesel Kalkınmanın Bir Belirleyicisi Olarak Uluslararası Göç Üzerine Ampirik Bir Analiz", *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 85-108.
- Demirtaş, G. ve Turan, E. (2020). "Endüstri-İçi Ticaretin Belirleyicisi Olarak Uluslararası Göç Akımları: Türkiye'de Giyim Sektörü Üzerine Ampirik Bir Analiz", *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 16(4), 794-816.
- Demirtaş, M. (2019). *Suriyelilerin Türkiye'ye Göç Süreci ve İlişkiler Ağı: Ulubey Mahallesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Deniz, A. (2012). *Rusya'dan Antalya'ya Ulaşır Göç ve Bu Göçün Sosyo-Mekânsal Sonuçları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Değer, D. N. (2019). *Türkiye'de Dış Göç ve Makroekonomik Performans İlişkisi: Zaman Serisi Analizi (1985-2017)*, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Deniz, A. (2018). *Rusya-Türkiye Göç Sistemi: İstanbul'da Karma Evlilikler ve Ulaşır Pratikler*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Doğan, N., Süleymanoğlu-Kürüm, R., Bekaroğlu, E. A. ve Cin M. (2020). *İstanbul Göç Araştırması*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Doğaner, A. (2021). "Kültürel Bir Olgu Olarak Osmaniye'de Suriye'den Göç Edenlerle Evlilikler", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(33), 24-38.
- Ekin S. ve Yetkin, R. (2021). "Teachers' Attitudes to Syrian Refugee Students in Turkey", *Eurasian Journal of Applied Linguistics*, 7(1), 383-396.
- Ekmekçi, P. E., (2017). "Syrian Refugees, Health and Migration Legislation in Turkey", *Journal of Immigrant Minority Health*, 19, 1434-1441.
- Engin, C. ve Konuk, T. (2020). "Türkiye Ekonomisinde Uluslararası Göçün İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 103-123.
- Eraydın, G. (2017). *Migration, Settlement and Daily Life Patterns of Syrian Urban Refugees Through Time Geography: A Case of Önder Neighbourhood*, Ankara, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Erdoğan, M. (2021). *Suriyeliler Barometresi 2020*, Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.

Erdoğan, M. (2023). *Suriyeliler Barometresi 2022*, Ankara: SerBest Kitaplar.

Ersoy F. ve Kocalar A. O. (2023). "Thematic Analysis of Middle School Social Studies Textbooks Regarding Migration Phenomenon", *International Journal of Geography and Geography Education*, 50, 125-145.

Er Savaş, G. (2011). *Kültürlerarası İletişimde Dış Göç Olgusu ve Kimlik Sorunu: 1989 Yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Türk Göçmenleri Üzerine Bir Çalışma (İstanbul-İkitelli Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Fait, N. (2013). "African Migrations Toward Turkey: Beyond The Stepping Stone", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68 (1), 21-38.

Feyzullah M. (2022). *Türkiye'ye Göç Eden Nitelikli İşgücünün Çalışma Yaşamına Katılımlarında Karşılaştıkları Sorunlar: Ahıska Türkleri Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

Filiyeva, U. (2018). *Türkiye'ye Evlilik Yolu ile Göç Olgusu Türk ve Rus Basınında Algılanışı ile Rus Kadın Göçü*, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray: Aksaray Üniversitesi.

Gabbasova, S. (2017). *Altaylar'dan Anadolu'ya Göç Eden Kazak Türklerinde Sosyo-Kültürel Yapı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Gelekçi, K. A. ve Meçik, O. (2021). "Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Göç Hareketlerinde Sosyal Sermaye Etkisi: İzmir ve İstanbul Örneği", *Journal of Social Policy Conferences*, (80), 199-229.

Ghanbarlou, R. M. ve Sığın, A. (2022). "Konut Alımıyla Başlayan İran'dan Türkiye'ye Göç Süreçlerinin Nedenlerini Anlamaya Yönelik Sosyolojik Bir İnceleme", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 9(1), 217-256.

Göğebakan Yıldız, D. ve Engin, G. (2019). "Migration Education Program for Teacher Candidates", *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 10(2), 180-214.

Göv, A. ve Dürü, Z. (2017). "Göç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz", *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 491-502.

Gözüm, K. (2017). *Uluslararası Göç ve Gelişmekte Olan Ülkelere Etkisi: Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

Gülerce, H. ve Demir, E. (2021). "Zorunlu Göç Sürecinde Sosyal Ağlar; Şanlıurfa'daki Suriyeli Sığınmacılar", *Journal of Social Policy Conferences*, (81), 185-211.

Günel-Yılmaz, S. ve Ertürk, D. (2017). "Zorunlu Göç Bağlamında Iraklı Ezidiler ve Uyum Süreci (Mardin Örneği)", *Mukaddime*, 8(2), 197-214.

Gür-Geden, A. (2014). *İç ve Dış Göç Bağlamında Kumkapı'da Sosyal Çatışma*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Gürsoy, M. (2013). *Kentleşme Sürecinde Göç Suçluluk İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi.

Güzel, B. (2019). *Türkiye-Gürcistan Sınırında Düzensiz Göç Hareketleri: Doğu Karadeniz Örneğinde Göçmen Deneyimleri*, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Hastunç, K. (2018). *Securitization Of Migration In The European Union: Effects On Turkish Migration Practices*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Ihlamur-Öner, S. G. (2013). "Turkey's Refugee regime Stretched to the Limit? The Case of Iraqi and Syrian Refugee Flows", *Perceptions*, 18 (3), 191-211.

İçduygu, A., Toktaş, Ş. (2002). "How Do Smuggling and Trafficking Operate via Irregular Border

Crossings in The Middle East? Evidence From Fieldwork in Turkey”, *International Migration*, 40, 25-54.

İlbars Hanta, N. D. (2019). *Bir Göç Ülkesi Olarak Türkiye’de Çokkültürlüleşen Okullarda Eğitim: Polatlı Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

İlgazi, A. (2019). *Uluslararası Göç Bağlamında, Suriyeli Sığınmacıların Emek ve Yabancı Sermaye Yatırımları Açısından Türkiye Ekonomisine Etkileri (Gaziantep ve Şanlıurfa Örneği)*, Doktora Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.

İlhan, E. (2019). *Yoğun Göç Alan Yerlerdeki Okullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Göçmen Çocuklarla Olan İletişimlerine Dair Tutumlarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.

İslamoğlu, E. ve Öztürk, U. (2020). “Türkiye’ye Göç Eden Ahıska Türklerinin Türkiye İşgücü Piyasasına Entegrasyonu: Bitlis İli Örneği”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 37-43.

İzmir, E., Cömert, M., ve Topçu, E. (2023). “Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programlarında Göç ve Kültürel Çeşitlilik”, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 1458-1476.

Kabakuşak, D. (2018). “Kültürel Çeşitliliğin Yönetim Modelleri Üzerine Bir İnceleme: İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 102-130.

Kahya Nizam, Ö. (2019). *Türkiye’nin Uluslararası Göç Deneyiminde Milliyetçilik Söyleminin Yeniden İnşası: İzmir’deki Suriyeliler Örneği*, Doktora Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Kan, İ. (2022). *Çokkültürcü Sosyal Hizmet Perspektifinden Göç ve Kültürel Karşılaşma: Uşak’ta Yaşayan Afganistan Uyruklu Gençler*, Yüksek Lisans Tezi, Uşak: Uşak Üniversitesi.

Karataş, M. (2020). *Kitlel Göç, Sosyal Kabullenme ve Uyum Bağlamında Türkmen İşçilerin Çalışma Deneyimleri*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Karakusheva, S. (2012). “Projections of Motherland in the Perceptions of the Turk Migrants from Bulgaria to Bursa”, *Adam Akademi*, 1, 61-80.

Karaman, H. (2022). “‘Onlar, Bizden Daha Çok Hakka Sahip’: Kilis’te Bir Pharmakos”, içinde, Bayram Koca ve Duygu Altınoluk, *“Suriyeliler Her Yerde!”: Yerliler ve Göçmenler*, 19-46, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kariman, S. (2023). *Göç ve Yoksulluk Arasındaki İlişki: Bilecik Örneği*, Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Katman, F. (2022). “Migration Studies in International Relations Discipline in Turkey: An Analysis on Graduate Studies”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 11(1), 287-304.

Kaya, M. ve Şahin, H. (2021). “Harran Üniversitesi’ndeki Suriyeli Öğrencilerin Akademik Entegrasyon Süreçlerinin Analizi”, *İnsan ve Toplum*, 11(3), 39-84.

Kaya, Ö. S. (2019). *Geçici Koruma Statüsünde Bulunan Suriyeli Üniversite Öğrencilerinin Göç Sürecindeki Uyum Yaşantıları*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Kayaalp, Ö. (2018). *Ege Denizi’nde Düzensiz Göç, Güvenlik ve İnsan Hakları Paradoksu: Frontex*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Kayahan Yüksel, D. ve Yüksel, A. (2022). “Göç ve dil edinimi: Türkiye’de mevcut durum ve eğitim politikaları üzerine bir inceleme”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 158- 169.

Kazanoğlu, N. (2023). “Göç Ve Girişimcilik: Mali Olmayan Müdahalelerin Suriyeli Girişimciler Üzerindeki Etkisi”, *Ortadoğu Etütleri*, 14(2), 207-28.

- Keçecioğlu, Z. (2020). *Forced Migration and Intergroup Relations: Arab-Turkish Citizens' Perceptions of Syrians in Turkey*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- Keleş, A. (2017). *Ulupamir Köyü Kırgızlarının Göç Süreci ve Sosyo-Kültürel Gelişim Tarihi*, Yüksek Lisans Tezi, Karabük: Karabük Üniversitesi.
- Keskin, M. (2022). *The Case of African Students in Turkey: Their Migration Experiences, Transnational Identities and Adaptation*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Kılıç, K. (2018). *İnsan İstihbaratı ve Göç Hareketleri Fırsatlar ve Tehditler*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Kırkpınar, Y. E. (2022). *An Analysis of Turkey's Migration Policies and Syrian Refugees from 2011 to Present Day: Open Door Policies and Security Approach*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.
- Kıvrak, E. F. (2019). *Ekonomik Büyüme ve Göç: AB ve Türkiye Arasındaki Göç Sorunu Kapsamında Göçün Türkiye'nin Ekonomisine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Koca, B. (2022). "Kendi Şehrimizde Yabancı Hale Geldik': Kilis'te Suriyeliler Karşısında Yerliler", içinde, Bayram Koca ve Duygu Altınoluk, "Suriyeliler Her Yerde!": Yerliler ve Göçmenler, 47-74, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kocabaş, C. ve Alpaydın, Y. (2021). *Göç Olgusu ve Türk Eğitim Paradigması*, Ankara: Göç Araştırmaları Vakfı.
- Koçak, O. (2021). "How Does the Sense of Closeness to God Affect Attitudes toward Refugees in Turkey? Multiculturalism and Social Contact as Mediators and National Belonging as Moderator", *Religions*, 12, 568.
- Koyuncu, A. ve Şimşek, R. (2020). "Ulusaşırı Göç ve Toplumsal Uyumda Din Eğitiminin Rolü: Erzincan Üzümlü'deki Ahıska Türkleri Örneği", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (44), 423-444.
- Körükmez, L. (2012). *Ulus-Ötesi Göç Ağları ve Sosyal Alanların Oluşumu: Ermenistan'dan Türkiye'ye İşgücü Göçü Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.
- Kureşibahadur, A. (2022). *OECD Ülkelerinde İşsizlik ve Göç Arasındaki İlişki: Panel Nedensellik Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Kurşunlugil, İ. (2010). *Türkiye'ye Yıldızlı Göç: İstanbul'da Yaşayan Avrupa Vatandaşları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Mancak, S. (2019). *Zorunlu Göç ve Türkiye'de Suriyeli Kaçak İşçilerin Durum Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Maraş, G. (2023). *4. Sınıf Öğrencilerinin Göçmenlere Yönelik Tutumlarına Göç Temalı Çocuk Kitaplarının Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Medeniyet Üniversitesi.
- Marie, H. ve De Clerck, L. (2013). "Sub-Saharan African Migrants in Turkey: A Case Study On Senegalese Migrants in İstanbul", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68 (1), 39-58.
- Mohammed, S. A. (2019). *Türkiye'ye Göç Eden Irak Türkmenleri ve Yaşamsal Sorunları*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Morgül, K., Savaşkan, O. ve Mutlu, B. (2021). *İstanbul'da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Algı ve Tutumlar: Partizanlık, Yabancı Karşıtlığı, Tehdit Algıları ve Sosyal Temas*. İstanbul: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı ve Heinrich Böll Stiftung.
- Mutlu, H. (2022). *Türkiye'de Göç Olgusu ve Göçün Ekonomik Etkileri: Vektör Otoregresyon Modeli*, Yüksek

sek Lisans Tezi, Kayseri: Nuh Naci Yazgan Üniversitesi.

Mutlu, İ. S. (2021). *Göç Yönetiminde Kamuoyu Etkisi: 2014 Sonrası Türkiye’de Açık Kapı Politikasına Yönelik Kamuoyu Algısı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi.

Nurdoğan, A. K. ve Şahin, M. (2019). “Türkiye’ye Yönelen Uluslararası Göç İşsizliğin Bir Nedeni mi?”, *Opus International Journal of Society Researches*, 11(18), 2201-2223.

Nurdoğan, A. K., Dur, A. İ. B. ve Öztürk, M. (2017). “Türkiye’nin Mülteci Sorunu ve Suriye Krizinin Mülteci Sorununa Etkileri”, *İş Ve Hayat*, 2(4), 217-238.

Orhan, O. ve Senyücel Gündoğar, S. (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri*. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı.

Öcal, D. (2021). *Ulusal Göç Mevzuatı Bağlamında Suriyelilere Yönelik Eğitim ve İstihdam Politikalarına İlişkin Bir Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

Önür, H. (2021). “Vatandaşlık Bağlamında Suriyeli Sığınmacılar”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(37), 362-396.

Örmeci-Güney, G. ve Cengiz, S. (2023). “Göç, Göçmen Politikaları ve Türkiye’de İşgücü Piyasalarında Prekaryalaşma”, *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 8(20), 236-249.

Oshnavieh, N. D. (2022). *A Case Study on Irregular Migration and Protection Systems: The Liminality of Afghan Women in Istanbul*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Özaydın, A. ve İlga, A. (2019). “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Açısından Suriyeli Sığınmacılar”, *Gaziantep Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 130-160.

Özdemir, M. (2013). *Türkiye’de Kırsaldan Kente Göç ve Güvenlik İlişkisi (1980-2010)*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.

Özer, A. (2015). *Göç ve Aidiyet Bağlamında Bulgaristan Göçmenlerinde Kimliğin Yeniden İnşası: Mersin Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Mersin: Mersin Üniversitesi.

Özet, İ. (2018). “Türkmenliğin Diasporik Temsilleri: İstanbul’da Yaşayan Kerküklü Türkmenlerde Göç, Kimlik ve Entegrasyon”, *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 909-929.

Özgür, E. M. ve Deniz, A. (2014). “Rusya ile Türkiye Arasında Turizme Dayalı Bir Göç Sistemi Oluşumu”, *Ege Coğrafya Dergisi*, 23(2), 1-18.

Özmen, F. (2022). *Düzensiz Göç ile Türkiye’ye Gelen Suriyeli Öğrencilerin Toplumla Uyumlu Kimlik Gelişimlerinin Sağlanmasına İlişkin Öğretmen ve Okul Yöneticilerinin Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Polat, Y. (2021). “Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikasına Tarihsel Bir Bakış”, *Journal of Awareness*, 6(2), 145-160.

Reis-Eken, S. (2019). *Two Worlds Meeting in One Neighborhood: Receiving Society Members-Afghan Workers Relations in Yenimahalle, Istanbul*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Sabancı Üniversitesi.

Reisli, T. (2018). *Rusya’dan Türkiye’ye Göç Eden Malakanların Siyasal, Sosyal ve Kültürel Durumu*, Yüksek Lisans Tezi, Sinop: Sinop Üniversitesi.

Safak-Ayvazoglu, A., Kunuroglu, F. ve Yagmur, K. (2021). “Psychological and Socio-Cultural Adaptation of Syrian Refugees in Turkey”, *International Journal of Intercultural Relations*, 80, 99-111.

Salmaşur, Y. E. ve Şahin, B. E. (2020). “Suriye İç Savaşı Sonrası Yaşanan Göç Hareketliliğinin Türkiye Demografik Yapısına Yansıması”, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 85-103.

Salur, M. (2018). *Eğitim ve İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Perspektifinden Göç ve Mülteci Meselesi*,

Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.

Sarıkaya, M. E. (2019). *Sosyolojik Açından Göç ve Kültürler Arası Etkileşim: Suriyeli Göçmenler Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

Saygılı, R. (2022). “Türk Vatandaşlık Siyasetini Yarım Kalan Bir Göç Hikâyesinden Değerlendirmek: Gagauzlar Ve Türk Kimliği”, *Akademik Hassasiyetler*, 9(18), 131-154.

Selimbeyoğlu, E. (2022). “Göç Sürecine Travma Perspektifinden Bir Bakış”, *Toplumsal Politika Dergisi*, 3 (1), 1-11.

Sertkaya Dogan, O., ve Gokburun, I. (2021). “Türkiye’de Suriyeli Mültecilere Yönelik Toplumsal Olayların Dağılımı”, *Cografya Dergisi*, 43, 37-53.

Seyidov, I. (2021). “Understanding Social Cohesion from the Perspective of the Host Community: Turkey Example. *Journal of Economy Culture and Society*, 63, 111-125.

Sezik, M., Ağır, O. (2015). “Suriye’den Türkiye’ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 95-124.

Sittiddar, B. (2021). *Göç Coğrafyası Bağlamında Suriye’den Yapılan Göçlerin Etkileri ve Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi.

Shahab, A. B. (2022). *Mülteci Girişimcilik Tercihlerinin ve Başarılarının Göç Dönemleri Üzerinden Araştırılması: İstanbul, Konya ve Tokat Örneği Üzerine Nitel Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Spahl, W., Österle, A. (2019). “Stratified Membership: Health Care Access for Urban Refugees in Turkey”, *Comparative Migration Studies*, 7 (42), 1-17.

Somuncuoğlu, K. (2019). *Challenges Facing the Turkish EFL Teachers Working with Students with a Migration Background: The Case of Syrian Refugee Learners*, Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi.

Suter, B. (2013). “Perceptions, Contestations and Negotiations On Race, Ethnicity and Gender: The Case Of Sub-Saharan African Migrants in İstanbul”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68 (1), 59-81.

Şahin, A. ve Şahin, Y. (2020). “Türkiye’deki Suriyeli Eğitimcilerin Gözünden Göç ve Uyum Sürecinde Eğitimin İşlevi ve Barışa Katkısı”, *Harran Maarif Dergisi*, 5(1), 63-87.

Şahin, G. (2016). *Uluslararası Göç ve Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Sosyolojik Analizi: Aydın İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Şen, A. (2017). *Yasadışı Göç, İnsan Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti ile Mücadelede Türkiye’nin Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Karabük: Karabük Üniversitesi.

Şimşek, D. (2018). “Mülteci Entegrasyonu, Göç Politikaları ve Sosyal Sınıf: Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler Örneği”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2, 367-392.

Şimşek, D., Çorabatır, M. (2016). *Challenges and Opportunities of Refugee Integration in Turkey*. https://tr.boell.org/sites/default/files/hb_rapor_duezlt_1904173.pdf Erişim Tarihi: 13 Şubat 2024.

Siviş, S. (2021). “Integrating Bottom-up into Top-down: The Role of Local Actors in Labour Market Integration of Syrian Refugees in Turkey”, *International Migration*, 59, 190-206.

Siviş, S. (2022). “Who is (Un)Deserving? Differential Healthcare Access and the Interplay Between Social and Symbolic Boundary-Drawing Towards Syrian Refugees in Turkey”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48 (17), 4029-4048.

- Sümer, E. (2021). “Göç Araştırmaları Lisansüstü Program Öğrencilerinin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Tutumu (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Örneği)”, *Antakiyat*, 4(2), 337-360.
- Tamer Görür, N. (2018). “‘Hayalet’ Göç: Yaşam Kalitesi Arayışında Türkiye Kıyı Yerleşmelerine Yönelen Avrupalı Emekliler”, *İdealkent*, 5(14), 206-233.
- Tanrıverdi, A. ve Ulu, M. (2020). “Geçici Koruma Altına Alınan Suriyelilerde Göç, Kültürleşme/ Kültürel Uyum ve Din İlişkisi: Kayseri Örneği”, *Bilimname*, (43), 169-212.,
- Taşkın, K. (2018). *Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacıların Göç Süreçleri, Mekânsal Etkileri ve Yerli Halkla Uyumları: Ayvacık Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Tekin-Babuç, Z. (2022). “A Relational Sociological Analysis on the Impact of COVID-19 Pandemic Lockdown on Syrian Migrants’ Lives in Turkey: The Case of Mersin Province”, *Journal of International Migration and Integration*, 23, 1645–1666.
- Tekten Aksürmeli, Z. S. (2019). *Suriye’den Gerçekleşen Göç Sonrası Gaziantep’te Yerli ve Göçmen Yoksulluğu*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Tengilimoğlu, D. Vd. (2021). “Refugees’ Opinions about Healthcare Services: A Case of Turkey”, *Healthcare*, 9, 490-498.
- Toprak, A. (2018). *Türkiye’ye Göç Eden Suriyelilerin Kültürel Adaptasyonu: Siirt Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Tüfekçi, B. S. (2022). *An Evaluation on the Contribution to Social Cohesion in Forced Migration Through Employment: The Case of Syrians in the Context of Turkey*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: TED Üniversitesi.
- Tümtaş, M. S. (2020). *Nöbetleşe Dışlama: Göç ve Sosyal Dışlama Döngüsü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkkan, B. (2019). *Uluslararası Göç Olgusu: Suriyeli Göçmenlerin Türkiye’deki Ekonomik ve Sosyal Yapı Üzerine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir: Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Uludağ, H. (2016). *Suriyeli Mültecilerin Zorunlu Göç Deneyimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Urmanbetova, Z. (2015). *Ulupamir Köyü Kırgız Topluluğunun Etnik Sınırlarını ve Kimliklerini Oluşturmada Göç Sürecinin Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Ülker, O. ve Efe, İ. (2021). “Göç Teolojisi: Kilis Örneğinde Dinin Toplumsal Kabule Etkisinin İncelenmesi”, *Ortadoğu Etütleri* 13(2), 255-86.
- Üngüren, E. ve Kaçmaz, Y. Y. (2021). “Identifying the Factors Affecting Second-Home Purchase Decisions of Foreigners in Turkey: An Exploratory Mixed-Method Approach”, *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 69(2), 163-179.
- Ünlütürk-Ulutaş, Ç., Kamber, A. (2017). “İç Göç ve Mekânsal Dışlanma”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (4), 1-14.
- Üstün, Y. Ş. (2018). *Bulgaristan’dan 1989 Yılında Yalova’ya Göç Eden Türklerin Sosyo-Kültürel Yaşamı ve Süreç İçindeki Değişimi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Utaş, İ. (2019). *Suriyeli Sığınmacı 7. Sınıf Öğrencilerinin Göç Konusuna İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Yavuz, N. (2022). “Sosyal Bilimlerde Sistemik Literatür Analizi”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (51), 347-360.

Yılmaz, A. ve Mustafa, R. (2014). “1992 Sonrası Türkiye’ye Göçen Ahıska Türklerinin Göç, İskân ve Uyum Sorunlarına İlişkin Bir Araştırma, Bursa Örneği”, *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)*, 4(6), 1-19.

Yılmaz, L. Y. (2017). *Yerel Halkın Türkiye’deki Suriyelilere Bakışı: Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay ve Adana Örnekleri*, Doktora Tezi, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

Vesek, S. (2020). *Türkiye’de Suriyeliler ve Göç: Götme ve Kalma Konusunda Karar Alma Süreçlerini Etkileyen Faktörler*, Doktora Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Weiner, M. (1992). “Security, Stability, and International Migration” *International Security*, 17 (3), 91-126.

Wohlfeld, M. (2014). “Is Migration a Security Issue?”. V Migration in the Mediterranean: Human Rights, Security and Development Perspectives, ur. Omar Grech in Monika Wohlfeld, 61-77.

Yassine, A. A. (2022). *Syrian Refugees Migration And Their Impact On Turkey In The 21st Century: Peacebuilding Opportunities*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi.

Yıldırım, B. (2021). *Göç ve Turizm İlişkisi Açısından Coğrafi Bir Değerlendirme: Alanya’da Yerleşik Almanlar*, Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

Yıldırım, D. Ş. (2017). *Suriye’den Türkiye’ye Göç Etmiş Türkmenler Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Yıldırım, M. (2023). *Savaş Nedeniyle Ülkesinden Göç Etmiş Suriyeli Sığınmacılara Karşı Yerel Halkın Tutumu: Şanlıurfa İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Muş: Muş Alparslan Üniversitesi.

Yükseker, D., Taşgın, N. Ş. ve Tekin, U. (2022). *Suriyeli ve Türkiyeli Genç Kadınlar ve Erkeklerin Gündelik Yaşamları: Küçükçekmece ve Sultanbeyli’de Nitel Bir Araştırma*, İstanbul: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı ve Heinrich Böll Stiftung.

Zambak, D. Y. (2021). *Forced Migration Experiences Of Young Adult Syrian Refugees: An Interpretative Phenomenological Analysis*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.